
A magyar fizetési rendszer

2001/1

Készítette a Pénzforgalmi önálló osztály
Vezető: Prágay István főosztályvezető

*

A Magyar Nemzeti Bank „TÁJÉKOZTATÓ” címmel új sorozatot indít, melynek első számát tartja kezében a Tisztelt Olvasó. A sorozatban megjelenő kiadványok a jegybanki tevékenység aktuális kérdéseivel foglalkoznak, a fizetési rendszerektől a bankrendszer helyzetén át a monetáris politikáig. Megjelenésük nem kötődik előre meghatározott naptári időszakhoz, de tartalmukat illetően jól illeszkednek az MNB publikációs rendszeréhez. Törekvésünk az, hogy az adott témában megismertessük az olvasóval a jegybank hivatalos álláspontját, valamint a szakértői által készített helyzetértékeléseket, összefoglalókat. Forgassák haszonnal új sorozatunkat.

Kiadja a Magyar Nemzeti Bank Titkárságának Tájékoztatási Osztálya

A kiadásért felel: Dr. Kovács Erika ügyvezető igazgató

1850 Budapest V., Szabadság tér 8–9.

Telefon: 36-1-312-4484

Telefax: 36-1-302-3601

A kiadványt szerkesztette, tördelte és az internetre előkészítette
a Magyar Nemzeti Bank Tájékoztatási Osztályának Kiadványi csoportja

Internet: <http://www.mnb.hu>

A nyomdába adás időpontja: 2001. március

ISSN 1587-1657
ISBN 963 9383 007

Tartalomjegyzék

ELŐSZÓ	7
BEVEZETÉS	9
1. A FIZETÉSI FORGALOM LEBONYOLÍTÁSÁBAN ÉRINTETT INTÉZMÉNYEK	11
1.1 Jogi környezet	11
1.2 A fizetési forgalomban résztvevő közvetítő intézmények	13
1.2.1 Pénzügyi intézmények	13
1.2.2 Befektetési szolgáltatók	13
1.2.3 GIRO Elszámolásforgalmi Rt.	14
1.2.4 Központi Elszámolóház és Értéktár Rt	14
1.2.5 GIRO Bankkártya Rt.	14
1.2.6 Magyar Posta Rt.	15
1.2.7 Magyar Államkincstár	15
1.3 A Magyar Nemzeti Bank szerepe	16
1.3.1 Általános feladatok	16
1.3.2 Az MNB mint szolgáltató	16
1.3.3 Az MNB mint felvigyázó	17
1.3.4 Pénzforgalom szabályozása	18
1.3.5 A monetáris politika és a fizetési rendszerek	22
1.4 A magán és az állami szféra egyéb szerveinek szerepe.	23
1.4.1 Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (PSZÁF)	23
1.4.2 Magyar Bankszövetség.	24
1.4.3 Fogyasztóvédelmi intézményrendszer	24
2. A FIZETÉSI ESZKÖZÖK	26
2.1 Készpénzfizetések	26
2.2 Készpénzkímélő fizetési eszközök	28
2.2.1 Átutalások	28
2.2.2 Csoportos beszedés	29
2.2.3 Azonnali beszedési megbízás	29
2.2.4 Bankkártyák	30

2.2.5 Postai fizetési eszközök	33
2.2.6 Egyéb fizetési módok.	33
2.3 Legújabb fejlemények	35
2.3.1 Az internet és a fizetési megbízások	35
2.3.2 Elektronikus pénz.	35
3. ELSZÁMOLÁSI RENDSZEREK ÉS ELSZÁMOLÁSI KAPCSOLATOK.	36
3.1 Általános összefoglalás.	36
3.2 Ügyfélszámlák vezetése az MNB-ben	39
3.2.1 Az MNB ügyfelei	39
3.2.2 Tranzakciótípusok	39
3.2.3 A számlavezetés folyamata	39
3.2.4 Alkalmazott díjak és jutalékok	40
3.3 Valós Idejű Bruttó Elszámolási Rendszer (VIBER)	41
3.3.1 A rendszer résztvevői	41
3.3.2 Tranzakciótípusok	42
3.3.3 A VIBER működése	42
3.3.4 A tranzakció-feldolgozás környezete.	44
3.3.5 Kiegészítési eljárások	44
3.3.6 Hitel- és likviditási kockázat.	45
3.4 Bankközi Klíring Rendszer	45
3.4.1 Működési szabályok	46
3.4.2 A rendszer résztvevői.	47
3.4.3 Tranzakciótípusok	47
3.4.4 Az elszámolási rendszer működése.	48
3.4.5 A tranzakciófeldolgozás környezete	49
3.4.6 Hitel- és likviditási kockázat.	49
3.4.7 Díjpolitika	50
3.4.8 Folyamatban lévő fontosabb projektek.	51
3.5 Bankkártya-elszámolási rendszerek	52
3.6 Magyar Takarékszövetkezeti Bank számlavezetési rendszere.	53
3.7 Postai elszámolás	53
4. ÉRTÉKPAPÍR-ELSZÁMOLÁSI RENDSZEREK.	55
4.1 Intézményi vonatkozások	55
4.1.1 Általános jogi vonatkozások.	55
4.1.2 A központi bank szerepe.	55
4.1.3 KELER	57
4.1.4 Az állami szféra egyéb szerveinek szerepe	58

4.1.5 A magánszféra egyéb szerveinek szerepe	58
4.2 Rövid áttekintés az értékpapírpiacon	59
4.2.1 Az értékpapírpiacon főbb jellemzői	59
4.2.2 Szereplők az értékpapírpiacon	60
4.2.3 Az értékpapírpiacon forgalma	60
4.3 A tőzsdei, tőzsdén kívüli és a származékos ügyletek elszámolása	61
4.3.1 Résztvevők	61
4.3.2 Tranzakciótípusok	63
4.3.3 A tranzakciófeldolgozás környezete	64
4.3.4 Elszámolás és kiegyenlítés menete	64
4.3.5 A hitel- és likviditási kockázat ellenőrzésére tett intézkedések	69
4.3.6 Díjpolitika	71
4.3.7 Fontosabb fejlesztési irányok	72
FOGALOMTÁR	73

Egy ország fizetési rendszere, szimbolikusan megfogalmazva, éppen olyan fontos – és funkcióját tekintve hasonló is – a pénzügyi rendszer működése és általában véve az ország gazdasági élete szempontjából, mint a vérkeringésnek helyt adó érrendszer az emberi szervezetben. Ha jól működik, hajlamosak vagyunk elfeledkezni jelentőségéről, de ha „keringési” zavarok lépnek fel, rájövünk, hogy azonnali, gyors és hatásos beavatkozásra van szükség, ellenkező esetben ugyanis az egész rendszer összeomlása is könnyen és gyorsan bekövetkezhet.

Az elmúlt évtized nemcsak Magyarországon hozott gyökeres változást a fizetési rendszerek fejlődése terén. A fejlett országokban is nagy átalakulás zajlott le, illetve tart még ma is. Míg korábban a fizetési rendszereket könyvelési üzemeknek tartották, mára világossá vált, hogy ezek biztonságos és hatékony működése a pénzügyi közvetítő rendszer stabilitására és hatékonyságára, továbbá a monetáris politika érvényesítésére is komoly hatást gyakorol.

A változásnak alapvetően három összetevője van:

- a nyolcvanas években bekövetkezett dereguláció;
- részben ennek köszönhetően, részben az elektronikus adatfeldolgozási kapacitás robbanásszerű növekedése nyomán bekövetkezett pénz- és tőkepiaci forgalomnövekedés; és
- a rendszerek közötti (az egyes országokon belüli és nemzetközi) összeköttetések számának és fontosságának növekedése, aminek következtében a pénzügyi válságok könnyedén továbbterjedhetnek a belföldi és nemzetközi pénz- és tőkepiacokra.

A magyar fizetési rendszert egy ilyen kihívásokkal teli időszakban kellett kialakítani, és ez nem bizonyult egyszerű feladatnak. Ennek ellenére napjainkra hazánk minden tekintetben korszerű fizetési és értékpapír-elszámolási rendszerekkel rendelkezik.

Ez a tanulmány bizonyos mértékben már az EU-csatlakozás szellemében készült. 1998-ban az Európai Központi Bank egy korábbi, csak a tagállamokat bemutató kiadványa után, az érintett jegybankok közreműködésével, elkészítette az úgynevezett „Kék Könyvet”, amely az Európai Unióval csatlakozási tárgyalásokat folytató 11 állam fizetési és értékpapír-elszámolási rendszerét mutatja be egységes szerkezetben.

Mivel a magyar fizetési rendszert leíró hasonló, nyilvános kiadvány eddig még nem készült, úgy gondoltuk, hogy felhasználva és

aktualizálva az említett nemzetközi dokumentumhoz összegyűjtött adatokat, valamint azokat az információkat, amelyeket a Magyar Nemzeti Bank a pénzforgalom alakulásáról rendszeresen gyűjt, bemutatjuk a magyar fizetési rendszer felépítését, jogi környezetét, eszközszerét, intézményeinek és rendszereinek működését.

Reméljük, sikerült olyan anyagot összeállítanunk, ami nem kizárólag a fizetési rendszerrel foglalkozó szakértőknek, hanem a pénzügyi szférában dolgozó banki, értékpapír-piaci szakembereknek is hasznos áttekintést ad az évezredfordulón működő, összetett szerkezetű magyar fizetési rendszerről, sőt akár azoknak a diákoknak is hasznos olvasmány lehet, akik gazdasági jellegű felsőfokú intézményekben igyekeznek elsajátítani a pénzügyek alapjait.

Befejezésül szeretnék köszönetet mondani az MNB társfőosztályain dolgozó szakembereknek és mindazoknak, akik az anyag elkészítésében segítségünkre voltak, külön kiemelve a GIRO Rt. és a KELER Rt. munkatársainak aktív közreműködését. Végül a munka oroszlán-részét végző Pénzforgalmi önálló osztály tagjainak és mindenekelőtt vezetőinek érdemeit szeretném hangsúlyozni.

Dr. Török László
ügyvezető igazgató

Bevezetés

Magyarországon 1987 előtt nem működtek fizetési és értékpapír-elszámolási rendszerek. A tervgazdaság akkoriban nálunk is honos modelljének egyik lényeges jellemzője az úgynevezett egy-szintű bankrendszer, ahol a hitelmonopóliummal felruházott központi bank mellett csak néhány specializált pénzügyintézet működött. Ennek megfelelően az MNB vezette a gazdálkodó szervezetek számláit, és saját számlavezetési rendszerében bonyolította le a vállalatok számlapénzforgalmát, a lakosság – amely elenyésző mértékben vett igénybe átutalási szolgáltatásokat – betéteit zömmel az OTP kezelte, az értékpapír-forgalom pedig igen korlátozott volt. A bankrendszer reformja a nyolcvanas évek közepén kezdődött. 1987 januárjától szűntek meg az MNB kereskedelmi banki funkciói, amikor különböző igazgatóságainak bázisán több új kereskedelmi bank alakult meg. Az új bankok üzemgazdasági szempontból a kilencvenes évek első harmadáig nem voltak függetlenek az MNB-től, számlavezetési szolgáltatásaik jelentős részét az MNB számlavezetési infrastruktúrájának igénybevételével bonyolították le. Az értékpapírpiac szintén a nyolcvanas évek végén kezdett kialakulni, kezdetben teljesen papíralapon zajlott az értékpapír-forgalmazás.

A bankközi fizetési forgalom korszerűsítése érdekében 1988-ban alakult meg a GIRO Elszámolásforgalmi Rt., melynek feladatául szabták a Bankközi Zsírórendszer kialakítását és üzemeltetését. A Bankközi Klíringrendszer azonban csak 1994-ben kezdte meg működését. A rendszer kialakítása két ok miatt vett igénybe hosszú időt: egyrészt minden MNB utódbanknak saját számlavezetést kellett kialakítani, másrészt ebben az időszakban a fejlett országokban is jelentős fejlődés ment végbe a fizetési rendszerek területén. A dereguláció hatására megnőtt a fizetési rendszerek biztonságos kialakításának jelentősége, de különösen fontossá a kilencvenes évek elején vált hazánkban, amikor nyilvánvalóvá vált a bankrendszer gyengése, és megnőtt a bankcsődök bekövetkezésének kockázata.

A Budapesti Értéktőzsde 1989-ben alakult meg. Ettől az időponttól beszélhetünk értékpapír-elszámolásról, ami a KELER Rt. 1993. évi megalakulását követően rohamos fejlődésnek indult.

A Magyar Nemzeti Bank kezdeményező szerepet játszott a fizetési rendszerek fejlesztésében. A jegybank egyik alapítója a GIRO Elszámolásforgalmi Rt.-nek, és a KELER Rt.-nek is. Mindkét társaság és az általuk üzemeltetett rendszerek komoly fejlődésen mentek keresztül.

Az MNB 1999-ben kialakította a Valós Idejű Bruttó Elszámolási Rendszert (VIBER). Ezzel párhuzamosan, a KELER Rt. is kialakította a valós idejű értékpapír-könyvelést. A két rendszer együttműködésének eredménye, hogy a monetáris politika alkalmazása során megkötött nyílt piaci ügyletek és az egyéb OTC-ügyletek elszámolására a szállítás fizetés ellenében (Delivery Versus Payment) elv alkalmazásával úgy kerül sor, hogy a megbízásokat tételesen, fedezetvizsgálat mellett teljesítik.

Gyakorlatilag minden bankközi tranzakció elektronikus úton kerül feldolgozásra. A fizetések döntő többsége átutalások és fizetési kártyák segítségével bonyolódik le. A csekkhasználat rendkívül korlátozott, mivel a csekkszolgáltatások Magyarországon a terhelési kártyákkal egyidőben kezdtek elterjedni és a kártyahasználat kiszorította a piacról a csekket. A kártyák, az ATM-ek, és a POS-terminálok száma az elmúlt néhány évben látványosan nőtt. Az elektronikus banki szolgáltatások is népszerűvé váltak.

A BIS által 2001 januárjában közzétett, „Rendszerkockázati Szempontból Fontos Fizetési Rendszerek Működésének Alapelvei”¹ című jelentésben megfogalmazott – a fizetési rendszerek működésére vonatkozó nemzetközi követelményeket tartalmazó – tíz alapelvet nagymértékben teljesítik a Magyarországon működő elszámolási rendszerek. A jogi szabályozás terén fennálló hiányosságok az EU jogharmonizáció révén várhatóan 2001 végéig megszűnnek.

¹ Core Principles for Systemically Important Payment Systems.

1. A fizetési forgalom lebonyolításában érintett intézmények

1.1 Jogi környezet

A magyar bankrendszer gyökeres átalakítása 1987-ben kezdődött el, első lépésként a kereskedelmi banki szektor és a központi bank szerepének és tevékenységének szétválasztásával. A pénzforgalmat és a fizetési rendszert érintő szabályozás 1987 előtt nem létezett, az 1962-ben Magyarországon is kihirdetett 1931-es genfi Csekkjogi Egyezményen alapuló csekkjogi szabályokat és az egyszintű bankrendszer igényeire szabott korábbi pénzforgalmi szabályokat nem számítva.

A Magyar Nemzeti Banknak a törvényes fizetőeszköz kibocsátásán és a forint értékállóságának védelmén kívül a Magyar Köztársaság Alkotmányának 32/D cikkely első bekezdése szerint (1949. évi XX. törvény 1990. évi módosítása szerint) alkotmányos feladata a pénzforgalom szabályozása. A Magyar Nemzeti Bankról szóló 1991. évi LX. törvény (jegybanktörvény) a Magyar Nemzeti Bankot egyéb alapfeladatai mellett a belföldi fizetési rendszerek kialakítására és a pénzforgalom szabályozására, valamint helyszíni ellenőrzésre is felhatalmazza.

A Hitelintézetekről és Pénzügyi Vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény (Hpt.) szerint elszámolásforgalmi szolgáltatásokat kizárólag hitelintézeti elszámolóházak nyújthatnak. Az elszámolóházak törvény által előírt minimális alaptőkéje 500 millió Ft, számukra a működési engedélyt a jegybank adja ki. A jegybanktörvény alapján az MNB hagyja jóvá a hitelintézeti elszámolóház üzletszabályzatát, valamint megkövetelheti a hitelintézeti elszámolóházaktól, hogy kockázati céltartalékot képezzenek a működési kockázatok fedezésére. Az elszámolóházak tulajdonosai csak a központi bank, hitelintézetek, más elszámolóházak és értékpapír-elszámolóházak lehetnek. A Magyar Nemzeti Bank engedélyezési hatáskörébe tartozó pénzügyi és kiegészítő pénzügyi szolgáltatások végzésének egyes feltételeiről szóló 61/1997. (IV. 18.) számú kormányrendelet tartalmazza azokat a feltételeket, amelyeknek az engedélyt kérőnek meg kell felelniük.

A pénzforgalomról és a bankhitelről szóló 39/1984. (XI. 5.) MT rendelet a jogi személyek, a jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok és az egyéni vállalkozók részére bankszámlanyitási kötelezettséget ír elő fizetési forgalmuk lebonyolítása céljából. A rendelet megha-

tározza, hogy a fizetési megbízásokat a bankszámlán milyen sorrendben kell végrehajtani, és azt is, hogy egy fizetési megbízást mikor tekinthetünk teljesítettnek.

Az elektronikus fizetési eszközök kibocsátására és használatára vonatkozó, egyes szabályokról szóló 77/1999. (V. 28.) számú kormányrendeletet a 97/489/EK irányelv figyelembevételével definiálja az elektronikus fizetési eszköz fogalmát, megállapítja a kibocsátó és a birtokos közötti szerződés kötelező minimális elemeit, valamint szabályozza az elektronikus fizetési eszközök kibocsátásához és használatához kapcsolódó kötelezettségeket és felelősségeket.

Az MNB saját hatáskörben jegybanki rendelkezések kibocsátására jogosult, amelyek nemcsak a hitelintézetek és a pénzügyi vállalkozások számára kötelező érvényűek, hanem a pénzforgalom tekintetében jogi személyekre, jogi személyiség nélküli gazdasági társaságokra és természetes személyekre is kiterjed hatályuk.

A belföldi fizetési forgalomban alkalmazható különféle fizetési módokat és a fizetési megbízások teljesítésének határidőit a Magyar Nemzeti Bank elnökének a pénzforgalomról szóló 6/1997. (MK. 61.) számú rendelkezése szabályozza (lásd 1.3.4 fejezet).

A külföldre irányuló vagy onnan érkező fizetések teljesítési határidejét a Magyar Nemzeti Bank elnökének a külföldi pénznemben és külföldiekkel forintban végzett pénzügyi szolgáltatási és kiegészítő pénzügyi szolgáltatási tevékenységről szóló 15/1995. (PK. 18.) MNB számú rendelkezése szabályozza.

Az Államkincstár által nyújtott fizetési szolgáltatásokra vonatkozó speciális szabályokat a pénzügyi szolgáltatások teljesítésének rendjéről a Magyar Államkincstárban című, 36/1999. (XII. 27.) PM számú rendelet tartalmazza.

Az európai uniós (EU) tagságra való felkészülés keretében Magyarország elfogadja, és belső jogrendjébe beilleszti a közösségi joganyagot. E folyamat keretében már eddig is tekintélyes mennyiségű EU-jogszabály átvételére került sor a pénzügyi szolgáltatások terén. A lista azonban még nem teljes, és számos új elemet kell beépíteni a hazai pénzügyi jogrendszerbe. A fizetési rendszer szempontjából ilyen új és fontos szabály lesz a kiegyenlítés véglegességét és a biztosítékok elvonhatatlanságát,² a határon átnyúló fizetések lebonyolítását,³ valamint az elektronikus pénzkibocsátó intézményt⁴ szabályozó EU-irányelvek átvétele. A jogharmonizáció több mint egy elvégzendő adminisztrációs feladat, komoly lendítő erő is, hiszen olyan alapvető és előremutató szabályok átvételére kerül sor rövid időn belül, ame-

² Az Európai Parlament és a Tanács 1998. május 19-én kelt 98/26/EK sz. irányelve a kiegyenlítés véglegességéről fizetési és értékpapír-elszámolási rendszerekben.

³ Az Európai Parlament és a Tanács 1997. január 27-én kelt 97/5/EK sz. irányelve a tagállamok közötti átutalásokról.

⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2000. szeptember 18-án kelt 2000/46/EK sz. irányelve az elektronikus pénzkibocsátó intézetek alapításáról, működéséről és felügyeletéről.

lyek a természetes jogfejlődés során csak hosszú idő alatt kristályosodnának ki, és válnának elfogadottá.

1.2 A fizetési forgalomban résztvevő közvetítő intézmények

1.2.1 Pénzügyi intézmények

A Hpt-ben meghatározott pénzügyi intézmények a hitelintézetek, illetve a pénzügyi vállalkozások. A hitelintézeteknek három kategóriája létezik: bankok, szakosított hitelintézetek valamint takaré- és hitelszövetkezetek (szövetkezeti hitelintézetek). Csak a bankok jogosultak arra, hogy a Hpt-ben felsorolt valamennyi pénzügyi szolgáltatási tevékenységet végezzék. A szövetkezeti hitelintézetek (takaré- és hitelszövetkezetek) és a szakosított hitelintézetek néhány pénzügyi szolgáltatást nem nyújthatnak ügyfeleik számára. Csak a hitelintézetek jogosultak teljes körű pénzforgalmi szolgáltatások nyújtására. A pénzügyi vállalkozások egy vagy több pénzügyi szolgáltatást végeznek a Hpt-ben meghatározott tevékenységek közül, ezek közül a hitelek nyújtásával foglalkozni jogosultak készpénz-helyettesítő fizetési eszközök kibocsátására és az ezzel kapcsolatos szolgáltatás nyújtására is kérhetnek engedélyt.

A Külföldi vállalkozások magyarországi fióktelepeiről és kereskedelmi képviselőiről szóló 1997. évi CXXXII. törvény, valamint a Hpt. módosításai, – a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) követelményeinek megfelelően – 1998 óta lehetővé teszik, hogy külföldi hitelintézetek Magyarországon fiókokat létesítsenek. Ezek a fiókok a fizetési és elszámolási rendszerben való részvételüket tekintve a hazai résztvevőkkel azonos elbánásban részesülnek. 2000 végéig egyetlen fióknyitási engedélykérelmet sem nyújtottak be.

1.2.2 Befektetési szolgáltatók

Habár a Hpt.-ben meghatározott pénzforgalmi szolgáltatást kizárólag hitelintézet nyújthat, bizonyos fizetési szolgáltatásokat más intézmények is végezhetnek. Külön említést érdemelnek az Értékpapírok forgalombahozataláról, a befektetési szolgáltatókról és az értéktőzsdéről szóló 1996.évi CXI. törvény (Épt.) alapján működő befektetési szolgáltatók. Ezek a szolgáltatók a befektetők számára az értékpapírügyletek elszámolása céljából pénzszámlát is vezethetnek, azokra a befektetőtől készpénzben vagy átutalással jóváírásokat fogadhatnak el, illetve készpénzt fizethetnek ki a befektetőnek, átutalást teljesíthetnek a befektető hitelintézetnél vezetett számlája terhére, de nem teljesíthetnek átutalásokat harmadik személyek részére.

1.2.3 GIRO Elszámolásforgalmi Rt.

A GIRO Elszámolásforgalmi Rt. a Hpt-ben meghatározott hitelintézeti elszámolóház. A társaság üzemelteti a Bankközi Klíringrendszert (BKR). A társaság tulajdonosai a hitelintézetek, valamint az MNB (a jegybank részesedése 14,6%-os) és a KELER. A társaság legfőbb szerve a közgyűlés, de a fontos operatív döntéseket, így pl. az üzletszabályzatra, tarifákra vonatkozó döntéseket a társaság igazgatósága hozza meg. Ezek a döntések az MNB jóváhagyásával válnak hatályossá, az üzletszabályzatot a GIRO Elszámolásforgalmi Rt. a Pénzügyi Közlönyben közzéteszi. Az igazgatóságot – a rendszert érintő fontos döntései meghozatalában – az összes érdekelt intézményt magába foglaló Bankszakmai Bizottság, illetve a társaság igazgatósága által felkért néhány szakértőt magába foglaló Informatikai Bizottság támogatja. Az igazgatóságban és a felügyelőbizottságban az MNB jelentős súllyal képviselteti magát, és külön – választott – képviselője van a kisztrésvényeseknek is.

A GIRO Elszámolásforgalmi Rt. működteti az adatforgalmat lebonyolító üzenetközvetítő és a központi adatfeldolgozó rendszert. A GIRO Elszámolásforgalmi Rt. a BKR rendszernek nem tagja, a teljesítést elősegítő szolgáltatást nem nyújt, az értékpapír-fedezeteket nem kezeli, a rendszerben pénzügyi szerepet nem játszik.

1.2.4 Központi Elszámolóház és Értéktár Rt.

A KELER a fizetési rendszerben többféle szerepet tölt be. Az értékpapírügyletek elszámolásához kapcsolódóan pénzsámlát vezet az Épt.-ben megjelölt ügyfélkörre számára, melyek közül elsősorban a befektetési szolgáltatókat érdemes kiemelni. A befektetési szolgáltatók számára az MNB nem vezet pénzsámlát, ugyanakkor a KELER általi számlavezetés lehetőséget ad arra, hogy a DVP-szolgáltatások ezekre az intézményekre is teljes mértékben kiterjedjenek. Emellett a KELER kezeli a fizetési rendszer napközbeni likviditását biztosító értékpapír-fedezeteket, illetve azok lekötését, feloldását biztosító információs rendszert. A KELER és az MNB együttesen biztosítja a tőzsdei és tőzsdén kívüli ügyletek DVP elvű elszámolását.

1.2.5 GIRO Bankkártya Rt.

A GIRO Bankkártya Rt. a Hpt.-ben meghatározott hitelintézeti elszámolóház, ami tevékenységét készpénz-helyettesítő fizetési eszközökkel végzett fizetési műveletek tekintetében végzi. A társaság meghatározó részesedésű tulajdonosa a K&H Bank, kisztrésvényesei különböző hitelintézetek. A társaság birtokolja az egyetlen belföldi, – több bank által használt – kártyavédjegyet (GBC), ami kölcsönös elfogadást biztosít a rendszerhez csatlakozott bankok között. A társaság elektronikus, elsősorban ATM tranzakciókkal kapcsolatos engedélye-

zési, switching (azaz kapcsolási) és elszámolási szolgáltatásokat nyújt, de foglalkozik a kártyaforgalommal kapcsolatos egyéb tevékenységekkel, pl. kártya-megszemélyesítés, PIN kód előállítás stb. is.

A GIRO Bankkártya Rt. a GIRO Elszámolásforgalmi Rt.-hez hasonlóan a GBC elszámolási rendszert működteti, annak nem tagja, a rendszerben pénzügyi szerepet nem játszik.

1.2.6 Magyar Posta Rt.

A Magyar Posta Rt. pénzforgalmi számlát nem vezethet ügyfelei részére, ugyanakkor készpénzfizetési szolgáltatásokat nyújt. A háztartások jelentős része a postai hálózatot veszi igénybe a közüzemi díjak és egyéb rendszeres fizetések (pl. biztosítási díjak) befizetésére vagy más, magánszemélyek részére történő eseti készpénzkiutalások lebonyolítására. A társadalombiztosítási juttatások és nyugdíjkifizetések jelentős része szintén a postai hálózaton keresztül történik. 1999 végén 3247 postahivatal volt Magyarországon, szemben a 2985 bankfiókkal (ideértve a takarékszövetkezeti fiókokat is). A bankok és a Posta kétoldalú kötelezettségeiket az MNB-nél vezetett számláikon rendezik.

1.2.7 Magyar Államkincstár

A Magyar Államkincstár (MÁK) közel kétezer költségvetési intézmény számára nyújt – technikai szempontból a bankszámlavezetéshez hasonló – szolgáltatásokat. Ezek a számlák a költségvetés által finanszírozott tevékenységekhez kapcsolódó kifizetések céljaira szolgálnak a megfelelő költségvetési előirányzatok erejéig. A MÁK vezeti a költségvetés bevételi számláit is.

A pénzügyi közvetítő rendszer 1999. év végi intézményi szerkezetét az alábbi táblázat szemlélteti.

A) táblázat

A pénzügyi közvetítő rendszer intézményi szerkezete (2000)

Kategóriák	Intézmények száma	Fiókok száma ¹	Számlák száma (ezer darab)
Magyar Nemzeti Bank	1	5	0,087
Pénzügyi intézmények	253	2985	7738
<i>ebből:</i>			
<i>Bankok és szakosított hitelintézetek</i>	43	1232	6986
<i>Takarékszövetkezetek</i>	210	1753	752
Magyar Államkincstár	1	19	3,6
KELER Rt.**	1	–	–
GIRO Elszámolásforgalmi Rt.	1	–	–
Magyar Posta Rt.	1	3247	–
Külföldi bankfiókok	–	–	–
ÖSSZESEN	258	6256	7742

¹ Az intézmény központjával együtt.

² A KELER által vezetett korlátozott rendeltetésű pénzforgalmi számlákat speciális jellegük miatt nem szerepeltetjük a táblázatban.

1.3 A Magyar Nemzeti Bank szerepe

1.3.1 Általános feladatok

Általánosan elfogadott felosztás szerint az MNB tevékenysége a következő öt alapfeladatot foglalja magában: a monetáris politika kialakítása és gyakorlása; a devizatartalékok kezelése; devizagazdálkodással kapcsolatos hatósági funkciók; bankjegy- és érmekibocsátás; a pénzforgalom és a fizetési rendszerek szabályozása.

Magyarországon kizárólagosan az MNB jogosult bankjegyek és érmék kibocsátására, valamint megsemmisítésére. Felelős a bankjegyek és érmék gyártásáért és forgalombahozataláért, a forgalomból történő kivonásáért, és szükség szerint a régi, csonka vagy sérült bankjegyek és érmék cseréjéért. Az MNB a készpénzt budapesti központján, illetve négy vidéki igazgatóságán keresztül hozza forgalomba. A bankjegyeket és az érméket az MNB tulajdonában álló cégek gyártják.

Az MNB-nek több szempontból is fontos szerepe van az országos fizetési rendszert illetően, mivel egyrészt felelős a pénzforgalom és az elszámolási rendszerek szabályozásáért és ellenőrzéséért, másrészt szolgáltatóként is jelen van a piacon.

1.3.2 Az MNB mint szolgáltató

Az MNB az állam és a bankok bankjaként a Magyar Államkincstár, a hitelintézetek, az elszámolóházak és egyéb törvényben meghatározott szervezet számára pénzforgalmi számlát vezet. Az analitikus ügyfélszámlák vezetését a jegybank egy banki számlavezető rendszer segítségével végzi. Ehhez a tevékenységhez szorosan kapcsolódik a VIBER üzemeltetése. Ez utóbbi az MNB által létrehozott és üzemeltetett fizetési rendszer. A számlavezető rendszer minden számla napvégi egyenlegét tartalmazza, és ezen a rendszeren követhető nyomon a nem VIBER-tag ügyfelek napközbeni pozíciója is. A VIBER-tagok napközbeni számlavezetése a VIBER számlavezető rendszerben (CAS) történik.

Az MNB napközben kamatmentes hitelt nyújt a bankok részére állampapír-fedezet ellenében. A napi hitelkeretnek (limit) a hitelintézetek rendelkezésére álló, MNB által fedezetül elfogadott értékpapírok állománya a felső határa. A limiteket az előző napi számlák zárását követően határozzák meg, és a nap folyamán bármikor változtathatók. A napközbeni hitel „overnight” hitellé minősülhet át, és a bank részére meghatározott, úgynevezett repókereten belül az MNB ezt normál repókamattal nyújtja. Amennyiben a hitelösszeg bármilyen mértékben meghaladja a repókeretet, a banknak büntető kamatot kell fizetnie (jelenleg a normál aktív repókamatláb dupláját).

A bankközi elszámolásforgalom volumenben csekély, de értékben túlnyomó hányadát a jegybank által üzemeltetett elszámolási rendszer, a VIBER bonyolítja le. Az MNB feladata gondoskodni arról, hogy a VIBER megfeleljen a biztonság és a hatékonyság követelményeinek. Ennek érdekében a VIBER működését folyamatosan monitorozni, rendszeresen ellenőrizni szükséges, és reagálni kell a felhasználói igények változására. Sajátos helyzet, hogy az MNB egyrészt a rendszer üzemeltetője, másrészt pénzforgalmi hatóság is, így a VIBER működésére vonatkozó követelmények meghatározása, megfelelő működésének ellenőrzése, a hiányosságok feltárása és kijavítása, illetve kijavítása egyaránt jegybanki feladat. A VIBER működtetéséért, szabályozásáért és a működés ellenőrzéséért az MNB különböző szervezeti egységei felelősek, melyek a legfelső szintig különböző vezetők irányítása alá tartoznak.

A VIBER hatékony működésének egyik fontos feltétele, hogy a szolgáltatás igénybe vevői annak tényleges költségeit fizessék meg.

1.3.3 Az MNB mint felvigyázó

A felvigyázás a magyarországi szakirodalomban új fogalom, az angol „oversight” kifejezés magyar megfelelője. Használatával kifejezhetjük a jegybanktól független szervezetek által üzemeltetett fizetési rendszerekkel kapcsolatban a központi bank feladatát. A jegybanki felvigyázás alanya nem egy intézmény, hanem a fizetési rendszerek (tagok, szabályok, eljárások eszközök) összessége. Leginkább ez különbözteti meg az intézményorientált felügyeleti feladatkörtől.

Bár a felvigyázás kifejezést korábban nem használták, a jegybank BKR-el kapcsolatos tevékenysége eddig is kimerítette a felvigyázás fogalmát.

A következő táblázat a célokban mutatkozó néhány jellegzetes különbség bemutatásával szemlélteti a két funkció (felügyelet és felvigyázás) közötti különbséget:

B) táblázat

Felvigyázás – felügyelet közötti alapvető különbségek

Felvigyázás	Felügyelet
A rendszer mint egész működésére irányul	A rendszer egyes résztvevőinek működésére irányul
Nincs önálló szankciórendszere	Általában önálló szankciórendszere van
Az egyes intézmény csődjének rendszerre gyakorolt hatása érdekli	A rendszerszintű válság egyedi intézményre gyakorolt hatása érdekli
Hitel- és likviditási kockázattal foglalkozik	Hitelkockázattal, fizetőképességgel foglalkozik
Napon belüli és overnight kockázatok kezelése	Hosszabb lejáratú kockázatok kezelése
Láncreakciók megelőzése	Egyedi bankcsődök megelőzése

Összhangban „A rendszerkockázati szempontból fontos fizetési rendszerek alapelvei” című BIS CPSS-jelentésben foglaltakkal, valamint az IMF „A Monetáris és a Pénzügyi rendszerrel Kapcsolatos Politikák Átláthatóságának Kódexében” írottakkal, az MNB külön kiadványban deklarálja a fizetési - és értékpapír elszámolási rendszerekkel kapcsolatos felvigyázási politikáját.

A felvigyázás célja, hogy a magánszektor által működtetett fizetési rendszerek biztonságosan és hatékonyan működjenek, mert a rendszerek működésében bekövetkező zavarok súlyos, akár a reálgazdaságra is kiható káros következményeket vonhatnak maguk után. Különös figyelmet érdemelnek az úgynevezett rendszerkockázati szempontból fontos fizetési rendszerek, amelyek tételenként vagy összességében olyan nagy értékű fizetési forgalmat bonyolítanak le, hogy egy esetleges nem teljesítés – ha egyébként a rendszer nem lenne megfelelően védett a pénzügyi, jogi és működési kockázatokkal szemben – súlyos, tovaggyűrűző (végleges vagy átmeneti) fizetéseképtelenséget okozna. A felvigyázás alapvetően a rendszerekkel kapcsolatos adatgyűjtést, elemzést, értékelést, döntéseket és intézkedéseket ölel fel. A felvigyázás eszközei: jegybanki rendelkezés útján történő szabályozás, helyszíni ellenőrzés, kötelező adatszolgáltatás előírása, üzletszabályzatok jóváhagyása, és végül, de nem utolsó sorban a konzultációk, illetve a morális meggyőzés eszközével történő befolyásolás. Az MNB elsősorban a befolyásolás eszközével él, hiszen a rendszerekben részt vevő hitelintézetek is szem előtt tartják a pénzügyi kockázatok korlátozásának szükségességét, és a tapasztalatok azt mutatják, hogy a jegybank és a hitelintézetek, illetve a hitelintézeti elszámolóházak érdekei összeegyeztethetők.

A biztonságos és hatékony működés megbízható mércéjét képezi az a 10 követelmény, amit „A rendszerkockázati szempontból fontos fizetési rendszerek alapelvei”-ről szóló BIS-jelentés tartalmaz.

A felvigyázás feladatának hatékony ellátása érdekében az MNB-nek együtt kell működnie más érintett hatóságokkal, különös tekintettel a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletére. Az MNB és a PSZÁF között széles körű együttműködési szerződés van érvényben, amely szerint a két intézmény információkat szolgáltat egymásnak, és összehangolja a kötelező adatszolgáltatást, valamint a helyszíni ellenőrzéseket.

1.3.4 Pénzforgalom szabályozása

A fizetési forgalom szabályozójaként az MNB a hitelintézetek és ügyfelek közötti kapcsolatban mindkét fél számára megállapít kötelezettségeket annak érdekében, hogy a fizetési forgalom lebonyolításának hatékonyságát biztosítsa.

A bankok kétféle forintszámlát: pénzforgalmi és lakossági bankszámlát vezetnek ügyfelek számára. A jogi személyek és a vállalkozók kötelesek pénzforgalmi számlát nyitni, míg mások számára ez

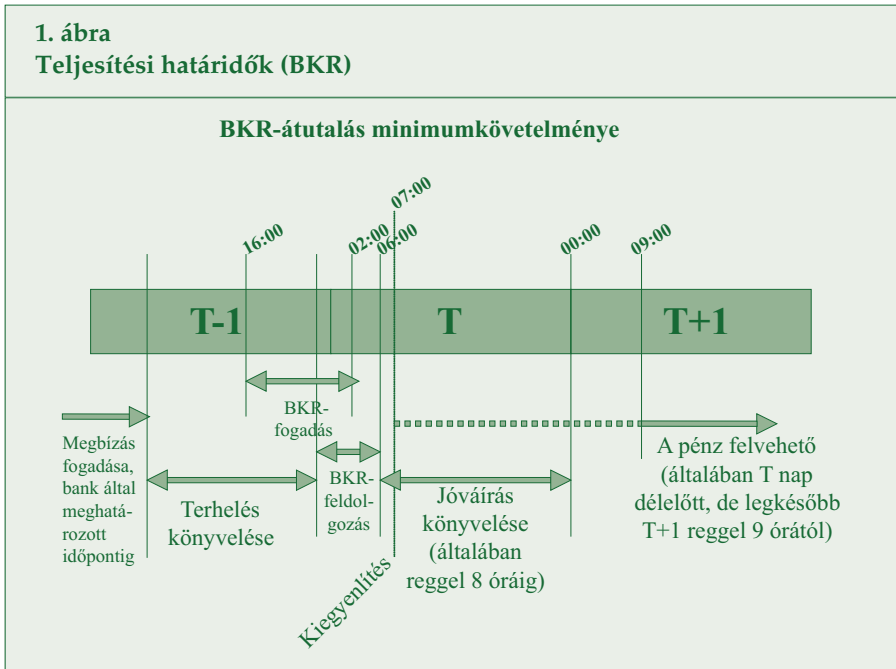
csak lehetőség. Minden, pénzforgalmi bankszámla megnyitására nem kötelezett személy, illetve szervezet nyithat lakossági bankszámlát. A kétféle számla között két alapvető különbség van. A lakossági bankszámla nem inkasszálható, és a bankszámlakivonat küldésének gyakorisága is eltérő. Pénzforgalmi bankszámla esetén a bankszámlakivonatot minden olyan napon köteles a bank elkészíteni és ügyfele számára kiküldeni, amikor könyvelést végez a számlán, ezzel szemben a lakossági bankszámlák esetén havonta legalább egyszer kell számlakivonatot készíteni.

A VIBER és a BKR elektronikus fizetési rendszerek, a bankoknak a papíron átvett megbízások adatait fel kell vételezniük. A rendelkezés előírja, hogy a megbízásokat befogadó banknak a megbízás teljes adattartalmát rögzítenie kell, és azt teljes egészében továbbítani köteles a címzett számlavezető bankjához. A számlakivonatokon a terhelési és jóváírási tranzakcióhoz kapcsolódó összes információt fel kell tüntetni.

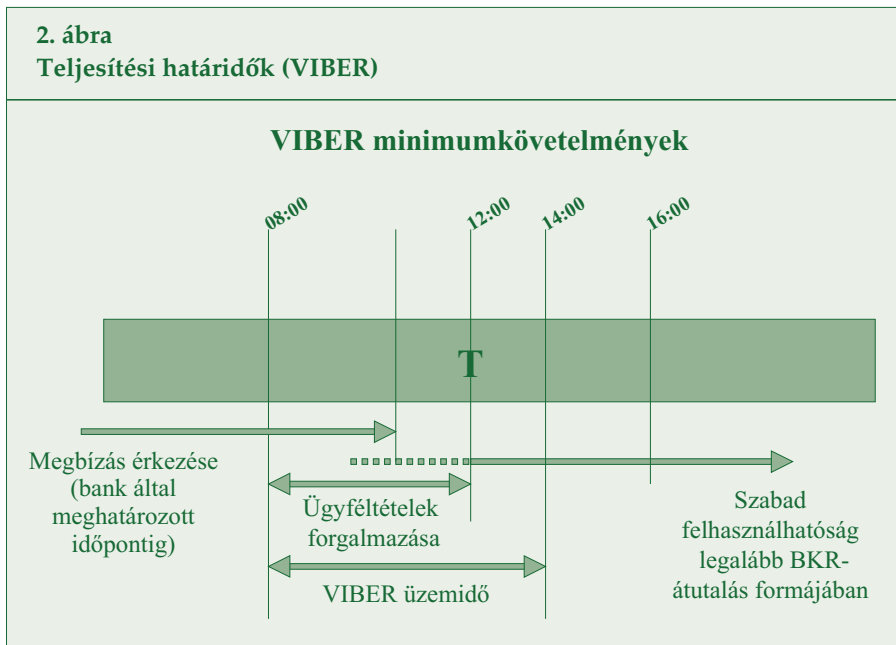
Minden bankszámlához hozzá kell rendelni egy – az MNB által meghatározott módon képzett – számlaszámot. A számlaszámok 16 vagy 24 jegyűek lehetnek. A számlaszám két részből áll, az első nyolc karakteres blokk három számjegye a számlavezető bankot (ezeket a kódokat az MNB határozza meg), négy a számlavezető bankfiókot azonosítja, egy az ellenőrző szám. A második blokk 8 vagy 16 jegyű, a bankok szabadon alakítják ki, kivéve az utolsó számjegyet, ami ismét egy ellenőrző szám. Noha az átutalási megbízás benyújtójának a megbízáson kötelezően fel kell tüntetnie a jogosult nevét (és székhelyét) a bankok a számlaszám alapján végzik el a jóváírást.

Az ügyfeleknek szabványos nyomtatványokon kell benyújtaniuk papíralapú pénzforgalmi megbízásaikat, ha az ügyfél és a bank közötti szerződés eltérően nem rendelkezik, illetve ha az MNB rendelkezése tartalmazza az adott megbízási nyomtatvány szabványát. Szabványosított az átutalási megbízás (kétféle forma között lehet választani), az azonnali és a határidős beszedési megbízás, a csekkbeváltási megbízás és a felhatalmazás csoportos beszedések benyújtására elnevezésű megbízás. Nem szabványos nyomtatványok használata engedélyhez kötött. Az MNB rendelkezése ajánlás jelleggel tartalmazza a csoportos átutalás és csoportos beszedési megbízások elektronikus szabványait.

A 6/1997 (MK.61.) MNB-rendelet aprólékosan szabályozza a fizetési megbízások teljesítésének határidőit, egy átutalás esetén például a megbízás átvételétől a jóváírt összeg feletti rendelkezés időpontjáig tartó időszakot. A szabályozás célja az, hogy a fizetési szolgáltatásokat igénybe vevő ügyfelek jobban kiszámíthassák fizetéseik teljesülésének időigényét, ezáltal csökkentsék likviditástartási költségeiket és partnereikkel szembeni kockázati kitettségük időtartamát. A bankok kötelesek a megbízások érkezésének időpontját feljegyezni és tárolni, a személyesen beadott megbízások átvételének pontos időpontját a megbízásokon rögzíteni.

A bankoknak meg kell hirdetniük azokat az időpontokat, ameddig a VIBER, illetve a BKR-rendszeren keresztül történő tárgynapi teljesítésre megbízásokat elfogadnak. A záró időpont előtt átvett átutalási megbízásokat tárgynapon teljesíteni kell, ami bankon belüli átutalás esetén a kötelezett számlájának megterhelését, a jogosult számlájának jóváírását, illetve – a bankközi elszámolást igénylő megbízások esetén – a fizetési megbízás megfelelő fizetési rendszerbe való eljuttatását jelenti.

Az elszámolási rendszerek útján érkező jóváírásokat a bankoknak a beérkezés napjával jóvá kell írniuk úgy, hogy a VIBER-en keresztül érkezett megbízásban szereplő összeg a jogosult azonos napi BKR átutalásának fedezetét képezze, a BKR-en keresztül érkezett összeg felett pedig legkésőbb a következő nap reggelén rendelkezni lehessen. A BKR-hez közvetett módon (levelező bankon keresztül) kapcsolódó bankok számára a rendelkezés egy plusz napot biztosít a BKR-tételek teljesítésre.

A külföldre irányuló vagy onnan érkező fizetések teljesítési határidejét a Magyar Nemzeti Bank elnökének a külföldi pénznemben és külföldiekkel forintban végzett pénzügyi szolgáltatási és kiegészítő pénzügyi szolgáltatási tevékenységről szóló 15/1995. (PK. 18.) MNB számú rendelkezése szabályozza.

A rendelkezés szerint a külföldről érkező megbízásoknak a jóváírás értéknapját követő munkanapon, konverzió esetén legfeljebb további 2 munkanapon belül, míg a külföldre irányuló fizetési megbízásból a bankra háruló feladatokat a megbízás átvételétől számított 3 munkanapon belül kell elvégeznie. A jegybanktörvény szerint az MNB vezeti a hitelintézetek pénzforgalmi számláit, de felhatalmazhat más hitelintézetet is számlavezetésre.

A VIBER és a BKR közvetlen tagjai vezethetik a közvetetten csatlakozó hitelintézetek számláit, emellett bármely hitelintézet számlát nyithat egy másiknál, ha ezt valamilyen meghatározott speciális cél indokolja. Ugyanakkor a rendelkezés azt is előírja, hogy a bankok a bankközi elszámolást igénylő fizetési megbízásokat tételesen a fizetési rendszerek igénybevételeivel kötelesek lebonyolítani.

A jegybank szabályozása mellett vannak önszabályozó megállapodások is, amik további szabályokat fogalmaznak meg. Ilyen a VIBER-en keresztül teljesített ügyfélátutalásokat követendő teljesítési határidőt tartalmazó bankközi megállapodás. Egy másik ilyen a csoportos átutalások és a csoportos beszedések kézikönyve, ami részletesen tartalmazza a bankok, a GIRO Elszámolásforgalmi Rt., valamint a csoportos megbízást benyújtó ügyfelek jogait és kötelezettségeit. Ez utóbbit a GIRO Elszámolásforgalmi Rt. adja ki.

Közvetve csatlakozik az MNB szabályozásához a fizetési rendszerek működéséhez is szükséges különböző adatbázisok kialakítása és karbantartása. Ezek közül említést érdemel az ún. hitelesítő tábla, amit az MNB állít össze, és a GIRO Elszámolásforgalmi Rt. terít a bankrendszer egészében. Ez az adatbázis az összes banki irányítókódot (bank- és bankfiók-azonosítók), az ahhoz tartozó címeteket, valamint egyéb a VIBER és a BKR működése szempontjából fontos adatokat tartalmaz. A csoportos átutalók és a csoportos beszedések benyújtóinak adatait tartalmazza a GIRO Elszámolásforgalmi Rt. által kezelt adatbázis.

1.3.5 A monetáris politika és a fizetési rendszerek

A fizetési rendszerek és a monetáris politika között kölcsönhatás áll fenn. A monetáris politika gyakorlati érvényesítéséhez a fizetési rendszerek megbízhatósága, működésének jellemzői kulcsfontosságúak, ugyanakkor a fizetési rendszerek működőképességét, hatékonyságát komolyan befolyásolja a monetáris politika gyakorlásának módja és a monetáris politika változásai.

A monetáris politika hatékonysága megköveteli az egységes kamatszint kialakulását, amelynek előfeltétele a nyíltpiaci ügyletek tárgynapi, biztonságos lebonyolítása. A gyors és biztonságos lebonyolítás kiiktatja a nyíltpiaci műveletekből a hitelezési kockázatot, megkönnyítve a jegybank számára a kamatszint alakítását, mert nem kötik partnerlimitek az üzletkötések során. A VIBER és a KELER között a DVP-ügyletek tételes lebonyolítására kialakult kapcsolat ezt a célt szolgálja.

A fizetési rendszerek működőképességét és hatékonyságát nagymértékben befolyásolja a rendszerben rendelkezésre álló likviditás. Ha a fizetési rendszer tagjai a rendszer forgalmának zökkenőmentes lebonyolítása érdekében lépnek fel jegybankpénz iránti kereslettel, a jegybankpénz tartásának költsége (opportunity cost) csökkenti a fizetési rendszer működésének hatékonyságát. A jegybank által nyújtott napközbeni likviditással, illetve a fizetési rendszerek architektúrájának fejlesztésével (monitorozás, sorkezelés, prioritások, körbetartozás lebontása stb.) a rendszerek likviditásigénye jelentősen csökkenthető.

Ezeket a szempontokat tartotta szem előtt a jegybank, amikor megengedte, hogy a tartalékokat a bankok napközben fizetési célokra felhasználják. A fizetési forgalom lebonyolítása szempontjából az is kedvező, hogy a bankoknak tartalékolási kötelezettségeiket napi záró egyenlegeik időszaki átlagában kell teljesíteniük.

A hitelintézetek, napközbeni likviditásuk bővítése céljából értékpapír-fedezet mellett limithez, azaz napközbeni ingyenes hitelhez jutnak, ami kedvező kereteket teremt a kereskedelmi bankok likviditásgazdálkodása számára, hiszen a számlák egyenlege napközben, illetve nap végén igen jelentős mértékben ingadozhat, illetve átlagban jelentős likviditással rendelkeznek a hitelintézetek. A limit céljára ajánlható értékpapírok a bankok eszközeinek jelentős hányadát teszik ki. A napközbeni ingyenes hitel közvetetten függ össze a monetáris politika gyakorlásával. A napközbeni hitel nap végi hitellé válhat, ha az érintett hitelintézet nem képes a hitelt az üzleti nap végén törleszteni. A rendszerszinten nagy, a monetáris limiteket meghaladó hitelállomány pedig a monetáris politikát befolyásoló tényező lehet.

Az MNB monetáris politikájának végső célja a fenntartható inflációcsökkentés. Az infláció befolyásolásának kulcseszköze az előre bejelentett mértékű csúszó leértékelés. A kormány és az MNB a várható inflációt és a külső egyensúly követelményeit figyelembe véve módo-

sítja a leértékelés havi ütemét. Az MNB az árfolyampálya biztosítása érdekében kamatpolitikai eszközeivel befolyásolja a rövid lejáratú kamatlábakat. Ennek két fontos eszköze a kéthetes betét és a három hónapos MNB-kötvény.

A monetáris politika jelenleg alkalmazott eszközei a nyíltpiaci műveletek (tenderek, repóügyletek, deviza-swapügyletek, betétlehetőségek és jegybanki papír kibocsátása), valamint a kötelező tartalékolás. A tartalékolási kötelezettség minden hitelintézetre vonatkozik, ideértve a bankokat, a takarékszövetkezeteket, a lakás-takarékpénztárakat, a befektetési bankokat és a jelzálog-hitelintézeteket. A tartalékolási periódus hossza egy hónap. A tartalékráta mértéke 2001. január 1-jétől az összes forrásállomány 7%-a (kivéve a saját tőkét, a kétes követelésekre képzett céltartalékot, az alárendelt kölcsöntőkét, az MNB-vel szembeni követeléseket, illetve belföldi bankokkal szembeni követeléseket). Az MNB a számlapénzben teljesített kötelező tartalék egyenlegére kamatot fizet, amely havonta kerül jóváírásra. (A kamat mértéke 2001. január 31-étől a forintforrásokra 3,75%, a devizaforrásokra 4,25%.)

Az egynapos aktív repó, illetve swap, valamint az egynapos betételhelyezési lehetőségek előre bejelentett kamatlábakkal állandóan igénybe vehetők. Ennek a két instrumentumnak a kamatlábai határozzák meg a kamatfolyosót. Az MNB nettó hitelfelvevő pozícióban van a bankszektornal szemben. A likvid tőke lekötésének legfontosabb eszközei a kéthetes betételhelyezési lehetőség, amelyet a jegybank mennyiségi tender formájában aukcionál, és a maximális kamatot hirdeti meg, valamint a három hónapos MNB-kötvény, amelyet aukción értékesít. A váratlan likviditási helyzetek kezelésére az MNB bevezette a gyors-tendereket.

A bankok repó- és deviza-swapügyleteket köthetnek az MNB-vel. A bank összes eszköz értéke határozza meg a szokványos repóügylet nagyságát (repókeret). Köthető úgynevezett keretkiegészítő repóügylet is, előre meghatározott korlát nélkül. A zárolt állampapírok biztosítanak fedezetet az üzleti nap végén értékpapír-fedezet mellett nyújtott egynapos (overnight) hitelre. A repókeretet meghaladó záró hitelösszeget az MNB büntetőkamattal korlátozza, amely a repókamatláb kétszerese.

1.4 A magán és az állami szféra egyéb szerveinek szerepe

1.4.1 Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (PSZÁF)

A PSZÁF jogállását a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletéről szóló 1999. évi CXXIV. törvény határozza meg. A PSZÁF a kormány irányítása alatt működő országos hatáskörű közigazgatási szerv, fel-

ügyeletét a pénzügyminiszter látja el. A Hpt., illetve az Épt. értelmében a PSZÁF engedélyezi a hitelintézetek és befektetési szolgáltatók alapítását és működését, továbbá felügyeli az egyes intézmények, valamint a tőzsdék és az elszámolóházak tevékenységét.

A felügyelet tevékenységének célja a pénz- és tőkepiac zavartalan, illetve eredményes működésének, a pénzügyi szervezetek ügyfelei érdekei védelmének, a piaci viszonyok átláthatóságának, továbbá a tisztességes és szabályozott piaci verseny fenntartásának biztosítása. Ezt a célt a pénzügyi szolgáltatási, a kiegészítő pénzügyi szolgáltatási, a befektetési szolgáltatási, a kiegészítő befektetési szolgáltatási, az elszámolóházi, a befektetési alapkezelési, az árutőzsdei, a biztosítási, biztosításközvetítói, a biztosítási szaktanácsadói tevékenységet végző szervezet, illetve személy, az önkéntes kölcsönös biztosító pénztárak, a magánnyugdíjpénztárak, közraktárak, kockázati tőketársaságok, kockázati tőkealapok, kockázati tőkealap-kezelők, valamint a tőzsdék és tagjaik, azaz összességükben a pénzügyi szervezetek prudens működésének, tulajdonosaik gondos joggyakorlásának folyamatos felügyelete útján valósítja meg.

A Magyar Nemzeti Bank és a PSZÁF közötti együttműködést évről évre felülvizsgált megállapodás rögzíti, amelynek fokozott jelentősége van a fizetési rendszerek, illetve a pénzforgalom esetében, mivel ezen a területen mindkét intézmény gyakorol szabályozási, engedélyezési, felügyeleti vagy felvigyázási hatáskört.

1.4.2 Magyar Bankszövetség

A Magyar Bankszövetség 41 tagbankjának érdekeit képviseli. A tagság önkéntes, a szövetség tevékenységét saját alapszabálya szerint végzi. A Bankszövetség részt vesz a bankszektoral kapcsolatos törvények és egyéb jogszabályok tervezeteinek előkészítésében, valamint lehetőséget biztosít arra, hogy a tagok közös álláspontot alakítsanak ki különböző témákkal kapcsolatban. A Bankszövetség aktívan támogatja a közös piaci infrastruktúra kialakítását (mint pl. a BKR, a Betétbiztosítási Alap, a Hitelgarancia Rt, és a kötelező hitelinformációs rendszer). A Bankszövetség, mint levelező tag, csatlakozott az EU Bankszövetségéhez (Banking Federation of the EU) 1991-ben, majd 1998-ban társult tagi státuszt kapott.

1.4.3 Fogyasztóvédelmi intézményrendszer

A fogyasztóvédelemről szóló 1997. CLV. törvény az alapvető fogyasztói jogok deklarálásán túlmenően meghatározza a fogyasztóvédelem állami, önkormányzati és érdekképviseleti intézményrendszere, ezen belül a területi gazdasági kamarák mellett szervezett független békéltető testületek működésének szabályait. E testületek feladata a fo-

gyasztói viták bíróságon kívüli elintézésének megkísérlése, hatáskörük pedig a pénzügyi szolgáltatásokkal kapcsolatos fogyasztói vitákra is kiterjed. E vitákban a PSZÁF általában a pénzügyi szolgáltatásokkal kapcsolatban, a Magyar Nemzeti Bank pedig kifejezetten a fizetési szolgáltatásokkal és a pénzforgalmi kérdésekkel kapcsolatban, esetenként szakértői minőségben működik közre.

A pénzügyi szolgáltatások alapvető fogyasztóvédelmi szabályait a hitelintézeti törvény XXIX. fejezete tartalmazza, egy nagyon fontos fogyasztóvédelmi szabályt azonban a fogyasztóvédelmi törvény rögzít: a pénzügyi szolgáltatási tevékenységet folytató gazdálkodó szervezetek a fogyasztói bejelentések intézésére, panaszok kivizsgálására és orvoslására, a fogyasztók tájékoztatására az ügyfelek részére nyitva álló helyiségben ügyfélszolgálatot kötelesek működtetni. Az ügyfélszolgálat a panasz elutasítását köteles indokolással ellátva írásba foglalni és annak egy példányát a fogyasztónak átadni, vagy tizenöt napon belül megküldeni.

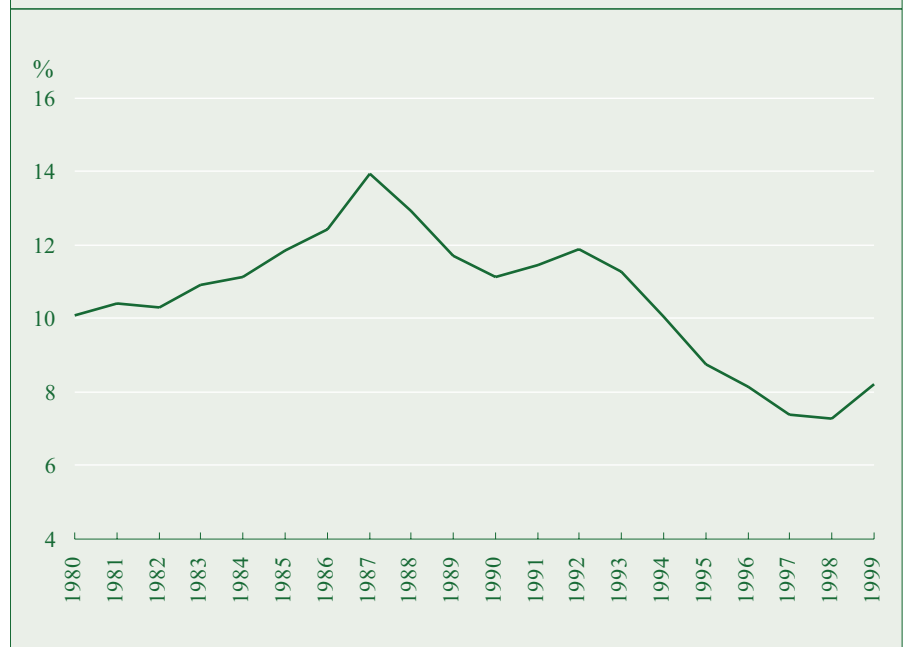
2. A fizetési eszközök

2.1 Készpénzfizetések

Magyarországon a készpénz továbbra is fontos szerepet játszik a fizetési tranzakciókban. A forgalomban lévő készpénz – mely 1999-ben 950 milliárd Ft volt – az M1 monetáris aggregátumon belül 1999-ben 39,8% volt, szemben az 1993-as 41%-kal, ugyanakkor az M3 aggregátumon belül 1999-ben 15%-ot képviselt, szemben az 1993-as 18%-kal. Ugyanez a csökkenő tendencia figyelhető meg, ha a forgalomban lévő készpénzt a GDP-vel hasonlítjuk össze (1999-ben 8,2% és 1993-ban 10,4%). Az EU-tagállamokban ez az arány – elsősorban a magasabb egy főre jutó GDP miatt – átlagosan 3–7% között mozog. Meg kell azonban jegyezni, hogy a fenti időszakon belül nem folyamatosan csökkenő a trend, ami annak köszönhető, hogy az infláció és a kamatok csökkenése miatt a készpénztartás költsége is csökkent.

3. ábra

A forgalomban lévő készpénzmennyiség GDP-hez viszonyított aránya

Készpénzkibocsátás

Az MNB 1997-ben új bankjegysorozat kibocsátását kezdte meg. Az új bankjegysorozat címleteinek meghatározásakor az MNB az EU, valamint a Nemzetközi Valutaalap (IMF) ajánlásait és a magyar bankjegykibocsátás hagyományait követte. A felhasználók gyakorlati készpénzkezelési kritériumait figyelembe véve az alapvető szempont az volt, hogy optimális számú bankjeggyel lehessen lebonyolítani a fizetéseket, csökkentendő ezáltal a készpénzforgalom költségét. 1999. végéig az új bankjegysorozat hat címlete (10 000, 5000, 2000, 1000, 500 és 200 Ft) került forgalomba, melyet 2001 február 1-jén a 20 000 Ft-os követ.

1967. december 31-ig forgalmi célú érméket és emlékérmekeket a Pénzügyminisztérium bocsátotta ki. Az egységes kibocsátási alapelvek érvényesítése érdekében 1968. január 1-jétől a 36/1967. számú kormányrendelet értelmében az MNB felelős ezek kibocsátásáért. A fémérmekeket a Magyar Pénzverő Rt.-nél verik. 1993-ban az MNB új, egységes megjelenésű érmesorozatot bocsátott ki. Amikor az érme cseréje elkezdődött, a forgalomban lévő érme száma meghaladta a 3,4 milliárd darabot. A régi sorozatból csak az 50 filléres érme maradt forgalomban 1999. szeptember 30-ig, ezt követően az 50 filléres kivonására is sor került. Az érmezsere, valamint a 10 és 20 filléres érme kivonásának eredményeképpen a forgalomban lévő érme száma 1999. december 31-ig 1,4 milliárdra csökkent.

Készpénzforgalmazás

Az MNB készpénzforgalmazásban betöltött szerepét az elmúlt időszakban jelentős változások jellemezték.

A 90-es évek közepére a hitelintézetek nagy része felhagyott a készpénzszállítással és -feldolgozással kapcsolatos tevékenységével, amelyet pénzszállító és pénzfeldolgozó cégek vettek át. 1997-től az üzletszerűen végzett készpénz-feldolgozási tevékenység – mint kiegészítő pénzügyi szolgáltatás – törvényileg szabályozott keretek között folyik. A jegybank figyelme az összes pénzfeldolgozással hivatásszerűen foglalkozó vállalkozásra kiterjed, engedélyezési és ellenőrzési szempontból egyaránt. A pénzfeldolgozási tevékenység folyamatos ellenőrzésével lehetőség nyílt a jegybank számára, hogy a pénzfeldolgozásban betöltött szerepét mérsékelje, ezzel nagyobb teret engedve a piaci szereplőknek.

Annak érdekében, hogy a készpénzforgalom költségeit – hasonlóan a nem készpénzes forgalomhoz – a szolgáltatást igénybe vevők fizessék meg, a jegybank 1998. október 1-jétől készpénzkezelési és váltási díjakat vezetett be. Mindezek következtében a hitelintézetek készpénzfeleslegük egy részét nem közvetlenül a jegybank pénztáraiba fizetik be, illetve igényeiket nem az MNB-től történő készpénzfelvétellel biztosítják, hanem egymás között folytatnak készpénz-kereskedelmet, így a jegybanki be- és kifizetési forgalom több mint 20%-kal csökkent.

A jövőben az MNB a készpénzforgalmazásban betöltött szerepének mérséklésével – a világ számos jegybankjához hasonlóan – olyan változásokat kíván megvalósítani, amelyek a készpénzforgalmazás költségeit jegybanki és nemzetgazdasági szinten egyaránt csökkentik.

Az 1999-ben elfogadott középtávú emissziós stratégia célkitűzéseivel összhangban elkezdődött a jegybanki érmekészletek egy részének jegybankon kívülre történő kihelyezésének előkészítése. A hitelintézetekhez, pénzfeldolgozó cégekhez – meghatározott feltételek mellett – kerülő jegybanki érmekészlet várhatóan mérsékli a jegybanki érmeforgalmat, ezáltal az érmeszállítások gyakoriságát, csökkenti a jegybankban feldolgozandó érmemennyiséget.

2.2 Készpénzkímélő fizetési eszközök

Magyarországon a bankok ügyfelei számos fizetési mód közül választhatnak. A legelterjedtebb ezek közül az átutalás és a bankkártyával történő fizetés. A fizetési megbízások jelentős részét úgynevezett távoli hozzáférést biztosító eszközökön keresztül kezdeményezik (bankkártya, bankterminálok, business terminálok). A bankok egyre inkább ösztönzik ügyfeleiket arra, hogy elektronikus eszközöket használjanak fizetési megbízásaik benyújtásához, a hagyományos papíralapú eszközök helyett.

A pénzforgalomról szóló 6/1997. (MK. 61.) számú MNB-rendelet meghatározta a különféle fizetési módok/eszközök legfontosabb szabályait és szabványait. A következőkben egyenként bemutatásra kerülnek a különböző fizetési módok és az azokkal kapcsolatos legfontosabb tudnivalók.

2.2.1 Átutalások

Magyarországon a készpénznélküli fizetések túlnyomó része átutalások formájában bonyolódik le. A fizetési megbízást a bank papíron, vagy elektronikusan, floppy lemezen, illetve telekommunikációs hálózaton keresztül kapja.

A „home és office banking”, valamint a telefonos bankszolgáltatások kialakulása és térhódítása jelentős, új fejleménynek tekinthető. Egyre több számlatulajdonos nyújtja be fizetési megbízásait elektronikus úton, telekommunikációs hálózaton keresztül, amely feleslegessé teszi a munkaigényes kézi adatfeldolgozását. 1999-ben már az átutalások közel 50%-át kezdeményezték elektronikus úton.

Az átutalásnak kétféle módja létezik: az egyszerű átutalási megbízás és a csoportos átutalási megbízás.

Egyszerű átutalás

Az egyszerű átutalási megbízásokat papíron és általában elektronikusan is be lehet nyújtani a számlavezető hitelintézetekhez. A megbízó, figyelembe véve a bank által ajánlott feltételeket, szabadon megválaszthatja, hogy az átutalást melyik fizetési rendszeren (BKR vagy VIBER) keresztül továbbítsák. A VIBER igénybevételét az összeg nagysága, illetve az átutalás sürgőssége indokolhatja.

Csoportos átutalás

A csoportos átutalás a tipikusan kis összegű, de nagy tömegű megbízásokat indítók számára hasznos, mert magas szintű gépesítést tesz lehetővé. A csoportos átutalási megbízásokat a Bankközi Klíring Rendszer dolgozza fel. Az 1997 októberétől működő rendszert főképp munkabérek, nyugdíjak, szociális ellátások, biztosítási bónuszok, kamatok, stb. átutalására használják.

Alkalmazása lehetővé teszi, hogy az átutaló egy elektronikus köteggben adja meg átutalási megbízását, mely több kedvezményezett számlatulajdonos javára szól, és a köteggben szereplő tételek teljesítéséről külön jelentésben elszámolást kapjon. Így egy terheléshez sok kis összegű jóváírás tartozik. A megbízások papíros bizonylaton történő benyújtása a számlavezető hitelintézetekhez nem jellemző, előnyben részesül az elektronikus úton, köteggelve történő benyújtás.

2.2.2 Csoportos beszedés

A csoportos beszedés a nagy tömegű, rendszeres fizetéseket fogadó számlatulajdonosok számára (mint pl. a közüzemi szolgáltatók és biztosítótársaságok) lehetővé teszi, hogy követeléseiket a kötelezettek bankszámláiról egy automatizált folyamatban, külön emberi beavatkozás nélkül szedjék be. A hazánkban működő csoportos beszedés a számlatulajdonos által előzőleg adott felhatalmazáson alapul, amelyben a kötelezett feljogosítja számlavezető bankját, hogy a beszedőtől érkező megbízások összegével megterhelje bankszámláját. A beszedők az elektronikus köteggben benyújtott megbízások teljesítéséről külön jelentésben elszámolást igényelhetnek.

A csoportos beszedések használata a szolgáltatók számára lényegesen olcsóbb, mint a kinnlevőségek készpénzátutalási megbízás segítségével történő beszedése postai úton, ezért számos cég arra ösztönzi ügyfeleit, hogy térjenek át a csoportos beszedés fizetési mód használatára.

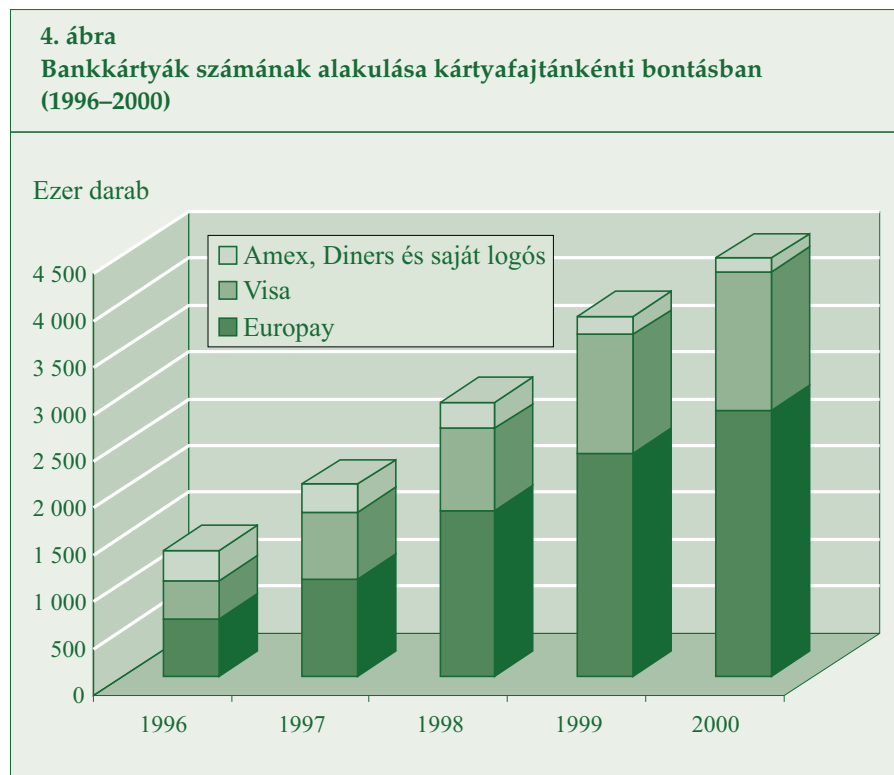
2.2.3 Azonnali beszedési megbízás

Azonnali beszedési megbízás abban az esetben használható, ha a kötelezett egyoldalú írásos nyilatkozattal felhatalmazza a bankját, hogy

terhelje meg a számláját a meghatározott jogosult javára. A felhatalmazást bizonyos követelések tekintetében jogszabályi felhatalmazás, illetve végrehajtható dokumentumok (mint pl. jogerős bírói határozat) helyettesítik. Az azonnali beszedési megbízást a jogosult csak saját bankjához nyújthatja be, a megbízás továbbítása a kötelezett bankjához ennek a banknak a feladata. Az adóhatóság jogosult a követelést közvetlenül a kötelezett számláját vezető bankfiókban is benyújtani. Az azonnali beszedési megbízás benyújtója a kötelezettet a követelés benyújtásáról közvetlenül értesíti, a kötelezett számláját vezető bank azonban ezt a számla terhelését megelőzően nem teheti meg.

2.2.4 Bankkártyák

23 kereskedelmi bank foglalkozik kártyakibocsátással. A forgalomban lévő bankkártyák száma 2000 végére elérte a 4,5 milliót. A kibocsátott kártyák túlnyomó többsége ún. betéti (debit) kártya, a hitel (credit) és terhelési (charge) típusú kártyák részaránya egyelőre szerény. A kártyát elfogadó kereskedők szervezésével leginkább a jelentősebb lakossági bankok foglalkoznak, ezek száma (6) jóval kevesebb, mint a kibocsátói üzletágban tevékenykedőké.

A kártyaüzletág erőteljes versenykörülmények között fejlődött ki. Az Europay és a VISA szervezetek védjegyeinek alkalmazása jelentős mértékben hozzájárult a kölcsönös kártyaelfogadás kialakulásához, így nem csoda, hogy a kártyák döntő többsége ezen védjegyek egyikét viseli, és a legtöbb nyugat-európai országgal szemben nem alakult ki az egységes kártyaelfogadást lehetővé tevő, minden kártyakibocsátó bank által alkalmazott nemzeti védjegy.

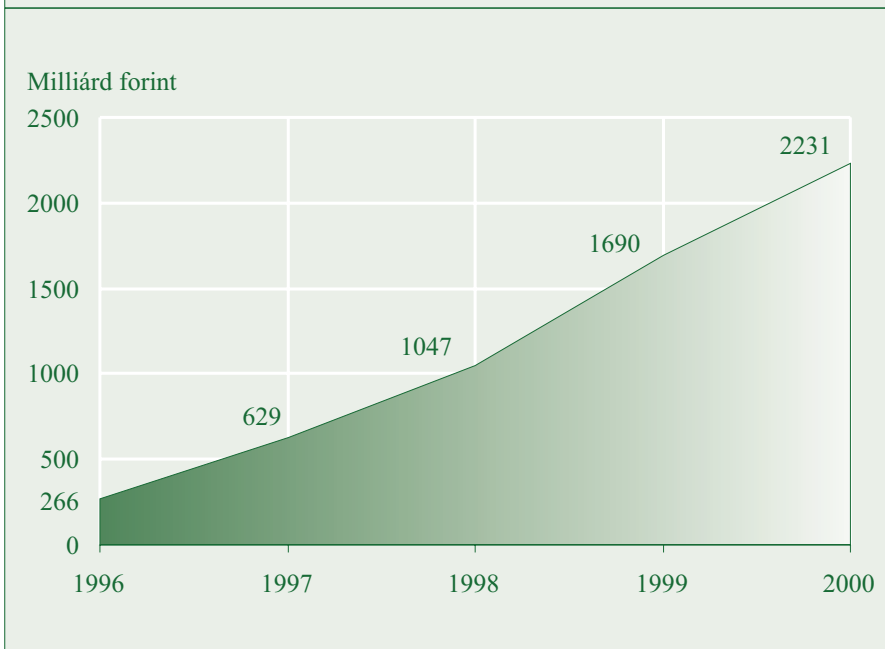
Betéti kártyák

2000-ben a betéti kártyák kilentized része a világ összes országában használható, a fennmaradó egytized rész kizárólag Magyarországon. A kártyák mintegy 83%-a csak elektronikus környezetben működik. Közel 97%-uk áruvásárlásra, szolgáltatások igénybevételére és készpénzfelvételre egyaránt alkalmas, a maradék kizárólag készpénzfelvételre használható ATM-ekben valamint a bankfiókokban és a postafiókokban elhelyezett POS-termináloknál.

Jelenleg még a kártyán található mágnescsík segíti az elektronikus használatot, de rövidesen megjelennek a chippel ellátott kártyák is. Az ATM használat során a személyi azonosító számot (PIN kódot) be kell gépelni, nem követelik meg azonban a PIN kód használatát a legtöbb kártyát elfogadó üzletben, ehelyett az ügyfeleknek a bizonylatot kell aláírniuk.

5. ábra

A magyar bankok által kibocsátott kártyákkal lebonyolított forgalom (1996–2000)

A tranzakciók volumene folyamatosan növekszik. 2000-ben 4,2 millió betéti kártyával 101 millió tranzakciót bonyolítottak le. A tranzakciók értéke 2195 milliárd Ft, amelynek 92%-a készpénzfelvétel volt.

Terhelési és hitelkártyák

A bankok által kibocsátott terhelési és hitelkártyák nemrég jelentek meg Magyarországon, azonban számuk egy év alatt közel megduplázódott, arányuk 2000 végére elérte az összes kibocsátott kártya 6%-át. A látványos növekedést az magyarázza, hogy az említett kártyafajtákkal történő vásárlás esetén az ügyfél az esetek jelentős részében kamatmentes hitellehetőséghez jut két számlaegyenleg készítés közötti periódusban. A forgalmi adatok szerint a kártyabirtokosok kihasználják ezt a lehetőséget, ugyanis míg betéti kártyák esetén a forgalom értékének csupán 8%-a vásárlási művelet (a többi készpénzfelvétel), addig a hitel és terhelési kártyák esetében ez az arány 41%.

A vállalati (business) kártyák az összes kártyaszám 1,6%-át tették ki 2000 végén. Meg kell azonban jegyezni, hogy az üzleti célú kiadások fedezésére privát kártyák is használhatók, vagyis a forgalom nagyobb hányadát teszik ki a hivatali jellegű kiadások és készpénzfelvételek, mint amennyit a vállalati kártyákkal lebonyolítottak.

A bankok mellett az American Express Europe Services Ltd. az egyetlen terhelési kártyakibocsátó, mely magyarországi irodáján keresztül végzi ezt a tevékenységet. 2000. végéig körülbelül 5000 kártyát bocsátott ki a magyar ügyfelek részére. 1998 végén egy hitelintézet is megkezdte az American Express kártyák kibocsátását franchise megállapodások alapján.

Kereskedői kártyák

Hét üzemanyag-társaság bocsát ki kereskedői kártyákat, ezek jellegzetessége, hogy csak az adott kibocsátó által üzemeltetett benzinkutaknál lehet használni. Több mint ezerötyszáz POS-terminál és hétszáz imprinter működik közel 1400 üzemanyag-töltő állomáson.

2000. végéig mintegy 300 ezer üzemanyagkártyát bocsátottak ki, amelyekkel egy év alatt 12 millió tranzakciót hajtottak végre 110 milliárd Ft értékben.

ATM- és POS-hálózatok

Magyarországon nem jött létre a bankok együttműködésében egy közös kártyaelfogadást lehetővé tevő rendszer, így jelenleg több ATM- és POS-hálózat működik. Az ATM-hálózatok közül kettőt a kártya kibocsátó hitelintézetek működtetnek, egyet a GIRO Bankkártya Rt., amely hat kereskedelmi bank tulajdonában van, a negyediket pedig egy független szolgáltató cég működteti. Négy hitelintézet saját POS-hálózatot üzemeltet, míg a többiek két szolgáltató vállalat szolgáltatásait veszik igénybe.

2000. végéig 2476 ATM-et telepítettek. Az összes ATM online kapcsolatban van a számlavezető bankokkal. A bankok csak saját

ATM-eikben nyújtanak külön szolgáltatásokat (pl. készpénzbetét, egyenleglekérdezés és fizetési megbízás elfogadása). Az ATM-eken kívül a bankfiókoknál felszerelt 3600 POS-terminálnál is lehet készpénzt felvenni (a pénztárosok által kezelt POS-terminál az ATM átmeneti helyettesítője olyan helyeken, ahol a tranzakciók volumene nem indokolja ATM telepítését), valamint 4314 terminált telepítettek a postafiókokba. Minden készpénztranzakcióhoz használni kell a PIN kódot.

A kereskedői elfogadóhelyeken 22 085 POS-terminált és 10 647 imprintert telepítettek.

2.2.5 Postai fizetési eszközök

A posta három féle készpénzfizetéssel kapcsolatos szolgáltatást nyújt. A *készpénz-átutalási megbízás* (népszerű nevén sárga csekk) lehetővé teszi a bankszámlával nem rendelkezők számára, hogy átutalást bonyolítsanak le (befizetések). A befizető a postai ablaknál készpénzt fizet be, amit a jogosult banknál vezetett számláján jóváírnak. Általában a kedvezményezett egy olyan befizetési nyomtatványt juttat el a kötelezett részére, amelyen a szükséges adatok előre nyomtatott formában már szerepelnek. 1999. során megközelítőleg 173 millió tranzakciót dolgoztak fel ily módon 1776 milliárd Ft értékben.

A *kifizetési utalványt* bankszámláról történő készpénzutalásra használják. A kötelezett (jellemzően nagy állami kifizetők: pl. TB-ellátások, nyugdíjfizetések, valamint gazdálkodó szervezetek, pl. biztosítók) kezdeményezheti a fizetést papíros alapon vagy elektronikus adathordozón keresztül. A bankok, miután a megbízás teljes összegével megterhelték a bankszámlát, továbbítják az összeget a hozzájuk legközelebb lévő postahivatalba. A megbízást a bank hozzájárulásával a kötelezett közvetlenül a postahivatalba is benyújthatja, amikor is fedezetként bankcsekket használ. 1999-ben 56,6 millió tranzakciót dolgoztak fel ily módon, 1225 milliárd Ft értékben.

A *belföldi postautalványt* (népszerű nevén rózsaszín csekk) általában készpénz küldésére használják, amikor a kötelezett a készpénzt a postahivatal pénztárában befizeti, és azt a kedvezményezett címére kézbesítik. A megfelelő nyomtatványt a postán lehet kérni. 1999-ben ily módon 6,5 millió tranzakciót dolgoztak fel 93 milliárd Ft értékben.

2.2.6 Egyéb fizetési módok

Beszedési megbízások

A kereskedelmi fizetések lebonyolítására háromféle beszedési megbízást lehet használni: az azonnali beszedési megbízást (lásd 2.2.3 fejezet), a határidős beszedési megbízást és a váltó beszedési megbízást.

A *határidős beszedési megbízás* korábban széles körben elterjedt fizetési forma volt, ma kizárólag az állami garanciák beváltása céljából alkalmazhatóak.

A *váltóbeszedési megbízásként* az azonnali beszedési megbízás nyomtatványa használható. A váltó rendelvényese a váltót és a kitöltött megbízást saját bankjához nyújthatja be, amely azokat postai úton a kötelezett bankjához továbbítja fizetés céljából. A kötelezettnek az esedékességet megelőzően joga van letiltania a fizetést. A fizetést a BKR-rendszeren keresztül a kötelezett bankja kezdeményezi.

Csekk

A *csekk*ek (nem tévesztendő össze sem a postai készpénz-átutalási megbízással, sem a banki készpénzfelvételi utalvánnyal!) sohasem voltak népszerűek Magyarországon. Nem terjedtek el széles körben a nagy kereskedelmi bankok által az 1980-as évek végét követően forgalmazott garantált csekkek sem. Az eurocsekkek kibocsátása 1990-ben kezdődött, de 1998 második felében az ügyfelek érdeklődésének hiányában az utolsó eurocsekk kibocsátó bank is formálisan befejezte a csekkforgalmazást. A bankok által kibocsátott fizetési kártyák nagyon gyorsan átvették a csekkek szerepét. A jelentéktelen volumennek köszönhetően nincs csekkszámlolási rendszer, a bankok kétoldalúan – a bizonylatok közvetlen elküldésével, illetve BKR-en keresztül történő jóváírással – számolnak el egymással. A legtöbb csekket a postán váltják be.

A csekkek elszámolás útján, a BKR igénybevételevel úgy szedhetők be, hogy a csekk rendelvényesének bankja a csekket egy csekkbeszedési megbízással együtt az ügyfelétől átveszi, azt postai küldeményként a kibocsátó számlavezető bank(fiók)jának elküldi. A kibocsátó bankja indítja el erre válaszul a csekk összegét.

A magyar kiutazók külföldi utazásaikhoz *utazási csekk*et is vásárolhatnak, és természetesen a magyar bankok is beváltják a külföldön kibocsátott ilyen típusú csekkeket. Meg kell azonban jegyezni, hogy ezek értéke az összes készpénz nélküli fizetéshez képest elenyésző.

Készpénzfelvételi utalvány

A készpénzfelvételi utalványt széles körben alkalmazzák különféle szervezetek fizetőeszközként, illetve saját célra történő készpénzfelvételre. A készpénzfelvételi utalvány – melyet a címzett bank pénztárában lehet beváltani – csekkszerű megbízás, de használatát nem a csekkjogi szabályok, hanem MNB-rendelkezés szabályozza.

Akkreditív

Belföldön is alkalmazható fizetési mód az *akkreditív*. Az akkreditívet nyitó bank olyan fizetési ígervényt bocsát ki, amiben a meghatározott keretösszeg erejéig – az akkreditívben meghatározott, szabályszerű bizonylatok benyújtása esetén – fizetést teljesít. Az akkreditívet fize-

tés céljából a meghatározott bizonylatokkal együtt közvetlenül a kibocsátó bankhoz kell benyújtani.

2.3 Legújabb fejlemények

2.3.1 Az internet és a fizetési megbízások

Több bank kínál Magyarországon internetes szolgáltatást. A szolgáltatások színvonala és tartalma széles skálán mozog. Vannak olyan bankok, amelyek egyelőre csak általános, illetve egyes szolgáltatásaikra vonatkozó információt tesznek közzé. Másoknál az ügyfelek tájékozódhatnak a számlájukon végrehajtott tranzakciókról, esetleg letölthetnek különböző nyomtatványokat. Ennél is többet kínálnak azok a portálok, ahol az ügyfél (előzetes szerződéskötés és titkos kód kézhezvétele után) már megbízásokat is adhat számlájának terhére ugyanúgy, mintha azt egy bankfiókban tenné meg. Nem kétséges, hogy a szolgáltatások fejlesztése ezen a területen sem áll meg, és a közeljövőben is számos újdonság vár a számlatulajdonos ügyfelekre.

Természetesen nem csak a bankok, hanem a kereskedelmi cégek is egyre aktívabbak az elektronikus kereskedelem terén. Ma már számtalan lehetőség nyílik arra, hogy valaki az interneten keresztül vásároljon meg egy terméket (akár kiskereskedelmi akár nagykereskedelmi áruforgalomban), viszont az ellenérték kifizetése egyelőre még nagyrészt postai utánvétellel, bankkártyával, vagy – vállalatok esetében – utólagos banki átutalással történik. Ennek oka alapvetően abban rejlik, hogy az interneten a kereskedelmi és banki szolgáltatások biztonságos integrálása még nem tökéletesen megoldott, habár vannak komoly előrelépések és fejlesztések, mint pl. a virtuális kártya, vagy a SET (Secure Electronic Transaction).

2.3.2 Elektronikus pénz

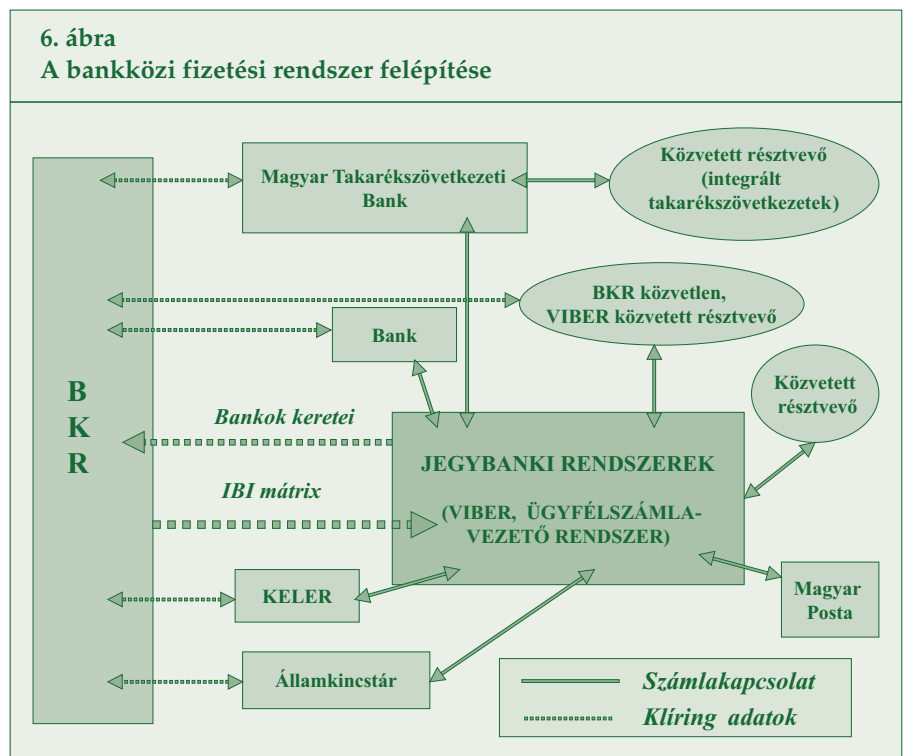
Az elektronikus fizetési eszközök kibocsátására és használatára vonatkozó egyes szabályokról szóló 77/1999. (V. 28.) számú kormányrendelet az elektronikus pénzeszközt olyan újratölthető adathordozó instrumentumként határozza meg, amelyen fizetésre használható elektronikus értékegységek tárolhatók. Ilyen elektronikus értéket jelenleg csak hitelintézetek bocsáthatnak ki, és a birtokos kérésére kötelesek azt készpénzre vagy számlapénzre átváltani.

Bár több intézmény, sőt egy bank is bocsátott már ki intelligens kártyákat, de elektronikus pénztárcaként történő alkalmazásra még nem került sor. Ugyanezt lehet elmondani a számítógépen tárolt elektronikus pénzzel kapcsolatban is.

3. Elszámolási rendszerek és elszámolási kapcsolatok

3.1 Általános összefoglalás

A bankközi (jellemzően nem készpénzes) fizetések a Bankközi Klíring Rendszerben vagy az MNB rendszereiben (VIBER-ben vagy az ügyfélszámlavezető-rendszerben) teljesülhetnek. A VIBER a kis számban előforduló, de egyenként nagy értékű átutalások teljesítésére szolgál, a BKR elsősorban az egyenként kis összegű kereskedelmi és magáncélú fizetési megbízások nagy tömegének elszámolását végzi. Mindegyik rendszer értékkorlátozás nélkül dolgozza fel a fizetéseket.

Az ábra nem tartalmazza a bankkártya-elszámolási rendszereket, a Magyar Posta és a bankok közötti kapcsolatokat. A KELER itt csak kvázi banki funkciójában szerepel. A MÁK ugyan nem hitelintézet, de a fizetési rendszerekben a bankokkal egyenrangú tag.

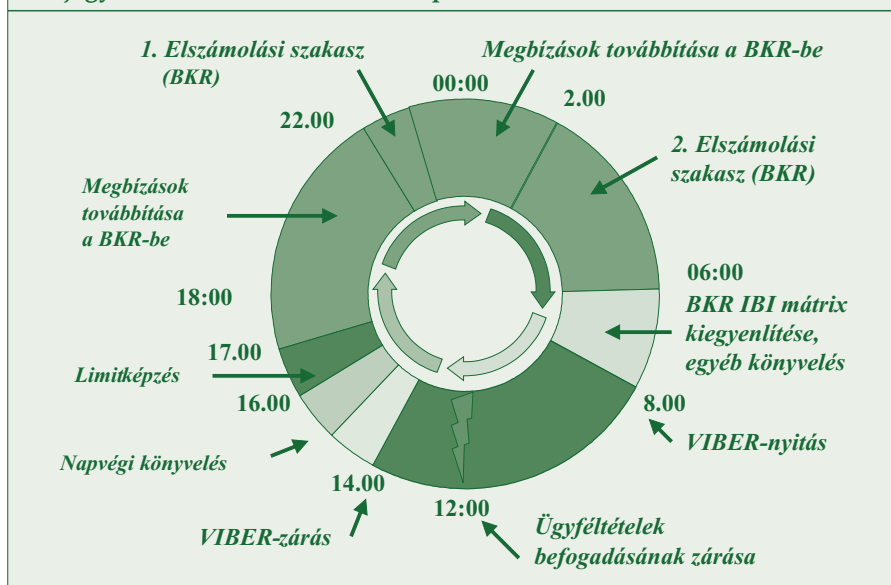
Egy hitelintézet az elszámolási rendszerekhez közvetlenül vagy közvetve csatlakozhat. Azok a hitelintézetek, amelyek pénzforgalmi szolgáltatások nyújtására jogosultak (a szövetkezeti hitelintézeteket nem számítva), kötelesek az országos elszámolásforgalom lebonyolítását végző átutalási rendszerhez közvetlenül csatlakozni, tehát a VIBER és a BKR közvetlen tagjává válni. A többi hitelintézet közvetetten csatlakozhat a rendszerekhez egy közvetlen tagon keresztül. Jelenleg ilyen szolgáltatást az MNB nyújt (klíringtagként) néhány szövetkezeti hitelintézet, illetve kisbank részére, melyek számláját vezeti. A Magyar Takarékszövetkezeti Bank Rt. vezeti a takarékszövetkezetek jelentős részének a számláját és levelező banki szolgáltatást nyújt számukra. Néhány szövetkezeti hitelintézet az MNB levelezettjeként közvetetten csatlakozik a VIBER-hez, ám a BKR közvetlen klíringtagja. A KELER szerepe sokrétű: egyrészt a bankokhoz hasonlóan a VIBER és a BKR közvetlen tagja, másrészt kezeli a napközbeni jegybanki hitel fedezeteként szolgáló értékpapírokat, valamint lebonyolítja az értékpapír-műveletek értékpapíroldali elszámolását, a befektetési szolgáltatók esetében a pénzoldalt is teljesíti. A bankok által kötött értékpapírügyletek pénzoldalának tételenkénti, DVP elvű (szállítás fizetés ellenében) kiegyenlítését teszi lehetővé a VIBER és a KELER valós idejű, bruttó elven működő értékpapír-számlavezetési rendszerei között létesülő összeköttetés. Ezt a kapcsolatot a 12. ábra szemlélteti.

A bankkártyával végrehajtott fizetéseket három különböző elszámolási rendszerben dolgozzák fel, melyek kapcsolatát és felépítését a 3.6 fejezet tartalmazza.

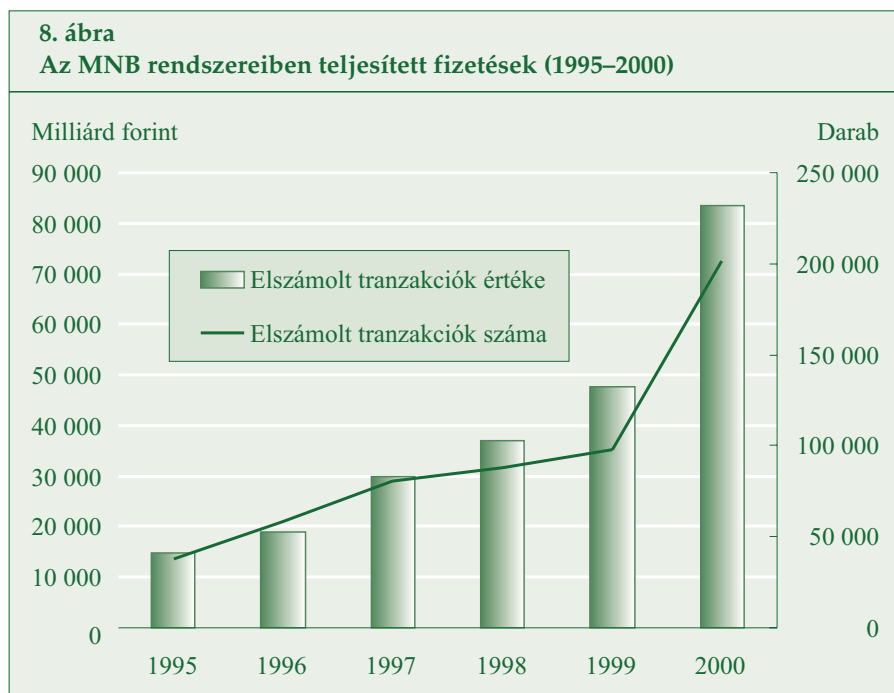
A jegybanki rendszer (VIBER, ügyfélszámla-vezetés) és a BKR napi időbeosztását a következő ábra szemlélteti. Az ábra értelmezéséhez a 3.2, 3.3, 3.4, és a 3.5 fejezetek nyújtanak segítséget.

7. ábra

A jegybanki rendszer és a BKR napi időbeosztása

Az MNB ügyfélszámla-vezető rendszerében vezetik az MNB összes ügyfelének számláját. A VIBER-tagok számláit VIBER üzemidőben a VIBER központi számlavezető rendszerében (CAS) kezelik. A VIBER-hez közvetlenül nem csatlakozó hitelintézetek számlavezetését teljes üzemidőben az ügyfélszámla-vezető rendszer látja el. Az MNB által nyújtott számlavezetési szolgáltatás szabályait az MNB-vel kötött kétoldalú szerződések tartalmazzák. A szabályzatok többek között meghatározzák a tagság feltételeit, az üzemidőt, az üzleti nap menetrendjét, a visszavonhatatlanság és a véglegesség biztosítására vonatkozó feltételeket, az üzenetszabványokat, a részt vevők felelőségeit és kötelezettségeit, a fedezet biztosításának szabályait, díjait, jutalékait stb.

Az MNB számlavezetési rendszereiben lebonyolított pénzforgalom az elmúlt hat évben folyamatosan nőtt, és 2000-ben az öt évvel korábbinak több mint ötszörösét tette ki, meghaladva a nyolcvan billió forintot. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a 2000. évi kiemelkedő növekedés alapvetően annak köszönhető, hogy a VIBER működése óta kibővült a statisztikai adatgyűjtés köre, és a korábbi kizárólag bankközi (bank-to-bank) forgalom mellett olyan tranzakciók is az adatsor részét képezik ettől az évtől kezdve, amelyek korábban nem (pl. DVP-értékpapírügyletek, ügyfélátutalások, jegybankkal kötött ügyletek, posta bankközi ügyletei).

Az egy tranzakcióra jutó elszámolt érték mintegy 413 millió forintra nőtt, ami jól jelzi, hogy ez a rendszer szolgál a bankok és ügyfelek nagy értékű fizetéseinek elszámolására.

3.2 Ügyfélszámlák vezetése az MNB-ben

3.2.1 Az MNB ügyfelei

Az MNB a hitelintézetek (kivéve a takarékszövetkezetek többségét), a KELER, az Állami Privatizációs és Vagyongazdálkodási Rt., az Államkincstár, a Magyar Posta és néhány egyéb intézmény számláit vezeti. Minden VIBER-tagnak számlája van az MNB-nél, de nem minden számlavezetett ügyfél tagja a VIBER-nek. Ezen tagok a jegybankon keresztül, közvetetten kapcsolódhatnak a VIBER-hez.

3.2.2 Tranzakciótipusok

A VIBER üzemidő előtt az MNB a számlákon a következő tételeket könyveli:

- Bankközi Klíring Rendszer (BKR) elszámolási pozíció (IBI) mátrix,
- az MNB-nél elhelyezett, lejárt betétek és azok kamatainak visszafizetése;
- az MNB-vel kötött devizaügyletek forintoldali teljesítése.

A VIBER nyitáskor a VIBER-tagok számlaegyenlegei átkerülnek a VIBER számlavezetési rendszerébe. A nem VIBER-tag ügyfelek számláin az alábbi műveleteket könyvelik:

- pénzforgalmi megbízások;
- készpénzfelvétel;
- betételhelyezés MNB-nél, hitelezőtörlesztés.

A VIBER zárása után a hitelintézetek számláinak vezetése visszakerül az MNB ügyfélszámla-vezető rendszerébe. Ezt követően kerül sor a szokásos nap végi átvezetések teljesítésére:

- a kötelező tartalék utáni kamat jóváírása;
- a jogszabály alapján befogadott előnyösen rangsorolt azonnali beszedési megbízások teljesítése;
- a tárgynapon esedékes jegybanki hiteltörlesztések könyvelése;
- zárlati elszámolás: kamat, jutalék, költségek felszámítása;
- a nap végi egynapos hitel nyújtása a limit terhére, illetve annak visszafizetése;
- az MNB esetleges vissza-értéknapozott helyesbítő tételeinek könyvelése.

3.2.3 A számlavezetés folyamata

Az MNB az ügyfélszámla-vezetéséhez más banki alkalmazásokkal integrált számítógépes rendszert használ. Ebben a rendszerben a megbízásokat tételesenként dolgozzák fel és a rendszer az egyenlegeket

minden egyes tranzakciót követően megváltoztatja. Az MNB csak akkor teljesíti egy megbízást, ha a terhelendő fél számláján elégséges fedezet áll rendelkezésre. Ez alól csak az MNB-vel kötött devizaügylet forintoldali kiegyenlítése kivétel, melyet a bank számlájának fedezetlensége esetén is lekönnyvelnek. A számlazárást követően az MNB tájékoztatja a számlatulajdonost a számla záróegyenlegéről, de a részletes, kinyomtatott számlakivonatot csak a következő munkanapon adja át a számlatulajdonosnak.

Az MNB ügyfélszámla-vezető rendszere a VIBER-tag számára csak reggel 6–8 között és délután 14–16 között teljesíti a megbízásokat, míg a többi számlavezetett számláján teljes üzemidőben folyamatosan könyvel.

A VIBER-tagok számláinak vezetése 8 órakor kerül át a VIBER számlavezető rendszerbe, és a VIBER zárását követően 15 órakor kerül vissza az ügyfélszámla-vezető rendszerbe. A pénzforgalmi számlák zárására az MNB ügyfélszámla-vezető rendszerében 16 órakor kerül sor.

3.2.4 Alkalmazott díjak és jutalékok

A hazai bankközi fizetési forgalom költségeihez a jegybank pénzforgalomra vonatkozó díjai és jutalékai is hozzájárulnak. A Bankközi Klíring Rendszerben elszámolt tételekből származó pozíciók (amelyeket az IBI mátrix tartalmaz) az MNB-ben kerülnek kiegyenlítésre. Az IBI mátrixban lévő tartozik pozíciók kiegyenlítéséért felszámított díj alakulását mutatja a C) táblázat.

A táblázatból megállapítható, hogy a kezdeti 0,5%-ról a díjak már 1996-ban lecsökkentek 0,3%-re, és azóta is ezen a szinten vannak. A jegybank 1994-ben és 1995-ben az IBI tételeinek lekönnyveléséért sem minimálisan, sem maximálisan fizetendő díjat nem állapított meg, 1996-ban a minimális díj 1 Ft volt, amely azóta 500 Ft-ra változott, a maximálisan fizetendő díj azonban már 1996-ban 50 000 Ft-ban került megállapításra, amely azóta nem került módosításra.

C) táblázat
Az IBI mátrix elszámolásának díja (1994–2000)

1994. december 22–1996. január 16.	0,5 ezrelék
1996. január 16–1997. május 12.	0,3 ezrelék (min. 1 Ft, max. 50 000 Ft)
1997. május 12-től	0,3 ezrelék (min. 500 Ft, max. 50 000 Ft)

Hasonló tendencia érvényesül az MNB által felszámított pénzforgalmi jutalék esetében azokra a fizetési megbízásokra vonatkozóan, amelyeket saját rendszereiben a nála vezetett banki pénzforgalmi számlákon teljesít. Itt a kezdeti 1%-ról 0,3%-re csökkent a jutalék mértéke, majd folyamatos csökkenésnek indult a maximális díj is és a

kezdeti 2700 Ft-ról 800 Ft-ra esett vissza. Az MNB a bankon belüli megbízások lebonyolításáért a *D) táblázatban* bemutatott díjakat számította fel az elmúlt időszakban.

D) táblázat

Az MNB által felszámított forgalmi jutalék (1994–2000)

1994. december 22–1996. január 16.	1 ezrelék
1996. január 16–1997. május 12.	0,3 ezrelék (min. 1 Ft, max. 2700 Ft)
1997. május 12–1998. július 1.	0,3 ezrelék (min. 5 Ft, max. 1000 Ft)
1998. július 1–2000. november 1.	0,3 ezrelék (min.10 Ft, max. 1000 Ft)
2000. november 1-jétől	0,3 ezrelék (min.10 Ft, max. 800 Ft)

AVIBER díjait a teljes költségmegtérülést szem előtt tartva határozta meg az MNB, mely jelenleg a S.W.I.F.T. költségen kívül 1200 Ft tételenként. Abban az esetben, ha a VIBER üzemideje alatt a résztvevő saját hibájából eredendően papíron nyújtja be az MNB-be megbízásait, a tételenkénti díj 2400 Ft. Ezen felül a megbízások módosításáért, visszavonásáért vagy a lekérdezésekért az MNB nem számít fel díjat.

3.3 Valós Idejű Bruttó Elszámolási Rendszer (VIBER)

Az MNB által működtetett RTGS-rendszer, a VIBER, 1999. szeptember 3-án kezdte meg működését. A VIBER bruttó elven működő fizetési rendszer, a fizetési megbízások feldolgozása és kiegyenlítése folyamatosan, tételenként történik az érintett résztvevők egyidejű értesítésével a VIBER-tagok jegybanknál vezetett számláján. A VIBER számlavezetési rendszere automatizált, azaz a megbízások teljesítéséhez – a központi rendszerben – emberi beavatkozásra nincs szükség. A teljesített megbízások véglegesek és visszavonhatatlanok, a jóváírt összeg felett a jogsult azonnal szabadon rendelkezhet.

3.3.1 A rendszer résztvevői

A VIBER-t a belföldi hitelintézetek és külföldi bankok fiókjai használhatják. A rendszer további résztvevői: maga az MNB, a Magyar Államkincstár, a Magyar Posta Rt. és a KELER Rt. A VIBER-nek jelenleg 42 tagja van. A hitelintézetek részvételének feltétele, hogy az MNB vezesse pénzforgalmi számlájukat, kiépített S.W.I.F.T. kapcsolattal rendelkezzenek, csatlakozzanak az ún. S.W.I.F.T. FIN Y-copy zárt felhasználói körhöz, valamint eleget tegyenek a tesztelési követelményeknek.

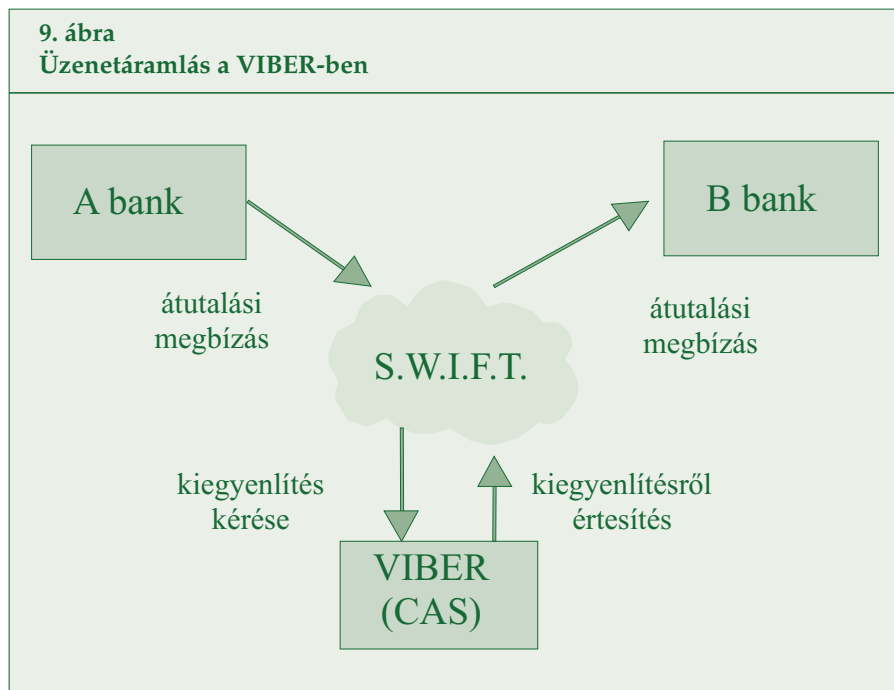
3.3.2 Tranzakciótípusok

A VIBER üzemideje alatt a következő fizetéseket lehet lebonyolítani:

- bankközi átutalás;
- bankok ügyfeleinek átutalásai;
- értékpapír-elszámolások (tőzsdei nettó, határidős ügyletek, OTC-ügyletek elszámolása) ;
- készpénz be- és kifizetés;
- betételhelyezés az MNB-nél;
- bankközi devizaügyletek forintoldali elszámolása;
- BKR II. IBI mátrix elszámolása;
- GBC bankkártya nettó elszámolás;
- váltó-viszontleszámítolás;
- jegybanki szankciók miatti átvezetések;
- MNB könyvelési hibáinak javítása;
- jegybanki refinanszírozási hitelek folyósítása.

3.3.3 A VIBER működése

A rendszer lelke a VIBER központi számlavezető rendszer, amely az MNB helyiségében elhelyezett számítógéprendszeren működő szoftver. A résztvevők a S.W.I.F.T. logikai terminálon keresztül küldik el egymásnak a fizetési megbízásaikat. A megbízások továbbítására a S.W.I.F.T. úgynevezett Y-copy (Y-típusú üzenetáramlás) szolgáltatását használják a résztvevők.

Ez azt jelenti, hogy az üzenetek nem közvetlenül jutnak el a jogosulthoz, hanem azokat a S.W.I.F.T. megállítja, tárolja és az üzenet kivonatát fedezetvizsgálat, illetve a jegybanki számlákon történő teljesítés érdekében továbbítja. A jegybank nem látja a teljes üzenetet (pl. az ügyfelek adatait), csak a két érintett VIBER-tagot és az összeget. A VIBER központi számlavezető rendszere válaszüzenettel igazolja a bankok számlái közötti teljesítést (az indító bank számlájának megterhelését és a fogadó bank számlájának jóváírását). Ezt követően a S.W.I.F.T. rendszer továbbítja a jogosult számára a megbízást.

Az MNB-ben elhelyezett speciális munkaállomásokon a S.W.I.F.T. hálózat igénybevétele nélkül közvetlenül is lehetséges tranzakciókat rögzíteni. A jegybank bizonyos műveleteket kizárólag a munkaállomásokon kezdeményez, melyek alkalmasak a rendszer monitorozására is. A KELER – különleges szerepénél fogva – olyan korlátozott funkcionalitású monitorral rendelkezik, melyen keresztül az általa benyújtott értékpapírügyletek forintoldali teljesítését tudja nyomon kísérni.

A résztvevők – az MNB és a KELER Rt. kivételével – csak átutalási megbízásokat kezdeményezhetnek. Az MNB technikailag bármilyen művelet végrehajtására képes, de „normál” üzletmenetben csak a jegybanki ügyletek miatt kezdeményezi a bankok számlájának a megterhelését. Ha az egyik tag technikai hiba miatt nem képes a rendszerrel kommunikálni – a tag kérésére – az MNB központi munkaállomáson történő beavatkozással végrehajtja a tag megbízásait. A KELER-nek az értékpapírügyletek teljesítésében különleges feladatokat lát el: a tagok által a KELER-hez eljuttatott kötjegyek alapján az értékpapírügyletek pénzoldali teljesítése céljából kezdeményezi az ügyletben részt vevő felek számláinak terhelését és jóváírását. A művelet végrehajtásáról az érintett VIBER-tagokon kívül a KELER is értesítést kap, melynek alapján elvégzi az ügylet értékpapíroldali teljesítését.

A fizetési megbízások teljesítésére a rendelkezésre álló fedezet ellenőrzését követően kerül sor. Elégséges fedezet esetén a küldőt megterhelik, a kedvezményezett résztvevő MNB-nél vezetett pénzforgalmi számláját pedig egyidejűleg jóváírják. Részteljesítés nincs. A fedezetlen megbízásokat a rendszer sorba állítja. A sor keletkezéséről, illetve megszűnéséről a sorban álló bank azonnal értesítést kap. A rendszer a nap végén is sorban álló megbízásokat automatikusan törli, és erről értesíti a tagot.

A résztvevők különféle prioritásokat rendelhetnek saját megbízásaikhoz. Minden egyes prioritási szinten belül a sorban álló megbízások a FIFO (first in first out) elv szerint azonnal teljesülnek, amint a fedezet (beérkező jóváírás, limitemelés, esetleg a sor elején álló nagyobb összegű fizetési megbízás törlése révén) eléri az elégséges szintet. Több résztvevő egymással szembeni kölcsönös tartozását körbetartozásnak nevezzük. A VIBER számlavezető rendszer a körbetartozást

felismeri, és – a FIFO elvet meg nem sértve – automatikus sorlebontási mechanizmust alkalmaz.

A VIBER-tag az MNB pénztáraiban is csak fedezetellenőrzés és a VIBER-ben történő azonnali terhelés mellett vehet fel készpénzt, és készpénzbefizetéseinek ellenértéke is rövid időn belül a VIBER-ben kerül jóváírásra.

A még nem teljesített (sorban álló vagy későbbi értéknapon teljesítendő) átutalási megbízásait a benyújtó VIBER-tag visszavonhatja, vagy módosíthatja. A teljesítést követően a tagnak visszavonásra már nincs lehetősége.

Átfogó lekérdezési lehetőségek állnak a tagok rendelkezésére, így információt kérhetnek egyenlegeikről, a sorban álló, a teljesített megbízásaikról és azokról a jóváírásra váró tételekről, melyeknek teljesítése még nem történt meg.

A tárgynapot megelőző értéknapra a rendszer nem teljesít fizetéseket (még a hibajavítások esetén sem). Előrevalutázott tételeket a teljesítés értéknapját megelőző 7 naptári nappal előre be lehet adni, melyet a VIBER az aktuális értéknapig tárol, majd az értéknapon fedezetvizsgálat után teljesít.

A rendszer működési ideje jelenleg 8–14 óráig tart. Az ügyfelek által kezdeményezett fizetések esetén a benyújtási határidő 12 óra.

3.3.4 A tranzakciófeldolgozás környezete

A működés folyamatosságát a párhuzamosan üzemelő háttérkapacitás biztosítja, a távolsági háttér-üzemeltetés lehetősége a későbbiekben kerül kialakításra. A rendszer kapacitása bővíthető, a jelenlegi igényeket az óránként 18 000 fizetési megbízásra kiépített konfiguráció tökéletesen kielégíti.

3.3.5 Kiegyenlítési eljárások

A fizetési megbízások a számla pozitív egyenlege, valamint az ingyenes napközbeni hitelkeret (limit) – ami a VIBER üzemideje során módosítható – terhére teljesülnek. A limit csökkentésére csak a hitelkeret igénybe nem vett részének erejéig van lehetőség. A limit megemelését és csökkentését is a KELER-nél kell kezdeményezni.

Az MNB a nap végén a vissza nem fizetett hitelkeret összegének megfelelő (vagy a bank kérésére az azt meghaladó, de legfeljebb a zárolt értékpapírok összegéig terjedő) egy napos lejáratú hitelt nyújt. A visszafizetés a következő nap végén esedékes, melynek elmulasztása esetén az MNB büntetőkamatot számít fel. A jegybank úgy ütemezi a saját fizetéseit, hogy az a többi résztvevő likviditás menedzselését segítse, vagyis a bankoknak járó kifizetést a nap elején teljesíti (pl. lejárt betét visszafizetése), a követeléseit a nap végén hajtja be.

A fizetések teljesítéséről küldött valós idejű értesítésen túl a VIBER-tagok a S.W.I.F.T. rendszeren keresztül naponta, a VIBER üzemidő végén, számlakivonatot kapnak teljes VIBER-forgalmukról.

3.3.6 Hitel- és likviditási kockázat

A rendszer tagja hitelkockázatot nem visel, hiszen napközben csak a fedezettel rendelkező megbízások teljesülnek, a nap végén fedezetlen megbízások visszautasításra kerülnek. Likviditási kockázat jelentős (a beépített algoritmussal nem megoldható) körbetartozás veszélyének formájában fennáll, amit különféle módszerekkel – a napközbeni ingyenes hitelen és a tartalék felhasználhatóságán kívül is – csökkenteni lehet. Ide sorolható a résztvevő bankok által az ügyfélételek teljesítésére önkéntesen vállalt szabály, miszerint ezeket a megbízásokat a benyújtástól számított két órán belül teljesíteni kell (a nemzetközi gyakorlatban ezt általában a bankközi ügyletekre is kiterjesztik). Ez olyan likviditásmenedzselésre ösztönzi a bankokat, hogy a hosszabb sorban állást elkerüljék, mert egyébként nem tudják teljesíteni a bankközi megállapodásban vállalt határidőt. Az értékpapírügyletek tételenkénti folyamatos kiegyenlítése szintén ebbe az irányba hat, ugyanis a hosszas sorban állás az értékpapírügyletek teljesülését is akadályozza. Erre nincs bankközi megállapodás, de a tagok látják teljesítetlen ügyleteiket a KELER által biztosított monitoron, így egymást ösztönözhetik a gyorsabb teljesítésre.

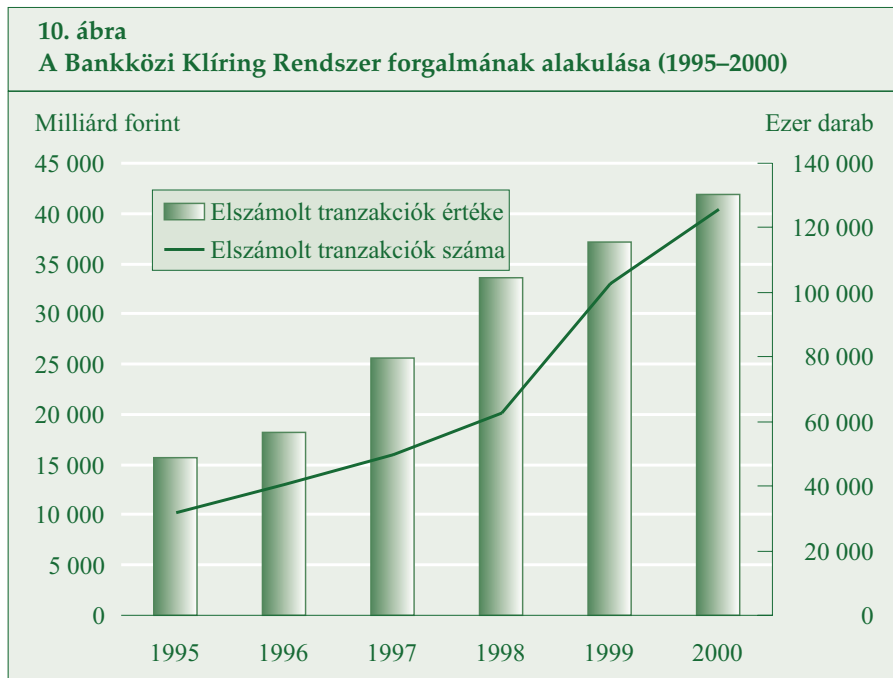
3.4 Bankközi Klíring Rendszer

A Bankközi Klíring Rendszer (BKR) a bankok közötti pénzforgalmat teljesen elektronikus alapra helyezve 1994. november 18-án kezdte meg működését. Az elszámolási rendszer a bruttó elszámolás elvét kombinálja a kiegyenlítés késleltetett megvalósításával és a kötegelt feldolgozással, mint ilyen úgynevezett „hibrid rendszernek” minősül. A BKR felkészült mind a bankok ügyfeleinek, mind a bankok saját ügyleteiből eredő egymás közötti fizetéseinek elszámolására, de forgalmában mind értékben, mind tranzakciószámban az ügyfélételek dominálnak. Részesedése a bankközi fizetési forgalomban (VIBER + BKR) tételszám tekintetében meghaladja a 98%-ot, értékben azonban csak mintegy 1/3-át teszi ki.

A Bankközi Klíringrendszert a hitelintézetek közös vállalata a GIRO Elszámolásforgalmi Rt. működteti, amelynek 33 tulajdonosa van. Tulajdonosai hitelintézetek valamint a Magyar Nemzeti Bank és a KELER Rt.

Mint a 10. ábrából is jól látható, a Bankközi Klíringrendszer forgalma a bevezetés óta dinamikusan növekedett.

1998-ig a tranzakciószám növekedésének motorja az egyszerű átutalások számának bővülése volt. 1999-től a csoportos fizetési módok

elterjedése is erősítette a növekedést. 2000-ben a növekedés üteme a csoportos fizetések körében háromszorosa volt az egyszerű átutalások körében bekövetkezett növekedésnek, és aránya megközelítette a teljes feldolgozott tételszám 41%-át. A tranzakciószámban megmutató dinamika az értékadatokban nem jelentkezik, hiszen a gyorsabb növekedés a fizetési forgalom azon szegmensében zajlott, amelynél az egyedi tételértékek kifejezetten alacsonyak (csoportos átutalás esetén kb. 50 000 Ft/tranzakció, csoportos beszedés esetén kb. 4000 Ft/tranzakció).

3.4.1 Működési szabályok

A Bankközi Klíring Rendszer keretében nyújtott szolgáltatások jogi, szervezeti keretét és működésének módját a BKR Üzletszabályzat, a BKR Szabványok és a GIRO Rt. által a bankokkal kötött kétoldalú – egységes tartalmú – Elszámolásforgalmi Szerződés határozzák meg. A BKR dokumentumainak, szabályainak és szabályzatainak kidolgozása a bankközösség együttműködésén alapul. Az együttműködés színtere a Bankközi Szakértői Bizottság, amelybe valamennyi Klíringtag tagot delegálhat, és amely a szakmai kérdésekben – a döntéshozatalt előkészítő fórumként – terepe a legszélesebb körű érdekegyeztetésnek.

A szabályzatok módosításához és kiegészítéséhez az MNB hozzájárulása is szükséges. A BKR üzletszabályzatát a Pénzügyi Közlönyben teszik közzé.

3.4.2 A rendszer résztvevői

A Bankközi Klíring Rendszer működésében közvetlenül résztvevő intézmények: a Magyar Nemzeti Bank, a KELER Rt., a Magyar Államkincstár, a Bankközi Klíring Rendszerhez közvetlenül csatlakozó hitelintézetek. Valamely közvetlen tagon – mint levelező bankon – keresztül csatlakozó közvetett tagok (indirekt résztvevők), valamint a megbízások elszámolóháznál történő benyújtására feljogosított ügyfelek is említést érdemelnek, hiszen a rendszer – korlátozott mértékben – ezekkel is kapcsolatban áll.

A rendszer igénybevételének feltétele a BKR Üzletszabályzatában és annak mellékleteiben meghatározott feltételek teljesítése, a tesztek sikeres végrehajtása. A feltételek teljesítése és a tesztek sikeres végrehajtása előtt a hitelintézet fizetési megbízásokat csak az MNB-n, mint levelező bankon keresztül továbbíthat, illetve fogadhat.

3.4.3 Tranzakciótípusok

A BKR klíring és ún. non-klíring tételeket dolgoz fel. A klíringtranzakciók megváltoztatják a BKR-tagok elszámolási pozícióit, ezzel szemben a non-klíring tételek ezen pozíciókat nem módosítják. Non-klíring tranzakció a beszédések kezdeményezése, melyre válaszul a terhelendő számlát vezető bank indítja a beszedésen szereplő összeget vagy visszautasítja a teljesítést. A tévesen átutalt összeg visszautalására szolgál a „visszautasítás” (reject) típusú tranzakció.

A Bankközi Klíring Rendszer a következő fizetési módokhoz tartozó pénzforgalmi megbízások résztvevők közötti közvetítését, és bankközi elszámolását végzi:

- egyszerű átutalási megbízás;
- csoportos átutalási megbízás;
- azonnali beszédési megbízás (azonnali inkasszó);
- csoportos beszédési megbízás;
- váltóbeszédési megbízás (váltóinkasszó);
- határidős beszédési megbízás (határidős inkasszó);
- okmányos meghitelezés (akkreditív);
- csekk.

Minden tranzakció azonos prioritással bír és értékhatárra való tekintet nélkül kerülnek elszámolásra. A tényleges pénzmozgást mindig a terhelendő számlát vezető bank kezdeményezi, még beszédési megbízások esetében is.

A bankközi fizetések lebonyolításához alkalmazandó elektronikus üzenetek, azaz a tranzakciók körét, azok pontos tartalmi és formai meghatározását, valamint a tranzakciók forgalmazásának szabályait az elszámolóház által kibocsátott szabványkönyvek tartalmazzák. Új fizetési mód bevezetése esetén az elszámolóház a pénzforgalmi rendelkezésben előírt általános szabályokhoz illeszkedően – a hitelinté-

zetekkel történő egyeztetést követően – meghatározza a klíringtagok által egységesen alkalmazandó szabványos elektronikus üzeneteket és az üzenetek forgalmazásának szabályait.

3.4.4 Az elszámolási rendszer működése

A klíringtagok a tranzakciókat tartalmazó küldő kötegeket 16 órától kezdve másnap hajnali 2 óráig továbbíthatják – távközlési hálózat útján – a BKR-be.

Az MNB 17 órakor közli a GIRO Rt.-vel a klíringtagok bankközi tranzakcióinak fedezetvizsgálatánál alkalmazandó keretösszegeket, amelynek összetevői: az MNB-nél vezetett pénzforgalmi számla záró egyenlege, valamint a klíringtagok által a KELER Rt.-nél zárolt érték-papír-fedezet ellenében nyújtott napi hitelkeret.

A BKR az éjszakai elszámolási ciklusban két alkalommal végzi el a klíringtagok által beküldött tranzakciók feldolgozását és elszámolását. Először a 22 óráig beérkezett banki küldő kötegek és a közvetlenül benyújtott csoportos megbízások kerülnek sorra, majd a hajnali 2 óráig beküldött további kötegek feldolgozása és elszámolása történik meg.

A BKR minden egyes köteg elszámolásakor ellenőrzi, hogy a kötelezett bank a rendelkezésére álló keret és a számára beérkezett és addig elszámolt jóváírások alapján rendelkezik-e elegendő fedezettel. Fedezethiány esetén a köteg sorba kerül, elszámolását minden alkalommal megkísérli a rendszer, amikor a kötelezett bank számára jóváírás érkezik, ugyanakkor a bank által küldött további kötegek csak akkor kerülnek feldolgozásra, amikor a sorban álló köteg elszámolása sikeresen megtörtént.

A második elszámolási szakasz – vagyis az éjszakai elszámolási ciklus – végén sorban maradt kötegek a délelőtti sorlebontás során (lásd később) kerülnek elszámolásra vagy fedezethiány esetén visszautasításra.

Az első elszámolási szakaszban előállított banki fogadó kötegek 23 órától kezdve elérhetőek. A második elszámolási szakaszban előállított banki fogadó kötegek az éjszakai elszámolási ciklus lezárását követően azonnal, de legkésőbb reggel 6 órakor érhetőek el. A klíringtagok ekkor értesülnek a fedezethiány miatt esetleg nem teljesült (sorban maradt) átutalásaik összegéről. A klíringtagok az elszámolás eredményét 9 óráig kötelesek átvenni.

Az MNB az éjszakai elszámolási ciklus eredményeként előállt, bankközi pozíció (IBI) mátrix alapján, a VIBER indítása előtt könyvelési a klíringtagok számláin a tartozásokat és követeléseket.

A klíringtagoknak reggel 9 óráig van lehetőségük arra, hogy az éjszakai elszámolási ciklus végén sorban maradt tranzakciók fedezetét megteremtsék. A délelőtti sorlebontás célját szolgáló elszámolási ciklusba bekerülő megbízások teljes összegére fedezetet kell biztosítani

anélkül, hogy az esetleg beérkező jóváírásokat figyelembe vehetnék (általában egy-két tag tételei maradnak sorban, és nem várható nagyobb összegű jóváírást). Az MNB 9:30-kor értesíti a GIRO Rt.-t az elszámolásra váró tranzakciók fedezetének meglétéről, illetve hiányáról (kötelezett bankonként).

A BKR elszámolja a fedezettel rendelkező tranzakciókat, azokat a küldő kötegeket pedig, amelyekre a tag nem biztosított fedezetet visszautasítja. A délelőtti elszámolási ciklus eredményét 11:30-tól 12:30-ig vehetik át az abban érintett klíringtagok. Második bankközi pozíciómátrix alapján az MNB a VIBER-ben (nem VIBER-tag BKR-tag tekintetében a számlavezető rendszerben is) egyenlíti ki a tartozásokat és követeléseket.

3.4.5 A tranzakció-feldolgozás környezete

A BKR a bankközösség által elfogadott működési elveken alapuló, önálló társaság keretében üzemeltetett rendszer. A klíringtagok és az elszámolóház közötti adatcsere az elszámolóház által üzemeltetett privát hálózaton valósul meg. A kommunikációs hálózat, hasonlóan a rendszer valamennyi eleméhez megfelelő háttérkapacitásokkal, duplikált eszközökkel, hibatűrő rendszerekkel rendelkezik. A GIRO Rt. az elszámolást egymástól két földrajzilag elkülönülő helyen, gyakorlatilag párhuzamosan végzi.

A klíringtagok szabványos felületeken (interfészeken) keresztül biztosítják a kapcsolatot az elszámolás-forgalmi rendszer és saját banki alkalmazásaik között.

3.4.6 Hitel- és likviditási kockázat

A BKR-ben a bruttó elszámolási elv érvényesül, vagyis csak azok a fizetési megbízások kerülnek elszámolásra, amelyekre a küldő klíringtagnak a fedezet rendelkezésére áll. A MNB által üzemeltetett számlavezetési rendszer és a BKR üzemideje egymást követik, így a klíringtagok által elkülönített fedezet a BKR zárásáig változatlan összegben rendelkezésre áll. Az elszámolt tételek kiegyenlítése minden esetben biztosított. Ezen eljárás miatt hitelkockázatot a rendszer tagja nem visel, annak ellenére sem, hogy a fogadó bankok az elszámolt tranzakciókat a kiegyenlítés előtt megkapják.

A rendszerben a likviditási kockázat fennáll, mivel a tagoknak a megfelelő fedezetet a rendszer nyitását megelőzően már biztosítani kell, viszont az éjszakai működés során nem lehet pótlólagos likviditást juttatni a rendszerbe, nem lehet a likviditást a tagok között átcsoportosítani, nem lehet a kötegeket átütemezni és átcsomagolni.

Likviditáshiány miatti nem fizetésből következően a pénzforgalom rendje felborulhat, mivel a bankok esetleg nem képesek a délelőtti sorlebonthatásban fedezetet képezni összes kötelezettségükre, és nem tud-

ják a jegybanki rendelkezésben megadott határidőn belül az ügyfél-számlák jóváírását befejezni. A gyakorlatban a likviditási és a működési kockázat szintje egyaránt alacsony, hiszen az elmúlt években általában havonta egy-két alkalommal került sor a délelőtti sorlebontás alkalmazására, a legtöbb esetben egy vagy két bank nem tudta az éjszakai elszámolást befejezni, és a sorban maradó tételek száma sem haladta meg az ezres nagyságrendet.

3.4.7 Díjpolitika

A GIRO Elszámolásforgalmi Rt. a BKR díjainak megállapításakor a mérsékelt profitorientáltság elvéből kiindulva jár el. Ennek megfelelően az alkalmazott díjak a működési költségek (ideértve a BKR korszerűsítéséhez szükséges források képzését is) és a tulajdonos (és egyúttal felhasználó) bankok által elvárt, előre meghatározott jövedelmezőségi elvárásoknak megfelelően alakulnak.

A BKR díjstruktúráját a kezdeti tranzakcióértékhez kötött (ezrelékes) díjtól a fix tételdíj irányába történő elmozdulás jellemzi. Ma már a feldolgozott tranzakciók közel 80%-a után csak minimumdíjat fizetnek.

Az E) táblázat az 1994–2000. közötti időszakra vonatkoztatva mutatja a BKR által felszámított díj alakulását.

3.4.8 Folyamatban lévő fontosabb projektek

A szakaszos éjszakai elszámolás bevezetésével lehetővé vált, hogy BKR a beérkező megbízásokat elkezdje feldolgozni anélkül, hogy az összes megbízás beérkezett volna, és meghatározott időközönként (egyelőre kétszer egy elszámolási ciklus alatt) az addig elszámolt

E) táblázat
A BKR díjszabásának változása (1994–2000)

Időpont	Díj mértéke, ‰	Minimumdíj, Ft	Maximumdíj, Ft
1994. november 18.	0,5	–	–
1996. január 1.	0,3	1	2700
1996. szeptember 1.	0,27	1	1350
1997. február 1.	0,25	5	1000
1997. július 1.	0,23	5	1000
1997. november 1.			
egyedi fizetési megbízás	0,21	8	1000
csoportos fizetési megbízás	0,22	5	–
1999. február 1.			
egyedi fizetési megbízás	0,11	8	800
csoportos fizetési megbízás	0,11	5	–
2000. február 1.			
egyedi fizetési megbízás	0,1	8	400
csoportos fizetési megbízás	0,1	6	–

tranzakciók alapján a bankok pozícióit aktualizálja, a küldő kötegeket elkészítse és a tagok részére hozzáférhetővé tegye. Az elszámolás az utolsó elszámolási fázis után fejeződik be, és a jegybanki kiegyenlítés ugyanúgy egyszer történik meg, mint korábban.

A csoportos fizetési megbízások 1997. októberi bevezetése utáni lassú fejlődést követően 1999-ben történt meg az az áttörés, amely jelentőssé tette ezt a fizetési módot is. Azonban mind a lakosság, mind a vállalati kör ismereteinek bővítésével még óriási fejlődési lehetőség áll ezen üzletág előtt. A GIRO Rt. a szolgáltatáshoz történő csatlakozás és a megadott megbízások változtatásának megkönnyítését kiemelt feladatként kezeli, és az ehhez szükséges felhatalmazás kezelési eljárás korszerűsítését kiemelten fontosnak tartja.

A csoportos megbízások volumenének jelentős növekedése és a forgalom számottevő ingadozása – a szigorú üzemidő korlátok között működő – a BKR működésének megbízhatóságát gyengíti. Ezért távlatilag célszerűnek látszik a csoportos megbízások feldolgozásának különválasztása a BKR-től, és egy önálló, nettó elszámolási rendszer kialakítása. A döntést megalapozó tervezés elkezdődött, a fejlesztés – kedvező döntés esetén – 2001 második felében megkezdődhet. A rendszer – ha megvalósul – a pénzügyi kockázatokkal szemben védett nettó elszámolási rendszer lesz, architektúrájának tervezése folyamatban van.

Az elektronikus kereskedelem megjelenése a bankrendszer számára új kihívást jelent. Az elektronikus kapcsolatok elterjedése, az üzleti folyamatok integrálása, a fizetések elektronikussá válása és e kapcsolatok nyílt hálózatokon történő kialakítása a tranzakcióban résztvevő felek egyértelmű azonosítását, az üzenetek sérthetetlenségének, megváltoztathatatlanságának, letagadhatatlanságának és titkosságának követelményét fokozottan állítja előtérbe.

A bankrendszer a fenti követelményeket kielégítő nyilvános kulcsú hitelesítés természetes szolgáltatója, mint a gazdaság szereplőinek bizalmát élvező intézményrendszer. Ezen belül a bankrendszer közös, háttérszolgáltatója lehet a GIRO Elszámolásforgalmi Rt. Ennek érdekében elindult az előkészítő munka a bankrendszer közös Hitelesítő Központjának létrehozására, amely megfelel majd az Európai Unió digitális aláírásról és hitelesítésről szóló direktíváinak és az ezekre épülő hazai jogszabályoknak is.

Az elektronikus gazdaság fejlődése az elektronikus fizetések új formáinak kialakulását vonja maga után. A GIRO Rt. célja, hogy ezzel párhuzamosan új fizetési szolgáltatásokat dolgozzon ki és nyújtson a klíringtagoknak és ügyfeleknek. Ilyen lehetőség az elektronikus számlabenyújtási és fizetési rendszer (Electronic Bill Presentment and Payment) megvalósítása.

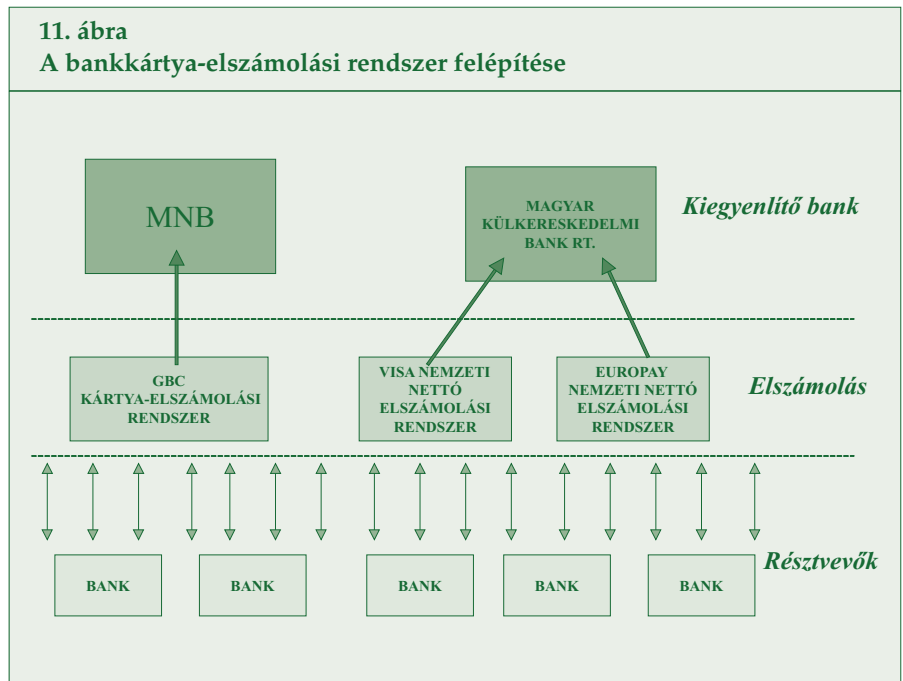
Az új feladatokhoz szükséges kommunikációs hálózat fejlesztési feladatokat folyamatosan látják el, a meglévő GIRO Rt. virtuális privát hálózatának kiterjesztését tervezik az IP (Internet Protokoll) hálózatok kezelésére is.

3.5 Bankkártya-elszámolási rendszerek

A bankkártya-tranzakciók elszámolása az alábbi három különböző rendszeren keresztül történik: VISA és Europay országos nettó elszámolási rendszerek, GBC kártyaelszámolási rendszer.

A rendszer felépítését a 11. ábra szemlélteti.

A GIRO Bankkártya Rt. által üzemeltetett GBC kártya-elszámolási rendszer 16 tagja részére nyújt elszámolási szolgáltatásokat, amelyek közül 6 tag egyben a társaság részvényese is. Mivel a fontos kibocsátók és elfogadók többsége nem tagja ennek a társaságnak, ezért a forgalom nagyobb részét a VISA és az Europay kártya szervezetek által üzemeltetett elszámolási rendszerekben dolgozzák fel. A GIRO Bank-

kártya Rt. által üzemeltetett elszámolási rendszer kiegyenlítő bankja az MNB, a VISA és a Europay rendszerekben elszámolt tranzakciók kiegyenlítése a Magyar Külkereskedelmi Banknál vezetett technikai elszámolási számlákon történik meg. A GBC elküldi a bankközi pozíció mátrixot az MNB-nek, amelyet a központi bank még ugyanazon a napon a VIBER-ben teljesít. A VISA és az Europay saját rendszerein belül értesíti a tagokat nettó pozícióikról, és a nettó adósok BKR-ben történő átutalással rendezik kötelezettségeiket az MKB-nál vezetett technikai elszámolási számlán. Ennek megfelelően az MKB a BKR-ben átutalásokat indít a nettó követelések rendezésére még ugyan-

azon a napon. A kártyatranzakciók elszámolása nettó elven történik mindhárom fent említett rendszerben.

A likviditási és a hitelkockázat csökkentésére megfelelő kockázatkezelési módszerek és biztosítéki mechanizmusok kerültek kialakításra. Minden egyes rendszer résztvevőinek állampapírokat kell fedezetként letétbe elhelyeznie, amelynek értékét az előző periódus nettó elszámolási kötelezettsége alapján állapítják meg. A kiegyenlítő bankok (az MNB és az MKB) a kötelező fedezet mértékéig napi hitelt nyújtanak, amennyiben a tag nem tud eleget tenni kötelezettségének. A fedezet piaci értékét meghaladó veszteségeket a tagoknak az ún. veszteség-megosztási módszer alapján kell fedezniük. A biztosítókat mindhárom rendszer esetében az MNB-nél kell elhelyezni.

3.6 Magyar Takarékszövetkezeti Bank számlavezetési rendszere

Az MTB a szövetkezeti integrációba tömörült 177 takarékszövetkezet ernyőbankja (APEX bank). Ennek keretében levelező banki számlavezetési szolgáltatást nyújt számukra: teljesíti a takarékszövetkezetek egymás közötti fizetéseit, valamint közvetett csatlakozást biztosít részükre a BKR-hez és a VIBER-hez. Az MTB állampapír-fedezettel hitelt is nyújt a takarékszövetkezeteknek fizetési forgalmuk lebonyolításához. Az MTB és takarékszövetkezeti ügyfeleinek kapcsolata számos elemében hasonlít egy fizetési rendszerre, de mégsem tekinthető annak, hiszen a takarékszövetkezetek fizetési forgalmának túlnyomó része nem más takarékszövetkezetek felé, hanem a VIBER és a BKR rendszerekbe irányul.

3.7 Postai elszámolás

A Magyar Posta Rt. 1996 óta korszerű, magas fokon gépesített elszámolási rendszert alkalmaz arra, hogy az általa vállalt szolgáltatást magas színvonalon lássa el. A papíralapú bizonylatok feldolgozására a Posta Elszámolási Központban kerül sor, ahol minden bizonylatot elektronikusan rögzítenek. A Posta kifizető és beszedő ügyfeleitől elfogad papíralapú és elektronikus formájú megbízásokat is, és igény szerinti formában ad elszámolást, ami lehet teljesen elektronikus, de az eredeti bizonylatok másolatainak alakjában papíralapú is.

A pénzforgalomról és a bankhitelről szóló 39/1984. (XI. 5.) MT. rendelet, illetve a pénzforgalomról szóló 6/1997. (MK. 61.) MNB-rendelet a postai pénzforgalommal kapcsolatban is megállapít teljesítési határidőket. Előbbi jogszabály a bankszámlára posta útján befizetett összegekkel kapcsolatban úgy rendelkezik, hogy azokat akkor kell megtörténtenek tekinteni, amikor a pénzt a postán befizetik. A szabály jelentőségét az adja, hogy a közüzemi szolgáltatások lakosság által fizetett díjainak túlnyomó hányada a postai pénzforgalomban használt

készpénz-átutalási megbízás segítségével történik. Az utóbb említett rendelkezés szerint a postai pénzforgalmi közvetítő tevékenységet végző szervezet a megbízás teljesítéséből rá háruló feladatokat a hitelintézettel kötött szerződésben meghatározott határidőben köteles teljesíteni, és üzletszabályzatában szabályozott módon köteles meghatározni a munkanapon belül azt a záró időpontot, ameddig a befogadott megbízásokat két munkanap alatt teljesíti. A záró időpont után befogadott megbízások teljesítésének határidejeként legfeljebb három munkanap határozható meg.

4. Értékpapír-elszámolási rendszerek

4.1 Intézményi vonatkozások

4.1.1 Általános jogi vonatkozások

Az értékpapírpiac intézményi hátterét (tőzsdék, elszámolóház, befektetési szolgáltatók) az Épt. szabályozza. A törvény értelmezésében az elszámolóházak gazdasági társaságok. Elszámolóházi szolgáltatásokat (mint pl. az értéktőzsdei, árutőzsdei és OTC (tőzsdén kívüli) tranzakciók elszámolása stb.) kizárólag engedéllyel rendelkező elszámolóház nyújthat. A Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (PSZÁF) további szolgáltatások nyújtására utasíthatja az elszámolóházat, úgymint: értékpapírok központi nyilvántartása, értékpapírkódok kibocsátása, központi értékpapírszámlák vezetése, a Magyarországon külföldi kereskedési céllal kibocsátott értékpapírokról letéti elismervény kibocsátása. Központi értéktárnak is kell tekinteni azon elszámolóházat, amely ezeket a szolgáltatásokat is nyújtja. Elszámolóházak tulajdonosai csak az MNB, az érték- és árutőzsdék, a befektetési társaságok, az árutőzsdék tagjai, a hitelintézetek és egyéb elszámolóházak lehetnek. Az elszámolóházak a Pénzügyi Közlönyben és a Magyar Tőkepiacban (a Tőzsde hivatalos lapjában) kötelesek megjelentetni üzletszabályzatukat, szabályzataikat (ami tartalmazza az alkalmazott díjakat is). A törvény arról is rendelkezik, hogy az üzletszabályzat és a szabályzat nem tartalmazhat az elszámolóháztól szolgáltatást igénybe vevő egyes szervezetekre nézve indokolatlanul hátrányos megkülönböztetést.

4.1.2 A központi bank szerepe

Általános kötelezettségek

Az elszámolóházak felügyelete elsődlegesen a PSZÁF kötelezettsége. Ugyanakkor az elszámolóházak működésére vonatkozó engedélyt a PSZÁF az MNB elnökének egyetértésével adja meg. Ezenkívül a PSZÁF és az MNB közötti megállapodás alapján az elszámolóház üzletszabályzatának változásakor az MNB-nek véleményezési joga van. Az MNB jelentési kötelezettséget is előírhat az elszámolóházak részére.

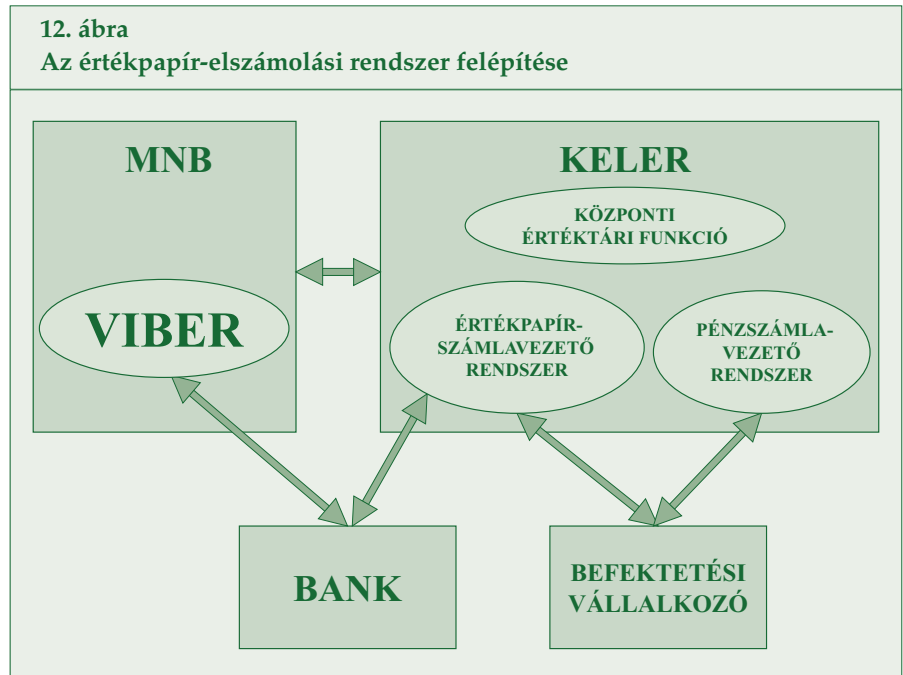
Viszonylag új jelenség – nem függetlenül a pénz- és tőkepiacok növekvő szerepétől –, hogy a jegybankok egyre nagyobb figyelmet szentelnek az értékpapír-elszámolás témakörének. Az értékpapír-elszámolóházak általában felügyelet alatt álló intézmények, a felügyelet az azonban – sajátos érdekelttségük következtében – inkább a piac átláthatóságát, a versenyfeltételek biztosítását és a törvényességi feltételek teljesülését állítják figyelmük középpontjába. Az elszámolásforgalom zökkenőmentes működését, a makroszintű stabilitást elsősorban szem előtt tartó jegybanki szempontok érvényesítésére kevésbé képesek.

Az MNB érdekelt a tőke- és pénzpiacok hatékonyságában, a pénzügyi közvetítőrendszer stabilitásában és a fizetési rendszer biztonságának növelésében. Ezért kezdeményező szerepet játszik az értékpapír-elszámolási rendszerek fejlesztésében. Ennek gyakorlati megvalósítása eddig alapvetően a KELER-ben lévő részvénytulajdonosi pozícióján keresztül történt.

Elszámolási szolgáltatások nyújtása

Vannak országok, ahol az értékpapír-elszámolási rendszereket (elsősorban az állampapírok vonatkozásában) a központi bank üzemelteti, Magyarországon ezt a feladatot a KELER látja el. Az MNB részvétele az értékpapír-elszámolásokban arra korlátozódik, hogy a számlavezetési körébe tartozó hitelintézetek részére az értékpapír-elszámolási tranzakciók pénzoldali kiegyenlítését biztosítsa. A többi résztvevő számára a KELER biztosítja a pénzoldali teljesítést, az általa vezetett ún. tőzsdeforgalmi (korlátozott rendeltetésű pénzforgalmi) számlákon.

A rendszer felépítését a 12. ábra mutatja:

4.1.3 KELER

A KELER részvénytársasági formában, az Épt. alapján működő elszámolóház, tevékenységét az Épt., valamint – a származékos ügyletek elszámolásával kapcsolatban – az 1994. évi, az Árutózsderől szóló XXXIX. törvény és a Közraktározásról szóló 1996. évi XLVIII. törvény rendelkezései is szabályozzák. Noha az Épt. lehetővé teszi több elszámolóház működését, jelenleg kizárólag a KELER működik ilyen formában.

Bizonyos tevékenységek feltételrendszerét kormányrendeletekben határozták meg, mint például a dematerializált értékpapírok kezelésével kapcsolatos szolgáltatásokat.

A KELER központi értéktári tevékenységére vonatkozó feladatainak törvényi szinten nem rögzített szabályait PM-rendelet, illetve PSZÁF-határozat tartalmazza.

A KELER – az 1.2.4. pontban már említett kvázi banki funkcióit is ideértve – számos feladatkört lát el.

Központi értéktári funkciók:

- központi értékpapír-nyilvántartás,
- értékpapírkód (ISIN kód) kiadása,
- központi értékpapír-számlavezetés,
- belföldön kibocsátott értékpapírról külföldi forgalmazás céljára szolgáló okirat kiállítása.

Elszámolóházi funkciók:

- tőzsdei ügylet elszámolása,
- tőzsdén kívüli értékpapírügylet elszámolása,
- árutőzsdetag árutőzsdei ügyletének elszámolása,
- az általa elszámolt ügylet teljesítésének (kiegyenlítésének, azaz az értékpapír- és pénzszámlákon történő könyvelésének) biztosítása,
- tőzsdeforgalmi (korlátozott rendeltetésű pénzforgalmi) számla vezetése,
- bel- és külföldi letétkezelők részére letéti szolgáltatás nyújtása, illetve a forgalmazók saját tulajdonában álló dematerializált értékpapírról értékpapírszámla vezetése,
- részvénykönyv vezetése, társasági eseményekkel kapcsolatos szolgáltatás.

A KELER a nyilvánosan kibocsátott értékpapírok központi értéktára, valamint a dematerializált értékpapírok központi létesítő helye és egyben azok központi nyilvántartója is.

A BÉT-tel és a BÁT-tal kötött megállapodás alapján a KELER végzi mindkét tőzsde tőzsdei kereskedésének elszámolását. A KELER a származékos ügyletek piacán központi szerződő fél (central-counterparty) szerepet is játszik, ami azt jelenti, hogy az ügyletbe belépve mindkét partnerrel szemben teljesítő féllé válik, garantálja a teljesítést. A KELER minden általa kezelt elszámolási rendszer vonatkozásában kiterjedt kockázatkezelési szolgáltatást nyújt, ideértve az

egyéni biztosítékok, illetve a kollektív garanciaalapok kezelését, kényszerintézkedési eljárásokat stb.

A KELER Rt. és a Clearstream Banking SA. (Luxembourg) nemzetközi elszámolóház kétoldalú számlakapcsolatot épített ki egymással, melynek keretében a KELER Rt. számlavezetői részére letéti szolgáltatásokat nyújt azon külföldi értékpapírok vonatkozásában, melyeket a Clearstream saját számlavezető rendszerébe befogad. A kapcsolat másik elemeként a KELER Rt. vezet értékpapírszámlát, és végez letéti szolgáltatásokat a Clearstream részére, amelyen keresztül a külföldi befektetők tartják magyarországi értékpapír-portfóliójukat.

A KELER üzletszabályzata tartalmazza a KELER-nél történő számlanyitást, a társasággal való kapcsolattartás általános feltételeit, az ún. egységes szabályzat pedig a KELER által működtetett egyes elszámolási rendszerekre vonatkozó szabályokat tartalmazza egységes szerkezetbe foglalva. A KELER üzletszabályzatát a tőzsde hivatalos lapjában, a Magyar Tőkepiacban teszi közzé, és elérhető a KELER internet honlapján (<http://www.keler.hu> címen) is.

A társaság tulajdonosa 50%-ban az MNB, 25–25%-ban a BÉT és BÁT. A társaság legfőbb szerve a közgyűlés, de a fontos operatív döntéseket az Igazgatóság hozza meg, ideértve az üzletszabályzatra, illetve a tarifákra vonatkozó döntéseket is.

4.1.4 Az állami szféra egyéb szerveinek szerepe

Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (PSZÁF)

Az Épt. a befektetési szolgáltatási tevékenységet végző gazdasági társaságok felügyeletét a PSZÁF hatáskörébe rendeli.

A PSZÁF saját hatáskörben engedélyeket ad ki, rendszeresen ellenőrzi, és figyelemmel kíséri többek között a befektetési szolgáltatók, a kibocsátók, a tőzsdék és az elszámolóházak tevékenységét, és ellenőrzi a fent említett szervezetek nyilvánosan közzétett tájékoztatóit. A PSZÁF hagyja jóvá a KELER általános üzleti feltételeit, valamint szabályzatait. A PSZÁF beavatkozhat a KELER mindennapi üzleti tevékenységébe azáltal, hogy bizonyos körülmények között korlátozza az ügyfelek hozzáférését valamely számlához. Az MNB-hez hasonlóan jelentési kötelezettséget írhat elő a KELER részére.

4.1.5 A magánszféra egyéb szerveinek szerepe

A Budapesti Értéktőzsde (BÉT)

A Budapesti Értéktőzsdét 1989-ben az akkor befektetési szolgáltatásokat nyújtó vállalkozások indították újra. A tőzsde polgári jogi társaság, melynek részvénytársasággá történő átalakítása folyamatban van. Jegyzett értékpapírok adás-vétele magánszemélyek nevében csak az Értéktőzsdén keresztül megengedett. A BÉT-nek három szek-

ciója van: az állampapír-szekció, a részvény- és egyéb értékpapír- (pl. befektetési jegyek) szekció, valamint a határidős (származékos) tranzakciók szekciója. A BÉT-en csak jegyzett értékpapírokkal lehet kereskedni. Nem jegyzett papírokra a tőzsdén kívül lehet üzletet kötni. Szabványosított származékos ügyletekre vonatkozó szerződéseket lehet kötni a legnagyobb kibocsátó vállalatok (MATÁV, MOL, TVK, OTP, RICHTER, BORSODCHEM) részvényeire.

A Budapesti Árutőzsde (BÁT)

Az Árutőzsde Kft. 1990-ben alakult, amikor 28 alapító tag létrehozta a gabonaszekciót. Ezt követően csak tőzsdetagok jogosultak üzletkötésre a megfelelő garanciák betartása mellett. 1994 novemberében az Árutőzsde Kft. átalakult Budapesti Árutőzsdévé. 1994 júliusától a KELER végzi a BÁT kereskedésének elszámolását. A BÁT-on jelenleg három (hús, gabona, valamint pénzügyi) szekcióban folyik az üzletkötés.

4.2 Rövid áttekintés az értékpapírpiacról

4.2.1 Az értékpapírpiac főbb jellemzői

Magyarországon jelenleg két tőzsde működik, a Budapesti Értéktőzsde és a Budapesti Árutőzsde. Az eltelt tíz évben gyors ütemben növekedett a tőkepiac forgalma. A külföldi befektetések liberalizálása nagymértékben hozzájárult a forgalom növekedéséhez. Jelenleg a külföldi befektetők egy évnél hosszabb futamidejű magyar értékpapírokat szabadon vásárolhatnak, függetlenül a lejáratig még hátralévő időtől. A hazai befektetők a nemzetközi piacokon az OECD-országok által kibocsátott államkötvényeket, valamint vállalati részvényeket és egy évnél hosszabb futamidejű vállalati kötvényeket vásárolhatnak. Mindkét esetben a kibocsátó székhelyének OECD-országban kell lennie.

Az értékpapírok széles köre van forgalomban, többek között állampapírok (mint pl. a három, hat és tizenkét hónapos lejáratú kincstárjegyek, a kettő, három, öt és hét éves lejáratú államkötvények), helyi önkormányzatok és vállalatok kötvényei, részvények, befektetési jegyek, jelzáloglevelek stb. A piacokat még mindig a kincstárjegyek és államkötvények uralják, de az elmúlt négy-öt évben a részvénypiac növekedése is jelentős volt. Egyre többféle termékre (mezőgazdasági termékek, deviza, kamatláb, részvény, index) lehet a tőzsdéken szabványosított határidős ügyleteket kötni.

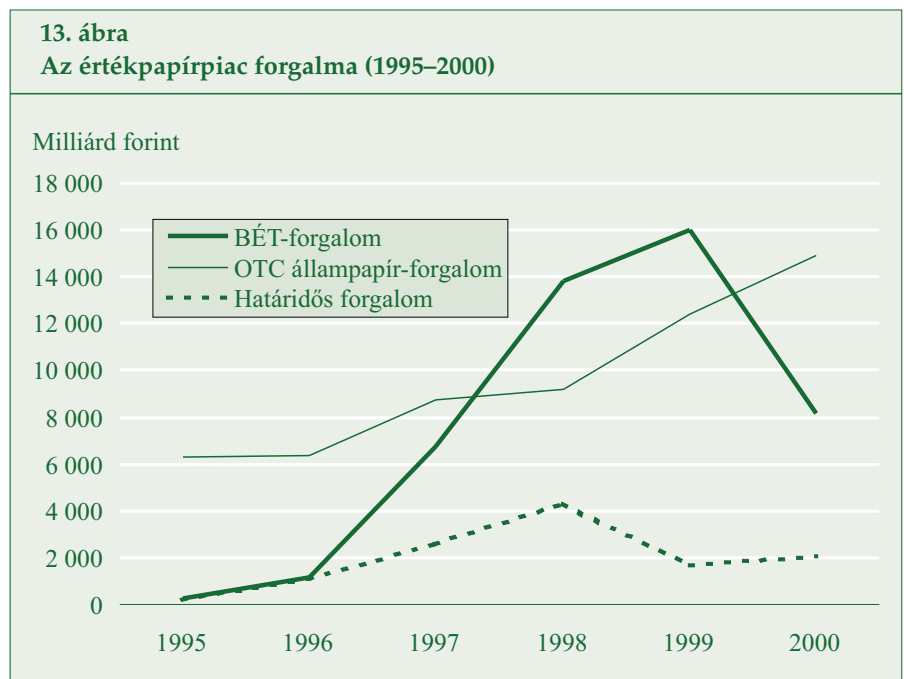
Az állampapírok elsődleges kereskedése kizárólag, míg másodlagos kereskedése jellemző módon az OTC-piacon folyik, ugyanakkor lehetőség nyílik a BÉT-en való kereskedésre is. Kizárólagosan az elsődleges forgalmazók jogosultak állampapír-árveréseken vételi aján-

latot tenni, ugyanakkor kötelesek meghatározott mennyiségi feltételek mellett folyamatos vételi és eladási árat jegyezni a másodlagos piacon.

4.2.2 Szereplők az értékpapíriacian

A magyar értékpapíriacian kétféle intézmény tevékenykedhet, a bankok és a befektetési vállalkozások. Ez utóbbiak három típusa különböztethető meg: az értékpapír-bizományos (bróker) cégeknek minimum 20 millió Ft, az értékpapír-kereskedőknek 100 millió Ft, a befektetési társaságoknak pedig 1 milliárd Ft jegyzett tőkével kell rendelkezniük. Az 1999. január 1-től érvényes változások nyomán a bankok a nyilvános kibocsátású másodlagos részvény- és kötvénypiacokon is jelen lehetnek.

4.2.3 Az értékpapíriac forgalma

A magyar értékpapíriac 1999-ig folyamatosan és dinamikusan fejlődött, akár a tőzsdén megjelenő kibocsátók számát, az egyre bővülő befektetési eszköztárat, akár a forgalom volumenét tekintjük. A 13. ábrából is egyértelműen látszik, hogy komoly trendváltás az 1998-as nemzetközi pénzügyi válsághoz kapcsolódóan következett be, aminek következtében meredeken visszaesett a határidős piac forgalma, elvesztette korábbi lendületét a részvénykereskedelem és ennek meg-

felelően a biztonságos, állampapír-piaci befektetési lehetőségek, illetve az alternatív befektetési formák (pl. ingatlan) kerültek előtérbe. 2000-ben a Budapesti Értéktőzsde forgalmában, újkori történelmében először, nagymértékű visszaesés következett be. Csökkent a tőzsdei cégek kapitalizációja, a kötésszám emelkedése ellenére is esett a kontraktusok átlagértéke. A forgalomban jelentősen megnőtt a részvénytőzsde részese, ami azonban inkább kudarcnak tekinthető, hiszen ezzel párhuzamosan jelentősen (85%-kal) csökkent a tőzsdén kötött állampapírügyletek értéke. A tendencia több okra is visszavehető: elvesztette korábbi vonzerejét a közép-kelet-európai régió, a távközlési, kommunikációs cégek világszerte jelentősen visszaestek, nincsenek új kibocsátások – ami miatt kevés az igazán likvid papír –, bizonyos cégek esetében a hatósági ármegállapítás befolyásolja a társaságok eredménytermelő képességét, a vegyiparban a piaci szereplők bizalmát megingatva zajlottak le egyes vállalatfelvásárlási akciók.

4.3 A tőzsdei, a tőzsdén kívüli és a származékos ügyletek elszámolása

4.3.1 Résztvevők

Az értékpapír-elszámolási rendszert üzemeltető KELER Rt. tőzsdei elszámolási szolgáltatást közvetlenül csak az üzletszabályzatában meghatározott feltételeket kielégítő elszámolóházi tagok számára, míg tőzsdén kívüli értékpapírügylethez kapcsolódó elszámolást az ezen tevékenység végzésére jogszabály alapján felhatalmazott számlatulajdonosának nyújt.

Az értékpapír-letétkezelési szolgáltatásokat befektetési vállalkozások, hitelintézetek, külföldi értékpapír-letétkezelők, értékpapír-kibocsátók (csak az általuk kibocsátott fizikai értékpapírra vonatkozóan), árutőzsdén kereskedő klíringtagok (kizárólag a tőzsdei ügylet biztosítékául szolgáló fizikai értékpapír nyilvántartására), a Magyar Államkincstár és az Államadósság Kezelő Központ vehetik igénybe.

A klíringtagsági rendszer

A KELER Rt. a tőzsdei elszámolási szolgáltatások közvetlen igénybevételére klíringtagsági rendszert működtet.

A klíringtagságot az alábbi szekciókban/ügyletkörökben folytatott kereskedéshez kötődően határozták meg:

BÉT esetében:	BÁT esetében:
<ul style="list-style-type: none"> - T+5 részvény és egyéb értékpapír - T+2 állampapír - derivatív deviza - derivatív kamat - derivatív részvény 	<ul style="list-style-type: none"> - pénzügyi - gabona - hús

A klíringtagság fajtái

A tagokat megillető jogok alapján a klíringtagságnak három típusát különböztethetjük meg:

- Az *általános klíringtag* közvetlenül csatlakozhat az elszámolási rendszerekhez, és közvetlen klíringtagsággal nem rendelkezők (alklíringtag) részére elszámolási szolgáltatást nyújthat.
- Az *egyéni klíringtag* szintén közvetlenül veheti igénybe a KELER elszámolási szolgáltatásait, alklíringtag részére azonban szolgáltatást nem nyújthat.
- Az *alklíringtag* az a tőzsdei kereskedésre jogosult személy vagy szervezet, akinek megkötött ügyleteit a KELER nem közvetlenül, hanem egy általános klíringtagon keresztül számolja el. Az alklíringtag a KELER-rel nem áll jogviszonyban, emiatt az általános és egyéni klíringtagok által létrehozott és a KELER által működtetett garanciarendszereknek sem tagja.

A klíringtagság feltételei

A klíringtagság a KELER-rel kötött klíringtagsági szerződés aláírásával jön létre. E szerződés megkötésének előfeltételei a következők:

- felügyeleti engedély az adott szekcióban történő kereskedéshez,
- a KELER üzletszabályzatában előírt tőkekövetelmények teljesítése,
- a szükséges számlák megnyitása,
- a KELER által előírt adatszolgáltatás teljesítése.

A klíringtagsághoz szükséges tőkekövetelmény

A KELER a különböző szekciókban a klíringtagság feltételeként az alábbi saját tőkenagyságot írja elő:

	Adatok millió forintban				
	Derivatív			Azonnali	
	BÁT gabona	BÁT hús	Bármely más derivatív szekció	T+5 részvény és egyéb értékpapír	T+2 állam-papír
Csak megbízási számlára elszámoló egyéni klíringtag	10	3	20	20	20
Saját és megbízási számlára elszámoló egyéni klíringtag	20	20	100	100	100
Általános klíringtag	500	500	500	500	500

A tőzsdén kívüli értékpapírügyletek elszámolása

A tőzsdén kívüli értékpapírügyletek elszámolásával kapcsolatos szolgáltatást a KELER az MNB, a hitelintézetek és a befektetési szolgáltatók számára nyújtja feltéve, hogy az érintett hitelintézet, illetve befektetési szolgáltató értékpapírszámláit a KELER, pénzszámláit a KELER vagy az MNB vezeti.

4.3.2 Tranzakciótípusok

Tőzsdei értékpapírügyletek

Az Értéktőzsdén lebonyolított összes üzletkötés értékpapíroldali teljesítése a KELER-en keresztül valósul meg. A pénzügyi teljesítés a hitelintézetek esetében azok MNB-nél vezetett pénzforgalmi számláin történik, míg az egyéb befektetési szolgáltatók esetében a KELER által vezetett tőzsdeforgalmi számlákon. A többoldalúan nettósított kötelezettségek kiegyenlítésére a következő rend szerint kerül sor:

- T+5 értéknappal az összes jegyzett értékpapír (másodlagos értékpapírok, vállalati kötvények, kárpótlási jegyek, zárt végű befejtetési alapok részjegye),
- T+2 értéknappal az állampapírok esetében.

A fix áras ügyletek (a nyilvános kibocsátású, tőzsdére bevezetett értékpapírok BÉT-en történő kétoldalú – nem anonim – kereskedésének) teljesítésére bruttó módon T+2, illetve T+5 napos ciklusban kerül sor.

Tőzsdén kívüli értékpapírügyletek

OTC (tőzsdén kívüli) piaci műveletek lehetnek az elsődleges piaci ügyletek DVP elszámolása (nyilvános kibocsátások), – amelyben jelenleg az üzletfelek az Államadósság Kezelő Központ (ÁKK) és az elsődleges állampapír-forgalmazók, de ezen szolgáltatás nyitott részvénytársaságok kibocsátói számára is, – valamint a másodlagos piaci ügyletek DVP-elvű értékpapír-elszámolása (prompt és repó). A DVP-szolgáltatások mellett a szereplők egyszerű értékpapír-átutalási megbízásokat (free of payment transfer order) is adhatnak.

Származékos ügyletek

A KELER 1994 júliusa óta elszámolási és kiegyenlítési szolgáltatásokat nyújt azokra a termékekre, amelyekkel a BÁT három szekciójában kereskednek.

Ezek a termékek a következők:

a gabonaszekcióban

malom és euró búza, kukorica, árpa, szója, napraforgó és TAX (tarkarmányindex) futures ügyletek, valamint kukorica, malom és euró búza opciók,

a hússzekcióban

élő sertések,

a pénzügyi szekcióban:

forintalapú EUR, USD, CHF, GBP, JPY, és CZK határidős devizaügyletek (futures), valamint 30 és 90 napos határidős BUBOR kamatlábügyletek.

1995 áprilisa óta a KELER-nél történik a BÉT BUX index, USD, DEM és három hónapos kincstárjegy határidős ügyleteinek az elszámolása. 1996 végén a termékskála kibővült az egy hónapos és a három

hónapos BUBOR, és az egy éves kincstárjegy határidős szerződésekkel.

1999-ben a BÉT bevezette a forintalapú GBP, EUR és CHF határidős devizaügyleteket, valamint a határidős ügyleteket a három leglikvidebb részvényre (később ez a kör tovább bővült).

4.3.3 A tranzakciófeldolgozás környezete

A KELER informatikai rendszerét nagyfokú integráció jellemzi. Külön említést érdemel az értékpapír-elszámoló rendszer (EER) és a tőzsdeforgalmi számlákat vezető rendszer (PVR), amelyek között a kapcsolat middleware eszközön keresztül, szabványosított üzenetek áramoltatásával biztosított.

A tőzsdei származékos ügyletek elszámolását szolgáló rendszer mind a tőzsdék kereskedési rendszereivel, mind pedig a tagok back office rendszereivel elektronikus adatátviteli úton egymással összeköttetésben működik. A rendszer naponta párosított és kötegelt kereskedési fájlokat kap a BÉT azonnali piacának kereskedési adatairól, valamint a BÁT-tól a kereskedési nap végéig. A BÉT derivatív kereskedési és a KELER Rt. elszámolási rendszere egymással valós idejű adatkapcsolatban áll, a kereskedési adatokat az elszámolóháznak folyamatosan, kötésenként adják át. Az EER, valamint PVR-rendszerek valós idejű összeköttetésben állnak a VIBER-rel a hitelintézetek által kötött értékpapír-ügyletek pénzügyi kiegyenlítése és a kapcsolódó üzenetáramlás céljából.

A tagok a KIS (KELER hálóközi rendszer) vagy a S.W.I.F.T. távadat-átviteli hálózatokon keresztül férhetnek hozzá az elszámolási rendszerhez. A KIS tagi végpontja lehetővé teszi az ügyletek KELER-be juttatásán kívül a valós idejű értesítések fogadását, valamint a folyamatos monitorozást a saját ügyleteik állapotáról.

4.3.4 Elszámolás és kiegyenlítés menete

BÉT azonnali piac

A T+2 és a T+5 kereskedések gördülő elszámolása multilaterális nettósítás alapján, a szállítás fizetés ellenében elv (DVP) megvalósításával történik. A Budapesti Értéktőzsde az összepárosított kereskedésekről klíringtag és ügyfele szerinti bontásban, idő szerint párosított kötegyeket tartalmazó kötegelt elektronikus üzenetet küld a KELER-nek minden kereskedési nap végén. A KELER elvégzi – saját és ügyfél bontásban – az értékpapíroldali és klírintagonkénti bontásban a pénzügyi multilaterális nettósítást. T+1 elszámolási nap reggel a T napi tőzsdei ügyletek értékpapír és pénzügyi nettó pozícióit tartalmazó értesítést (a teljesítés napjáig terjedő kumulált pozíciójelentést) küld a klíringtagoknak.

T+2 (állampapír) elszámolási ciklus: a nettó állampapír-eladóknak a nettó pozíciójuknak megfelelő értékpapír-fedezetet – ügyfél és saját bontásban – T+1. elszámolási napon⁵ kell biztosítaniuk, amikor is azt elszámolás céljából előzetesen zárolják. A nettó értékpapír-vásárlóknak T+2. elszámolási nap reggelén kell a nettó vételi pozíciójuknak megfelelő pénzoldali fedezettel rendelkezniük a KELER-nél vezetett tőzsdeforgalmi számlájukon, kereskedelmi bankoknak az MNB-nél vezetett pénzforgalmi számlájukon. A teljesítésre T+2. értéknapi reggelén kerül sor DVP-mechanizmus alkalmazásával. Amennyiben a megfelelő értékpapír-fedezet nem áll rendelkezésre a T+1 napon, érvénybe lép a KELER által működtetett elszámolást támogató automatizált állampapír-kölcsönzési mechanizmus. Ha a kölcsönzés meghiúsul, a KELER elvonja a nem teljesítő tag biztosítékait, és fedezeti vételt kezdeményez (ebben az esetben a KELER vásárolja meg a hiányzó értékpapírokat a Tőzsdei (kollektív) Elszámolási Alap terhére), annak sikertelensége esetén az adott tranzakciót kiveszi az elszámolásból, és egyidejűleg kiszámítja az új elszámolási pozíciókat. A kényszerbeszerzésről a KELER Rt. értesíti a klíringtagot és a BÉT-et egyaránt.

Pénzoldali fedezet hiánya esetén a KELER Rt. először az előzetesen állampapír-fedezet mellett megnyitott segédfedezeti keretet (overdraft) használja fel, majd az érintett befektetési szolgáltató saját tulajdonú értékpapírjait, valamint egyéni biztosítékát vonja el, ezt követően pedig a hiányt a (közös garancia alapból) TEA-ból rendezi. A nem teljesítés fennállása alatt a KELER Rt. folyamatosan inkasszálja a nem teljesítő tag pénzforgalmi számláját. A pénzügyi nem teljesítésről a KELER Rt. azonnal értesíti a BÉT-et, amely a klíringtag kereskedési jogát felfüggeszti az adott piacon.

Amennyiben a TEA hiánya még a következő (T+3.) napon is fennáll, a KELER Rt. megkezdi a TEA javára elvont értékpapírok kényszerértékesítését. A kényszerértékesítés során befolyt pénzeszegek a TEA javára kerülnek jóváírásra.

T+5 (részvény és egyéb értékpapír) elszámolási ciklus: a nettó értékpapír-eladóknak a nettó pozíciónak megfelelő értékpapír-fedezettel kell rendelkezniük értékpapír elszámolási számláikon (saját és ügyfél bontásban) a T+4. napon, amikor is előzetesen elszámolásra zárolják az értékpapírokat. A nettó értékpapír-vásárlóknak T+5. elszámolási nap reggelén kell a nettó vételi pozíciójuknak megfelelő pénzoldali fedezettel rendelkezniük (tőzsdeforgalmi számlatulajdonosok esetén a KELER-nél vezetett tőzsdeforgalmi számlákon, a kereskedelmi bankoknak pedig az MNB-nél vezetett pénzforgalmi számlákon kell biztosítani a fedezetet). A feldolgozás a T+5. elszámolási napon reggel történik. Amennyiben a megfelelő értékpapír-fedezet nem áll

⁵ Az anyag véglegesítésekor már folyamatban van az értékpapír T+1 napi, illetve T+4 napi előzetes fogalalása helyett az értékpapír- és pénzoldali azonos napi fedezetvizsgálatra való áttérés, ahogyan azt a KELER fejlesztési irányokról szóló fejezet tartalmazza (4.3.6 fejezet).

rendelkezésre a T+4. napon, a KELER Rt. minden további kényszerintézkedést megelőzően elvonja a nem teljesítő tag saját tulajdonú értékpapírjait. Ennek elégtelensége esetén a KELER Rt. megkísérli a hiányzó értékpapír-mennyiséget elsőként az automatikus értékpapír-kölcsönzési rendszeren keresztül beszerezni. Ennek sikertelensége esetén a KELER Rt. megkísérli kényszerbeszerzés útján biztosítani a hiányzó értékpapírokat.

A kényszerbeszerzés elsősorban a nem teljesítő tag tőzsdeforgalmi számlája aktuális szabad egyenlegének terhére történik. TEA igénybevételre akkor kerül sor, amennyiben a tőzsdeforgalmi számla szabad egyenlege nem fedezi a tartozás teljes összegét.

A kényszerbeszerzésről a KELER Rt. értesíti a klíringtagot és a BÉT-et egyaránt.

Pénzügyi nem teljesítés esetén a KELER Rt. által végzett kényszermechanizmusok a T+2-es piac elszámolásánál ismertetteknek megfelelően történnek.

BÉT fix áras ügyletek: a KELER Rt. a kereskedési adatokat a BÉT-től párosítva kapja meg. A BÉT-en kötött fix áras ügylet elszámolása ugyanúgy, mint az OTC-ügyletek esetében bruttó módon, üzletről-üzletre haladva, a DVP-elv alapján történik. A teljesítést nem segíti külön eljárás, értékpapír- vagy pénzoldali fedezetlenség esetén az ügyletek nem teljesülnek, azok a nap végén automatikusan törlődnek.

A KELER Rt.-hez benyújtott fix áras ügylet módosítását kezdeményezni kizárólag a BÉT jogosult.

Aukciós ügyletek: a BÉT-en kötött aukciós ügyletek elszámolása bruttó módon, üzletről-üzletre haladva DVP-elv alapján történik. A BÉT az adatokat párosítva küldi el a KELER-nek az adott elszámolási napon. Amennyiben az eladási aukció kiírója igényli a TEA által nyújtott garanciát, az értékesített értékpapírok teljes mennyiségét T napon legkésőbb 14.00 óráig zároltatnia kell a megfelelő tőzsdei elszámolási értékpapírszámlákon. Ezen ügyletek módosítását kizárólag a BÉT kezdeményezheti.

Tőzsdén kívüli DVP-ügyletek

A tőzsdén kívüli DVP-ügyletek esetében a KELER-tagok elszámolási kötegeiket közvetlenül a KELER KIS rendszerén keresztül nyújtják be. Az értékpapír-eladó és -vevő értékpapírszámlával rendelkezik a KELER-nél, pénzszámláját pedig vagy a KELER (befektetési vállalkozók tőzsdeforgalmi számlája), vagy az MNB (hitelintézetek pénzforgalmi számlája) vezeti.

Az értékpapírügylet megkötéséről az eladó és a vevő elszámolási jegyet (kötjegyet) nyújt be a KELER-hez, melyek sikeres párosítása után történik meg az elszámolás. Elsőként értékpapíroldali fedezetvizsgálatra kerül sor az eladó számlatulajdonos által a megbízásban megjelölt értékpapírra vonatkozó számlán. Amennyiben az értékpapí-

pír számla aktuális egyenlege fedezetet nyújt az ügyletre, az értékpapírok ideiglenesen zárolásra kerülnek a pénzügyi fedezetvizsgálat befejezéséig. Részteljesítést a KELER nem hajt végre. Sikertelen fedezetvizsgálat esetén a tétel sorban áll, melynek teljesítését a KELER folyamatosan megkísérli. A nap végén is fedezetlen tranzakciót a KELER törli.

Sikeres értékpapír fedezetvizsgálatot követően történik a pénzügyi fedezetvizsgálat a pénzszámlán, amely vagy

- a) KELER-nél vezetett tőzsdeforgalmi számla, vagy
- b) MNB-nél vezetett pénzforgalmi számla lehet.

Ennek megfelelően a pénzügyi fedezetvizsgálat az első esetben a KELER-ben, a második esetben az MNB-ben történik. A szükséges pénzügyi fedezet megléte esetén megtörténik a kiegyenlítés (a vevő számlájának terhelése az eladó számlájának egyidejű jóváírása). A KELER-kiegyenlítés megtörténtéről akkor is azonnal értesül, ha két MNB-nél vezetett számlán történik a művelet. Amennyiben a terhelendő számlatulajdonos nem rendelkezik elegendő fedezettel, az adott tranzakció sorban áll (a KELER-ben vagy az MNB-nél), miközben az értékpapír zárolása folyamatos. Az elszámolási nap végén még sorban álló tranzakció törlődik, az eladó számláján az értékpapír felszabadul.

A pénzdoldali könyvelést követően megtörténik a végleges és visszavonhatatlan értékpapírdoldali kiegyenlítés: az eladó számlatulajdonos értékpapírra vonatkozó számláján a már foglalt értékpapír feloldásra kerül, a számlát a KELER megterheli, ezzel egyidejűleg a vevő értékpapír számláját a megbízásban megjelölt összeggel jóváírja.

Az elsődleges piaci ügylet elszámolása (jelenleg a Magyar Államkincstár és az MNB elsődleges állampapír-kibocsátása esetén) az előzőekben ismertetett eljárás szerint történik. Pénzügyi fedezetlenség esetén a nap végén is sorban álló tétel nem törlődik, hanem a KELER az eredeti értéknapot követő három munkanapon keresztül megkísérli az ügyletet elszámolni az eredeti árfolyamon és a nem teljesült tétel csak ezt követően törlődik.

A **repóügylet** esetében (mely lehet óvadéki vagy szállítási típusú) a felek egy későbbi időpontban történő visszavásárlásban állapodnak meg. Az ügylet elszámolása a tételenkénti DVP-elv alkalmazásával történik. A repóügylet a két érintett üzletfél megállapodása alapján meghosszabbítható, mind a teljes ügyletre, mind pedig egy részére vonatkozóan. Repóhosszabbítás esetén a pénzügyi elszámolás a repókamatra és a vételár-különbözetre történik.

Abban az esetben, ha a repóügylet lejáratának napját megelőző napon a KELER nem kap a meghosszabbításra vonatkozó utasítást (a két fél párosítható instrukciója), a repóügyletet lejártnak tekinti, és a lejárat napján megtörténik a teljesítés: pénzügyi oldalon a repókamat és a vételár kiegyenlítése, értékpapírdoldalon pedig óvadéki repó esetében

a zárolt értékpapír felszabadítása, szállítási repó esetén az értékpapírra vonatkozó számla terhelése/jóváírása.

Amennyiben valamely lejáró repóügylet pénzoldali kötelezettje nem teljesíti a fizetési kötelezettségét (nem biztosít elegendő fedezetet a pénzszámláján), akkor óvadéki típusú repó esetén az érintett értékpapírt a KELER automatikusan jóváírja a repóügylet eredeti vevőjének összevont értékpapírszámláján, míg szállítási repó esetén az értékpapír az ügylet vevőjének a számláján marad.

Származékos ügyletek

A KELER Rt. végzi a BÉT-en és a BÁT-on kötött valamennyi szabványosított határidős és opciós ügylet elszámolását. A határidős és opciós ügyletet kötő tagok az ügylet teljesítése tekintetében nem egymással, hanem a KELER Rt.-vel, mint központi szerződő féllel (central counterparty) állnak szemben, amely a határidős és opciós ügylet visszaigazolásával az ügyletben résztvevő mindkét klíringtaggal szemben álló kötelezett vagy jogosult féllé válik az elszámolás és teljesítés tekintetében (nováció). A KELER derivatív ügylettel kapcsolatos követeléseit más tételeket megelőzően érvényesíthetők a tag tőzsdeforgalmi számláján és alszámláin a határidős és opciós kötelezettségének mértékéig (a vételár letéti számla kivételével). Ezen ügyletek kötéséhez a klíringtag köteles a tőzsdeforgalmi számlán belül megbízói árkülönbözet-, továbbá saját és megbízói biztosíték-alszámlát nyitni, mely alól a bankok felmentést kapnak. A klíringtagok kötelesek befizetni a rájuk eső Kollektív Garancia Alap (KGA) hányadot.

A klíringtag vagy megbízója által felvett bármely pozíció egy tagi/megbízói pozíciós számlán kerül regisztrálásra. A pozíció szegregálás egyedi megbízói szintig történik klíringtag és alkliíringtag esetén egyaránt.

A BÉT-en automatizált kereskedés folyik, és a kiépített valós idejű adatkapcsolat révén onnan folyamatosan érkeznek az üzletkötések adatai. A KELER a KIS-terminálon keresztül a tagoknak lekérdezési lehetőséget biztosít a megkötött üzletekről. A hivatalos visszaigazolást azonban a nap végi elszámolás keretében adja át. A kereskedési rendszerből érkező üzletek érkehetnek allokáltan vagy összevontan a megbízói számlára. A KELER Rt. folyamatosan figyeli és értékeli a klíringtagok nyitott kötésállományát a technikai elszámoló árak alapján. Azonnali klíringet kiváltó tőzsdei árelmozdulás alapján azonnali klíring végezhető teljes piacra, illetve egyedi tagra, termékre, lejáratra vagy azok egy csoportjára a kereskedés leállítása nélkül.

A BÁT-tól, ahol a különböző szekciókban vegyesen elektronikus és nyílt kikiáltásos kereskedés folyik, a tőzsdei üzletkötésekről csak nap végén kap a KELER Rt. kereskedési adatokat. Mivel valós idejű adatkapcsolat a BÁT és a KELER között nem került kiépítésre, így limit-

mértékű árelmozdulás esetén azonnali klíringet csak a teljes kereskedés átmeneti leállításával lehet elvégezni.

A tőzsdékről befogadott üzletek csak és kizárólag az adott napra kapnak egy regisztrálási számot, amellyel a KELER Rt. visszaigazolja az adott napon kötött üzleteket. Ezt az azonosító számot az adott üzlet a következő napra már elveszti, mivel a pozíciókat megbízónként termék/lejáratonként összevontan, az előző napi elszámoló áron tartják nyilván.

A nap végi elszámolásoknál a lezárt és a nyitott pozíciókra számított árkülönbözet külön-külön nem mutatható ki – a mindenkori előző napi elszámoló áron történő nyilvántartás miatt –, az mindig csak az adott napi elszámoló ár változásából eredő árkülönbözetet mutatja.

A KELER-szintű elszámolás miatt, amennyiben egy klíringtag több ügyletkörben kereskedik, a nap végi elszámolása során csak egyetlen tőzsdekereskedelmi visszaigazolást kap, amely tartalmazza valamennyi ügyletkörben (néhány klíringtag esetén BÁT-ra, BÉT-re egyaránt) megkötött üzleteit, nyitott pozícióit.

A KELER átfogó feldolgozásának köszönhetően az elszámolási rendszert és a többi KELER-rendszert, mint pl. a PVR és az EER, összekapcsolták, így a napi nyitó nyereségeket és veszteségeket azonnal jóváírják, illetve ráterhelik a tagok számláira, akiknek a készpénz- és értékpapírszámláit is a KELER vezeti.

4.3.5 A hitel- és likviditási kockázat ellenőrzésére tett intézkedések

A KELER az azonnali (prompt) tőzsdei ügyletkötések esetében nem garantálja a teljesítést, az elszámolás zökkenőmentességét a DVP-elvű kiegyenlítésen túl a következő eszközök hivatottak biztosítani: (i) tagok által elhelyezett egyéni biztosítékok, (ii) készpénzben rendelkezésre álló kollektív garanciaalap, és (iii) teljesítést elősegítő kényszermechanizmusok.

Értékpapíroldali nem teljesítés esetén először az automatikus papírkölcsönzés, majd ennek sikertelensége esetén kényszerbeszerzés lép életbe. Pénzoldali nem teljesítés esetén a KELER először ún. „segédfedezeti ügylettel” (állampapír-fedezet ellenében azonnali visszavásárlási megállapodással, mely az állampapírok elsődleges piaci, a tőzsdei azonnali piac elszámolása, valamint a határidős kereskedés során alkalmazott azonnali klíring pénzügyi elszámolása során vehető igénybe) bocsátja a hiányzó összeget a klíringtag rendelkezésére.

Ha a teljesítéshez a tag egyéni biztosítékai elégtelennek bizonyulnak, akkor a KELER által kezelt kollektív garanciaalapok igénybevételeire is sor kerül: a T+2 napos tőzsdei állampapír elszámolást a ÁP TEA, a T+5 napos tőzsdei értékpapír elszámolást a TEA segíti.

Az **ÁP TEA** célja, hogy a klíringtagok egymással kötött tőzsdei állampapírügyletei teljesítésének késedelméből vagy elmaradásából eredő kockázatot viselje. A klíringtagok és a KELER közös tulajdonát képezi, akik készfizető kezességet vállalnak egymással szemben a tőzsdei állampapír-ügyletekből eredő elszámolásaikért, egyben óvadékul szolgál a KELER klíringtagokkal szemben fennálló követeléseikért. A tulajdoni arány a tagok által a TEA-ba ténylegesen befizetett összeg, ez a tulajdonosi arány határozza meg az alap igénybevétele esetén a tagok kötelezettségeit. A tagok befizetési kötelezettségét hetente állapítják meg az utolsó négy naptári hét klíringtagokra (saját és ügyfél) jutó nyitott pozíció arányának megfelelően, ennek összege azonban tagonként nem lehet kevesebb 3,5 millió forintnál. Az alap feltöltése (illetve az abból történő visszafizetés) hetente kötelező.

Amennyiben a T napi ügylet teljesítésének elszámolása során valamely terhelés nem vagy csak részben teljesült, akkor a KELER az ÁP TEA-ból teljesíti a fizetést a tőzsdei eladók javára. Ha a nem teljesítés összege meghaladja az óvadéki alap összegét, a KELER esetenként maximum 100 millió forinttal hitelezi meg az alapot (a KELER által az összes óvadéki alapnak egyidőben nyújtott hitel nem haladhatja meg az 500 millió forintot). Az ezen felüli kötelezettség esetén a kollektív garanciaalap – az adott napon fennálló nettó fizető pozíciók összegéig történő – meghitelezése az MNB-KELER hitelmegállapodás alapján történik.

Ez az óvadéki rendszer tehát nagymértékben elősegíti a tőzsdei állampapírügyletek elszámolását (kivéve természetesen azt az esetet, amikor a hiányzó értékpapírt kényszerbeszerzéssel sem sikerül pótolni), az esetleges veszteséget a tagok és a KELER viselik a tulajdoni hányadoknak, illetve a hitelezési korlátnak megfelelően. Az ÁP TEA-nak szükség esetén az MNB is hitelt nyújt, a hitel mögött az ügylet tárgyát képező állampapír biztosítékként áll.

A **TEA** célja, hogy a klíringtagok egymással kötött tőzsdei (nem állampapír) ügyletei teljesítésének késedelméből vagy elmaradásából eredő kockázatot viselje. Képzése és felhasználása annyiban különbözik az ÁP TEA-tól, hogy a tagok befizetési kötelezettségét az utolsó 10 hét klíringtagokra jutó átlagos heti forgalmának megfelelően állapítják meg, illetve a TEA kimerülése és a KELER hitelezési korlátjának elérése esetén az MNB-hitellel nem áll a tőzsdei ügyletek mögé.

A fix áras ügyletek elszámolása mögött nem áll garanciarendszer, azok elszámolása bruttó elven történik, ezért az értékpapír- vagy pénzoldalon fedezetlen tételek nem teljesülnek. A nap végén még teljesítetlen tranzakciót a KELER Rt. automatikusan törli.

Tekintettel arra, hogy a tőzsdén kívüli tranzakciók elszámolása a KELER és az MNB valósídejű bruttó elszámolási rendszereinek összekapcsolásával, a DVP-elv alkalmazásával történik, hitelkockázatról nem beszélhetünk, ennek megfelelően garanciarendszer és egyéb az elszámolás biztonságát növelő mechanizmus alkalmazására sincs szükség. Amennyiben a tranzakció akár a pénzoldali, akár az értékpapír-oldali fedezet hiánya miatt nem tud azonnal teljesülni, a rendszer sorba állítja a tételt. Abban az esetben, ha nap végéig sem biztosítanak fedezetet a sorban álló tétel teljesítéséhez, az ügylet meghiúsul, azaz visszautasításra és az elszámolási rendszerből automatikusan törlésre kerül.

A tőzsdei határidős és opciós kötések biztonságának növelése érdekében a tagok mind a BÉT mind a BÁT esetében tőzsdeszintű Kollektív Garancia Alapot hoztak létre, amelynek célja a határidős és opciós ügyletek elszámolásából eredő fizetési kötelezettségek késedelméből vagy elmaradásából eredő veszteség csökkentése.

A Kollektív Garancia Alap a klíringtagok és a KELER Rt. közös tulajdonát képező elkülönített alap, amelynek képzéséről, felhasználásáról, visszafizetéséről az elszámolóház határoz.

A BÉT származékos kereskedésének területén a túlzott hitel- és likviditási kockázat felhalmozódásának kiküszöbölésére a KELER napközbeni kiegyenlítési lehetőséget is bevezetett. Szélsőséges árfolyammozgások esetén, a napon belüli árfolyamveszteség fedezetére szolgáló alapszintű biztosíték hiánya esetén, annak rendezéséig a KELER Rt. az érintett tag kereskedési jogának felfüggesztését kezdeményezi az adott tőzsdénél. Ennek tényéről, valamint a hiányzó fedezet mértékéről a KELER Rt. automatikusan értesíti az érintett tagot, akinek kereskedési joga a fedezet pótlását követően azonnal visszaállításra kerül (nincs szekciósintű azonnali klíring, csak a nem teljesítő tag kereskedési joga kerül korlátozásra).

A KELER a Chicagói Kereskedelmi Tőzsde (CME) által kifejlesztett SPAN-rendszert használja a tagok napi kezdő letét kötelezettségének megállapítására. A KELER SPAN rendszere minden egyes számlán úgy kezeli a pozíciókat, mintha azok a tag számlastruktúráján belül egy külön portfóliót alkotnának.

4.3.6 Díjpolitika

A KELER díj- és jutalékbevételeiből valamint a pénzeszámlavezetési szolgáltatásához kapcsolódó likviditáskezelési tevékenységének nyereségéből fedezi működésének költségeit és rendszereinek folyamatos fejlesztését. Alapítása óta a KELER folyamatos és nagymértékű díjcsökkentéseket hajtott végre növekvő forgalmával és hatékonyságának jelentős javulásával összhangban. Főként az előzőekben említett likviditáskezelési bevételeknek köszönhető, hogy szolgáltatásait a nála jelentősebb forgalmat lebonyolító külföldi és nemzetközi elszámoló-

házak díjtételeivel összehasonlítva versenyképes áron végezze partnerei számára.

4.3.7 Fontosabb fejlesztési irányok

Értéktőzsdei értékpapír-elszámolások továbbfejlesztése

Az elszámolóház az értéktőzsdei értékpapír-elszámolási szolgáltatásban a fejlett külföldi piacokon ma már általánosnak tekinthető T+3 napi elszámolási ciklus bevezetését tervezi a jelenlegi T+5 napi elszámolás helyett. Ezt megelőzően áttér pénz- és értékpapír-oldalon az azonos napi fedezetvizsgálatra, mellyel az értékpapír-oldali teljesítések kockázata jelentős mértékben csökkenthető (elsősorban a meghatározó külföldi tulajdonosi/szállítói kör teljesítési szokványai miatt). Ugyanakkor a jelenlegi köteget elszámolás VIBER üzemidőbe való terelésével, valamint a teljesítési időpont meghosszabbítása miatt jelentős mértékben szélesedik a tőzsdetagok likviditáskezelési eszköztára.

A fejlesztés eredményeképpen valóra válik a „same day fund” elve, amit kiegészítve egy speciálisan megjelölt DVP instrukcióval, letétkezelői szinten is megvalósítható a valós DVP-elv az értéktőzsdei azonnali piac multinet elszámolása területén.

Központi szerződéses partner (central counterparty)

Ez az intézmény az értéktőzsdei azonnali ügyletek elszámolásában a fejlett országokban megjelenő új innováció. Lényege, hogy az elszámolóház a derivatív piacon felvállalt szerepköréhez hasonlóan az azonnali tőzsdei ügyletek elszámolása esetében is központi szerződéses partnerként lép fel (nováció), mely eredményeképpen a piaci szereplők számára lényegesen csökken az elszámoláskor fellépő esetleges nem teljesítések kockázata.

Nemzetközi értékpapír-elszámolási szolgáltatások továbbfejlesztése

A nemzetközi értékpapír-elszámolási szolgáltatások területén a KELER Rt. jelenleg a külföldi értékpapírok vonatkozásában egyszerű értékpapírszámla-transzferek (free of payment tranzakciók) végzését képes automatizáltan ellátni. A tevékenység továbbfejlesztésével pénzszámlákat is érintő DVP-elszámolások (Against Payment) lebonyolítása érhető el. Ez további szolgáltatásokkal egészülhet ki, pl. a külföldi értékpapírokkal kapcsolatos adózási adminisztráció átvállalásával, valamint a külföldi kibocsátók társasági eseményei kapcsán nyújtandó hozzáadott értékű letéti szolgáltatással.

AMEX kártya: az American Express International Ltd. társaság által kibocsátott terhelési kártya.

ÁP TEA: Állampapír Tőzsdei Elszámolási Alap: a klíringtagok és a KELER közös tulajdonát képező, készpénzben rendelkezésre álló, a KELER által kezelt, elkülönített kollektív garanciaalap. Célja, hogy a klíringtagok egymással kötött tőzsdei azonnali állampapír-ügyletei teljesítésének késedelméből vagy elmaradásából eredő kockázatokat csökkentse.

ÁPV Rt.: Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt.

ATM (Automated Teller Machine): olyan elektromechanikus berendezés, amely lehetővé teszi a kártyabirtokosnak, hogy bankszámlájáról pénzt vegyen fel, és/vagy más szolgáltatásokat vegyen igénybe, pl. egyenleglekérdezés, pénztátutalás, betételhelyezés.

aukciós ügylet: értékpapírok nyilvános forgalomba hozatalára, vagy eladására szolgáló eljárás. Erre csak a BÉT részvény-, illetve állampapír-szekciójában van lehetőség. Az aukcióra beérkező ajánlatok a vételár alapján versenyeznek, az ajánlatok kielégítése a kibocsátó (eladó) számára legkedvezőbb vételártól kezdődik.

azonos napi fedezet (same day funds): pénz- vagy értékpapír-egyenleg, melyet a kedvezményezett a jóváírás napján tovább utalhat, illetve felvehet számlájáról.

back office: egy vállalat (tipikusan bank) szervezeti egysége, mely elsősorban a fizetési megbízások indításáért, kezeléséért, a számlakivonatokat fogadásáért, egyeztetéséért felelős. A vállalat szervezeti felépítésétől függően a back office lehet önálló szervezeti egység, vagy egy nagyobb egység része, amelyhez tartozhat pl. az adminisztráció, a kockázatkezelés, illetve a számlavezetés.

bankközi tranzakció (interbank transaction): jelen dokumentum összefüggésében olyan fizetési megbízás, mely egy bank pénzforgalmi számlájának megterhelését és egy másik bank számlájának jóváírását kezdeményezi valamely elszámolási rendszer közvetítésével.

bankon belüli kiegyenlítés (internal settlement): amennyiben mindkét partner ugyanannál a banknál vezeti a számláját, akkor a fizetési megbízás teljesítése a közös számlavezető bank könyvelé-

sében történik meg anélkül, hogy valamely bankközi fizetési rendszer végezné az elszámolást.

BÁT: Budapesti Árutőzsde

BÉT: Budapesti Értéktőzsde

BÉT azonnali piac: a Budapesti Értéktőzsde T+2 és T+5 napos ciklussal elszámolt értékpapír piaca

BÉT derivatív kereskedés: a BÉT-en lebonyolított határidős és opciós ügyletek.

BÉT fix áras ajánlati ügylet: fix ajánlat kizárólag a BÉT állampapír- vagy részvényszekciójában tehető. Az ajánlattevő szekciótag megadott időtartamon belül (óra, perc), az általa kiválasztott szekciótagot közvetlenül ügyletkötésre hívja fel erre vonatkozó ajánlatával. A fix ajánlatot kizárólag annak címzettje jogosult elfogadni. Amennyiben az ajánlatot a megadott időtartamon belül nem fogadják el, az ügylet nem jön létre.

betéti kártya (debit card): olyan kártya, amellyel a kártyabirtokos közvetlenül – valamely hitelintézetnél vezetett – számlája terhére vásárolhat vagy pénzt vehet fel.

BIS (Bank for International Settlements): Nemzetközi Fizetések Bankja

BIS CPSS (BIS Committee on Payment and Settlement Systems): a BIS mellett működő, a Tízek csoportjának jegybankjai által létrehozott állandó bizottság, amely alapvetően a fizetési rendszerek működésével foglalkozik.

bruttó elszámolási rendszer (gross settlement system): átutalási rendszer, amelyben a pénz- vagy értékpapír-átutalások résztvevők közötti kiegyenlítésére tételenként kerül sor.

CAS (Central Accounting System): a VIBER központi számlavezető modulja.

chip kártya (chip card): integrált áramkört tartalmazó kártya. Az integrált áramkör alkalmas azonosító adatok tárolására, illetve használható adat tárolásra, PIN kód érvényesítésére, vásárlásra, személyes adatok tárolására, számlaegyenleg-ellenőrzésre. Bizonyos kártyáknál a kártyán lévő memória (számlaegyenleg) minden egyes kártyahasználatkor aktualizálható.

Clearstream Banking S.A.: luxemburgi székhelyű nemzetközi értékpapír-elszámolóház, amely a Cedel Bank Luxemburg és a Deutsche Börse Clearing AG. összeolvadásával jött létre.

co-branded kártya: lásd: közös márkanév alatt kibocsátott kártya

dematerializált értékpapír (dematerialised securities): fizikai formában csak a keletkeztető hely nyilvántartásában létező, értékpapír-számlán nyilvántartott, az értékpapír valamennyi tartalmi kellékét azonosítható módon tartalmazó adat.

DVP (delivery versus payment) mechanizmus: az értékpapírügyletek pénz- és értékpapír-oldali teljesítését összehangoló mechanizmus. Az értékpapír-oldali teljesítés akkor és csak akkor történhet

meg, ha a pénzoldal teljesítése is megtörtént. A DVP-elv 3 modell alapján valósulhat meg:

1. modell – az értékpapír- és a pénzoldal teljesítése is bruttó elven, tételenként valós időben történik. Egyidejűleg kerül sor az értékpapír végleges szállítására az eladótól a vevőnek, és a pénzoldal teljesítésére a vásárlótól az eladónak.

2. modell – az értékpapír-oldal teljesítése bruttó elven, egy feldolgozási szakaszban folyamatosan a pénzoldal teljesítése nettó módon a feldolgozási szakasz végén történik meg.

3. modell – az értékpapír- és a pénzoldal teljesítése is nettó módon történik, az értékpapír és a pénz végleges átadására a feldolgozási szakasz végén kerül sor.

EER: a KELER integrált rendszerének értékpapír-számlavezetési és elszámolási modulja. Ez a rendszer szolgál az értékpapírszámlák közötti tranzakciók végrehajtására.

EKB (European Central Bank, ECB): Európai Központi Bank

elektronikus pénz (electronic money): számítógép memóriájában, illetve intelligens kártyán elektronikus módon tárolt érték. A tárolt érték a kibocsátóval szembeni követelést testesíti meg, amit a kibocsátó közreműködése nélkül át lehet ruházni.

elektronikus pénztárca (electronic purse): újratölthető, többfunkciós, előre fizetett, elektronikus pénzt tároló kártya, amelyet kis értékű kereskedelmi vagy egyéb fizetésekre használnak

előre fizetett kártya (pre-paid card): olyan kártya, amelyért átvételkor bizonyos összeget kell fizetni, s eddig az összeghatárig használható szolgáltatások, illetve áruk vásárlására.

elsődleges kereskedés: az elsődleges forgalmazók és a kibocsátó közötti üzletkötés az értékpapírok elsődleges forgalomba hozatala céljából.

elszámolás (clearing): a fizetési megbízások fogadásának, a teljesíthetőség formai és tartalmi kritériumai ellenőrzésének, a címzett bank részére történő továbbításának, és bizonyos esetekben a bankok közötti kiegyenlítéshez szükséges adatok előállításának folyamata.

elszámolási rendszer (clearing system): fizetési megbízások elszámolása céljából létrejött megállapodás, eljárási szabályok és az azt támogató eszközök együttese. Egy elszámolási rendszernek minimum három tagja van, a rendszert gyakran egy elszámolóház üzemelteti és a megállapodás része a kiegyenlítő bank kijelölése is (de a kiegyenlítés mozzanata már nem!). A köznyelv az elszámolási rendszert gyakran azonosítja a fizetési rendszerrel.

elszámolási számla: a klíringtagok részére az elszámolási rendszerben vezetett számla az aktuális pozíció nyilvántartására. Az elszámolási számla fogalmat gyakran használják a pénzforgalmi számla szinonimájaként.

elszámolóház (clearing house): központi helyszín, illetve központi feldolgozási mechanizmus, melyen keresztül a pénzügyi intéz-

mények fizetési megbízásaikat és egyéb pénzügyi kötelezettségeiket (pl. értékpapír) egymás között elszámolják.

értéknap (*value day, day of value*): az a nap, amikor a fizetési rendszerben a fogadó (címezett) résztvevő számlájának jóváírása esedékes. A fogadó résztvevő ügyfele számára az értéknap (amikor a fogadó résztvevő jóváírja ügyfele számláját) nem feltétlenül ugyanez a nap, jogszabályok, illetve egyéb megállapodások alapján ettől el lehet térni.

értékpapír-elszámolási rendszer (*securities settlement system*): értékpapírok tulajdonjogának átruházását lehetővé tevő rendszer, amely elszámolást és kiegyenlítési szolgáltatást egyaránt nyújt.

EU (*European Union*): Európai Unió

fedezetvizsgálat (*fund checking*): annak ellenőrzése, hogy a terhelendő bankszámlán vagy értékpapírszámlán a fizetési megbízás teljesítéséhez szükséges pénzeszeg vagy értékpapír mennyiség rendelkezésre áll-e.

FIFO (*First in, first out*): a fizetési megbízások teljesítése, mely szerint a megbízás rendszerbe történő beérkezési idejének sorrendjében történik.

fizetési eszköz (*payment instrument*): bankkal szembeni pénzkövetelés átruházását lehetővé tevő eszköz.

fizetési megbízás (*payment message/instruction*): a pénzeszköz átruházására vonatkozó üzenet vagy megbízás. A megbízás irányulhat a saját számla terhelésére vagy jóváírására is.

fizetési mód (*payment method*): a pénztartozás megfizetésének módja, pl. átutalás, beszedési megbízás, okmányos meghitelezés (akkreditív), bankkártya, készpénzfizetés stb.

fizetési rendszer (*payment system*): a fizetési rendszer magában foglalja a fizetési eszközöket, banki eljárásokat, valamint a bankközi fizetési rendszereket, amelyek együttesen teszik lehetővé a pénzforgalom lebonyolítást.

free of payment delivery: az értékpapír átutalása kapcsolódó fizetés nélkül (pl. más úton történő fizetés vagy óvadékba adás szállítással).

háttér kapacitás (*back up*): egy működő rendszerrel megegyező architektúrájú második rendszer, amely az első rendszer meghibásodása esetén rövid idő alatt képes átvenni annak funkcióját.

hitelintézeti elszámolóház (*clearing house*): lásd elszámolóház

hitelkártya (*credit card*): fizetési kártya, amely lehetővé teszi, hogy birtokosa a számára valamely pénzügyi intézmény által megítélt hitelkeret terhére készpénzt vegyen fel vagy áruk, szolgáltatások ellenértékét kiegyenlítse. A kártya mögött önálló hitelszámla áll.

hitelkockázat (*credit risk*): annak kockázata, hogy valamely fél – sem esedékességkor, sem egy későbbi időpontban – nem tesz teljes összegben eleget fizetési kötelezettségének.

home és office banking: banki szolgáltatás, amelyen keresztül egy pénzügyi intézmény ügyfele telefon, televíziókészülék, terminál

vagy személyi számítógép, mint telekommunikációs hálózat használatával elérheti az intézmény számítógépes központját, és megbízásokat adhat számlája terhére. Használható többek között átutalások indítására, egyenleg lekérdezésre, banki információk továbbítására, tájékoztatásra stb.

IBI mátrix (Interbank Indebtedness matrix): a Bankközi Klíring Rendszer közvetlen tagjainak egymással szembeni nettó pozícióit tartalmazó mátrix

IMF (International Monetary Fund): Nemzetközi Valutaalap

imprinter (imprinter): mechanikus eszköz, melynek alkalmazásával bankkártyával történő fizetés esetén a kártyabirtokos neve és számlaszáma lemásolható a bankkártyáról egy papírbizonylatra. Ezt aláírva a vásárló elismeri a vásárlást és engedélyezi számlájának megterhelését. Az imprinter készülék és a számlavezető bank között nincs közvetlen távközlési kapcsolat.

intelligens kártya (smart card): mikroprocesszort is tartalmazó chipkártya, mely alkalmas különböző logikai műveletek elvégzésére.

IP (Internet Protokoll) hálózat: internet szabvány szerinti kommunikációt és gyakran magát az internetet, mint üzenetközvetítési közeget alkalmazó távközlési hálózat.

ISIN kód: International Securities Identification Number: nemzetközi értékpapír-azonosító szám, amely az adott sorozatú értékpapír azonosítására szolgáló betű- és számjegyek kombinációja.

jogi kockázat (legal risk): a rendszer jogi megalapozottságának hiányosságaiból következő veszteség veszélye. Előállhat annak következményeként, hogy a rendszer működését megalapozó jogszabályokat és szerződéseket nem az előzetesen elvárt módon értelmezik, de akkor is fennáll, ha a rendszer működése szempontjából releváns jog nincs tekintettel a fizetési rendszer működésének sajátosságaira.

KELER Rt.: Központi Elszámolóház és Értéktár (Budapest) Rt.

kereskedői kártya (merchant card): a kereskedő által kibocsátott, Magyarországon kizárólag a kibocsátó hálózatában áru vagy szolgáltatás ellenértékének a kifizetésére használható kártya. Készpénzfelvételre nem használható.

keret: a Bankközi Klíring Rendszer közvetlen tagjai részére naponta megállapított fedezeti összeg, melynek terhére a fizetési megbízásokat elszámolják. A keret az adott résztvevő MNB-nél vezetett pénzforgalmi számlájának pozitív egyenlegéből és értékpapír-fedezet felajánlása ellenében kapott hitelkeretből (limit) áll. Az elszámolási folyamat során a keret összege automatikusan csökken a teljesített kifizetésekkel és növekszik a résztvevő részére beérkezett jóváírások összegével.

késleltetett kiegyenlítés (deferred settlement): a fizetések folyamatos feldolgozását, elszámolását követő egy későbbi, meghatározott időpontban történő kiegyenlítése.

KGA: Kollektív Garancia Alap: a tőzsdei határidős és opciós kötések biztonságának növelése érdekében a klíringtagok a BÉT esetében azonos ügyletkörönként, BÁT esetében szekciónként hozzák létre azzal a céllal, hogy a határidős és opciós ügyletek elszámolásából eredő fizetési kötelezettségek késedelméből, vagy elmaradásából eredő veszteséget csökkentsék.

kiegyenlítés (settlement): a fizetési és értékpapír-szállítási kötelezettségeknek a rendszer tagjai/részrtvevői közötti teljesítése. A kiegyenlítés a kiegyenlítő intézménnyel szembeni követeléseknek az intézmény általi könyvelésével történik meg.

kiegyenlítési rendszer (settlement system): egy olyan rendszer, mely lehetővé teszi pénzürtékek vagy pénzügyi eszközök kiegyenlítését (lásd fizetési rendszer, értékpapír-elszámolási rendszer).

kiegyenlítő bank (settlement bank): az a bank, melynek könyveiben az elszámolási rendszerben keletkezett tartozások és követelések könyvelése megtörténik (a BKR és a VIBER esetében az MNB).

KIS (KELER Internetwork System): a KELER által kiépített, a KELER és partnerei közötti zárt elektronikus kommunikációs rendszer.

Klíring: lásd elszámolás

klíring számla (clearing account): lásd elszámolási számla

klíringtag (clearing member): az elszámolási rendszer tagja. A klíringtag csatlakozhat az elszámolási rendszerhez közvetlenül, vagy közvetetten (egy közvetlen klíringtagon keresztül).

körbetartozás (gridlock): egy fizetési, illetve értékpapír-elszámolási rendszerben az a helyzet, amikor egy vagy néhány résztvevő által benyújtott és teljesítésre váró megbízások a pénz vagy az értékpapírszámlák fedezetlensége miatt nem teljesülnek, és ennek következtében számos más résztvevő megbízásai is teljesíthetetlenek maradnak.

kötegetelt feldolgozás (batch operation): a fizetési és/vagy értékpapír-átutalási megbízások továbbítása és feldolgozása nem tételesenként, hanem csoportosítva (kötegetelve) történik.

közös márkanev alatt kibocsátott kártya (co-branded card): az a kártya, ami a bank, illetve a bankkártya franchise társaság márkajegyén kívül kereskedő(k) márkavédjegyét is tartalmazza. Ezeknek a kártyáknak a használata nem korlátozódik egy kereskedői hálózatra, ugyanakkor a kereskedő hálózatán belül ügyfél-azonosító kártyaként funkcionál.

központi értéktár (central depository): elsődleges szerepe a nyomdai úton előállított értékpapírok tárolása, letéti őrzése, illetve a dematerializált értékpapírok nyilvántartása, valamint az értékpapírok értékpapír fő- és alszámla-tulajdonosok szerinti nyilvántartása.

központi szerződő fél (central counterparty): egymással üzletet kötő partnerek közé teljesítő félként belépő garantőr intézmény, amely elzáltal az eladó vevője és a vevő eladója lesz.

- letétkezelés (custody):** értékpapírok és pénzügyi eszközök biztonságos őrzése és nyilvántartása mások megbízásából.
- levelező bank (correspondent bank):** egy másik bank részére, annak megbízása alapján pénzforgalmi bankszámlát vezet. A megbízó által kezdeményezett fizetési megbízásokat az elszámolási rendszerekbe továbbítja, illetve az onnan érkezőket részére jóváírja.
- likviditási kockázat (liquidity risk):** annak kockázata, hogy valamely teljesítésre kötelezett fél nem esedékességkor, hanem egy későbbi időpontban tesz teljes összegben eleget fizetési kötelezettségének.
- limit:** a KELER-nél zárolt értékpapír fedezete mellett az MNB által a BKR és a VIBER tagjai részére biztosított ingyenes napközi hitelkeret.
- működési kockázat (operational risk):** annak kockázata, hogy az információs rendszerek hibája, emberi hiba, szándékos károkozás vagy valamilyen elemi kár miatt a rendszer nem, vagy nem az elvárt módon működik, és ez hitel- és likviditási kockázat felmerüléséhez vezethet.
- nagy értékű fizetések (large-value payments):** rendszerint nagy összegű fizetések, melyek főként bankok és/vagy pénzügyi piaci szereplők között történik, teljesítésük általában sürgős és időhöz kötött.
- napközi hitel (intraday credit):** hitel, amelynek törlesztése az üzleti nap vége előtt esedékes.
- napközi likviditás (intraday liquidity):** a pénzügyi intézményeknél az üzleti nap folyamán fizetéseik teljesítésére rendelkezésre álló fedezet (általában valós idejű fizetések teljesítését teszi lehetővé).
- nettó elszámolás (netting):** a nettósítás a klíringtagok megállapodása arról, hogy az egymással szemben fennálló tartozásaikat és követeléseiket egyetlen tartozássá vagy követeléssé alakítják úgy, hogy a tartozásaik összegét csökkentik a követelések összegével (nettó pozíció). A nettósításnak számos formája lehet, pl. bilaterális vagy multilaterális nettósítás. A bilaterális nettósítás két partner közötti nettó pozíció megállapítását jelenti. A multilaterális nettósítás három vagy több résztvevő megállapodása kötelezettségeik nettósítására vonatkozóan, melyre általában a multilaterális nettó elszámolási rendszerekben kerül sor.
- nettó elszámolási (kiegyenlítési) rendszer (net settlement system):** elszámolási rendszer, ahol az elszámolás multilaterális nettósítással megy végbe. A kiegyenlítés előre meghatározott időpont(ok)ban történik.
- nyíltpiaci műveletek (open market operations):** a központi bank azon tevékenysége, melynek során értékpapírokat (elsősorban államkötvényeket) értékesít vagy vásárol, a jegybankpénzmennyiség, illetve a kamatszint befolyásolása céljából.

nyilvános kulcsú hitelesítés: másképpen asszimetrikus titkosításként is nevezik. Két kulcsot használnak: egyiket az üzenet titkosítására, a másikat pedig a titkosított üzenet megfejtésére. A két kulcs matematikailag úgy kapcsolódik egymáshoz, hogy az egyikkel titkosított adat csak a másikkal fejthető meg. Minden felhasználónak két kulcsa van: egy titkos és egy nyilvános.

opciós ügylet (option): egy eladási vagy vételi opciós kötéssel az opció jogosultja egy kialakított ár, ún. opciós díj fizetése ellenében jogot, de nem kötelezettséget szerez az opció kötelezettjétől az opció tárgyának jövőbeni megvásárlására vagy eladására előre rögzített áron (lehívási ár) és időben.

OTC ügylet (Over The Counter trade): tőzsdén kívül kötött értékpapír- ügylet.

overnight hitel (overnight credit): egy napos futamidejű (jellemzően bankközi) hitel.

Pénzforgalmi és lakossági bankszámla (bank account): a jogi személyek, a jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaságok és az általános forgalmi adó fizetésére kötelezett magánszemélyek kötelesek pénzforgalmi bankszámlát nyitni. Egyéb személyek és szervezetek is nyithatnak pénzforgalmi bankszámlát, ha azonban a számlát nem kifejezetten pénzforgalmi bankszámla megjelöléssel nyitották meg, az lakossági bankszámlának tekintendő. A megkülönböztetés legfőbb jogi jelentősége az, hogy előbbiekre terhére be lehet nyújtani azonnali beszedési megbízást, amely elsősorban az állammal szembeni követelések jogszabályon alapuló, illetve egyéb, jogerős bírósági ítéleten vagy közigazgatási határozatokon alapuló követelések közvetlen érvényesítését szolgálja, lakossági bankszámla esetében – amellyel szembeni követelés kizárólag bírósági végrehajtás útján érvényesíthető – azonban ez kizárt.

PIN kód (personal identification number): egy számkód, melyet a kártyabirtokosnak a bankártya használatakor a legtöbb esetben személyazonosítás és hitelesítés céljából meg kell adnia. Ugyanaz a szerepe az elektronikus tranzakciónál, mint az aláírásnak a papírbizonylaton adott megbízás alapján végrehajtott banki műveleteknél.

POS (point of sale): a meghatározás a bankkártyák kereskedőknél történő használatára utal. A fizetési információk elektronikus terminálon keresztül vagy papírbizonylaton kerülnek rögzítésre. A mai terminálok nagyrészt közvetlen elektronikus kapcsolatban állnak a tranzakciót elszámoló hitelintézettel vagy annak hitelesítő központjával, ami lehetővé teszi az információk azonnali továbbítását. Ezt a mechanizmust kereskedelmi szolgáltatóhelyen lebonyolított elektronikus pénzáttalásnak is nevezik (EFTPOS, electronic funds transfer at the point of sale).

prioritás (priority): fejlettebb fizetési rendszerekben a fizetési megbízások fontossági sorrendjét be lehet állítani, sőt menet közben változtatni is lehet.

PVR: a KELER integrált rendszerének tőzsdeforgalmi (pénz-)számlavezető modulja.

rendszerkockázat (systemic risk): rendszerkockázatról akkor beszélhetünk, ha egy fizetési vagy értékpapír-elszámolási rendszerben egy vagy néhány szereplő fizetéseképtelensége miatt más résztvevők sem képesek eleget tenni fizetési kötelezettségeiknek, és ennek súlyos, tovagyűrűző, a pénzügyi rendszer stabilitását veszélyeztető következményei vannak.

repóügylet (repurchase agreement): értékpapír-visszavásárlási megállapodás. Két ellentétes irányú adásvételi ügylet együttese, mely során az eszköz (jellemzően állampapír) a jelenben gazdát cserél, s egyúttal egy jövőbeli, ellentétes ügylet is megkötésre kerül, meghatározott időpont és ár mellett.

résztevő: a rendszer résztvevője jogosult a fizetési vagy értékpapír-elszámolási rendszerbe megbízást eljuttatni maga illetve ügyfele nevében. A résztvevő lehet közvetlen vagy közvetett, attól függően, hogy saját maga csatlakozik vagy egy másik résztvevőn keresztül.

RTGS (real time gross settlement system): valós idejű bruttó elszámolási rendszer. Abban különbözik a bruttó elszámolási rendszertől, hogy míg ott a kiegyenlítés időben elválhat az elszámolástól, addig itt a két folyamat időben elválaszthatatlan.

S.W.I.F.T. (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication): pénzügyi intézmények által tulajdonolt nemzetközi szervezet, amely egy olyan hálózatot üzemeltet, ami lehetővé teszi fizetési és egyéb pénzügyi üzenetek továbbítást pénzügyi intézmények között az egész világra kiterjedően. A S.W.I.F.T. üzenet csak egy rendelkezés a pénzügyi üzenetek továbbításáról, maga a pénzügyi üzenet különböző fizetési rendszereken vagy a levelező banki kapcsolatokon keresztül kerül átutalásra.

SET (Secure Electronic Transaction): az interneten keresztül történő banki fizetést támogató elektronikus szabvány.

smart kártya: lásd intelligens kártya.

sorkezelés (queuing): központi eljárás, amely során a fizetési rendszerben átmenetileg fedezetlen fizetési megbízásokat a rendszer nem utasítja vissza, hanem sorba állítja, majd elégséges fedezet keletkezésekor (pl. beérkező jóváírások esetén) automatikusan feldolgozza.

származékos ügylet (derivatives): határidős ügylet (futures vagy options), melynek értéke egy vagy több úgynevezett elsődleges referencia eszköz, mutató, index értékétől függ.

TARGET (Trans-European Automated Real-time Gross Settlement Express Transfer System): az EU-tagországok RTGS rendszerei-

nek összekapcsolásával létrehozott fizetési rendszer, mely a tagországok közötti eurófizetéseket bonyolítja le.

TEA (Tőzsdei Elszámolási Alap): a T+5 napos értékpapír-elszámolási rendszerben könyvelt értékpapírügyletekre tekintettel képzett, a klíringtagok és a KELER közös tulajdonát képező, elkülönített kollektív garanciaalap. Célja, hogy a klíringtagok egymással kötött tőzsdei ügyletei teljesítésének késedelméből vagy elmaradásából eredő kockázatokat csökkentse.

terhelési kártya (charge card): általában nem bankok által kibocsátott kártya. A kártyabirtokosnak a kibocsátó rendszerint egy hónapra kamatmentesen megelőlegezi a kártyával lebonyolított műveletek, vásárlások összegét. A havi vásárlások összegét korlátozhatja keret. A hónap letelte után a kártyabirtokosnak egy összegben kell kiegyenlítenie tartozását. A kártyabirtokosnak a kártya használatáért általában éves díjat kell fizetnie.

tőzsdedefogalmi számla: a KELER által vezetett korlátozott rendeltetésű pénzforgalmi számla, amelyen kizárólag a befektetési szolgáltatással és az értékpapírban foglalt kötelezettségen alapuló fizetéssel kapcsolatos elszámolás lebonyolítására szolgál, és amelyen a tőzsdei és tőzsdén kívüli értékpapírügyletek pénzügyi teljesítése történik.

vállalati kártya (business card): olyan kártya, amelyet a vállalat biztosít alkalmazottai részére az üzleti jellegű kiadások fedezése céljából. A kártyához tartozó számla tulajdonosa a vállalat, a kártya birtokosa pedig az alkalmazott.

valós idejű feldolgozás (real time processing): a fizetési megbízások késedelem nélküli, tételenkénti feldolgozása beérkezésüket követően.

váltó-vizontleszámítolás: kereskedelmi bankok jegybanki refinanszírozása váltóportfólió megvásárlása révén.

veszteség-megosztási megállapodás (loss-sharing agreement): jellemzően a (nettó) fizetési rendszerek résztvevői között létrejött megállapodás, mely meghatározza a tagok veszteségviselésének arányát arra az esetre, ha egy vagy több résztvevő nem tudja teljesíteni kötelezettségét.

VIBER : Valós Idejű Bruttó Elszámolási Rendszer

virtuális kártya: interneten keresztül történő fizetés során a felhasznált azonosító kódszám.